

prof. K. Černý

*J. V. Šembera
mr.*

DĚJE

mocnářství Rakousko-Uherského.

Pro střední školy

upravil

FRANTIŠEK SOBEK.

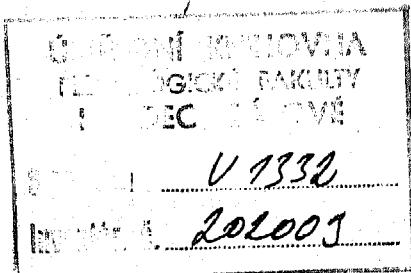
Čtvrté, pozměněné vydání.

Schváleny výnosem vys. c. k. ministerstva kultu a vyučování ze dne
5. června 1897 č. 9865.

Cena 80 kr. = 1 K 60 h.,
váz. 1 zl. = 2 K.

V PRAZE
NAKLADATEL I. L. KOBER KNIHKUPECTVÍ
1897.

Ts

Knihtiskárna I. L. Kobra v Praze.

Doba první.

Od nejstarších zpráv do konce stěhování Slovanův
(600 př. Kr. — 630 po Kr.)

§. 1. O nejstarším obyvatelstvu.

[Keltové, Thrakové a Slované.] Podobá se pravdě, že v krajinách nynějšího mocnářství Rakousko-Uherského za nejstarších časů bydleli různí národní původu slovanského, germánského a thrackého, o jejichž osudech však nic nám není známo. Asi v VI. stol. př. Kr. přibyli k nim Keltové nebo Gallové, jižto tehdy z nejzápadnějších zemí Evropy hnuli se na východ a zabrali během dlouhé řady let největší díl našeho mocnářství; v Čechách, na Moravě a v sousední části Uher usadili se jmenovitě Boiové, nejmohutnější kmen keltický, po němž Čechy u mnohých národů obdržely jméno (Bohemum, Bohemia, Böhmè a j.); v Tyrolsku, Přímoří, Kraňsku a v jihozápadním Charvátsku vedle různokmenných Keltů (Taurisků, Skordisků a j.) udrželi se a pomísili s nimi národnové kmene thrackého; v Dalmácii zůstali mnohočetní Illyrové; v Sedmihradsku a v sousedním kraji uherském mocní Dakové kmene thrackého; ve středních Uhrách některí zbytkové Slovanů, jižto také v Haliči a širých rovinách ruských a polských obývali od starodávna. K různému tomuto obyvatelstvu přidružili se brzy ještě Řekové a Italové.

[Řekové a Římané.] Řekové do Dalmacie a jiných zemí přímořských dojízděli za obchodem, založili mnohé sousední ostrovy a založili tam již na počátku IV. stol. před Kr. i některá města (ku př. Epidaurus — starý Dubrovník, Tragurium — Trogir a j.). Když obchodníci řečtí stíháni byli od Dalmatů loupežením, dožádali se pomocí u Římanů (228), již všechny illyrské kmene dlouhými a krutými válkami si podrobili a na odrážení nepřátelských útokův i ku podpoře

obchodu slavný přístav Aquileji založili (181) a starobylé Tergeste (Terst) opevnili.

§. 2. Záhuba Keltův. Říše Marobudova. Dakové.

Keltové žili se původně lovem a chovem dobytka, nejraději však lupem, jejž provozovali na válečných výpravách proti sousedům. Prodlením času přivydruží si krotšímu způsobu života přebývali ve vsech i městech; tu však náhle vyrušení byli od svých sousedů severních, divokých národů germanských, jimž lov a válka byly nejmilejším zaměstnáním a stěhování obyčejem.

První z Germanů pustošili krajiny našeho moenářství Cimbrové. Opustivše sídla svoje na půlostrově Jutském kolem r. 115 př. Kr. a sjezdivše rozličné části Evropy, udeřili na Boje české, ale jsou od nich poraženi; pak zdrancovali země alpské i Pyrenejský půrostrov a ve spolku s německými Teutony také Gallii; konečně byli od vojevůdce římského Maria zničeni, když strojili se vniknouti do Italie. (102 a 101).

Od té chvíle Keltové se vsech stran tísňeni byli od nepřátel, jimž jsouce nesvorni nikterak nemohli odolati; od severu dotírali na ně Germani, od jihu Římané, od východu Dakové.

Markomanni a Kvadové, kmenové prý suevští, od Baltského moře se zvednuvše vydali se na výboje v jižním sousedstvu; Markomannů některá část vnikla do Čech, ale hlavní jádro jejich na pravé Podunají v Uhrách, Kvadové opanovali nynější Moravu, Slovensko a Dolní Rakousy až k Dunaji (asi 42 př. Kr.). Brzy po tom podmanili si Římané všechny země alpské, a Markomanni podunajští uleknuvše se blízké jejich moci obrátili se vedením krále svého Marobuda z krajin nyní uherských ke svým soukmenovcům v Čechách a dílem vyhubivše, dílem v otroctví uvedše Boje v jejich zemi se usadili r. 12 př. Kr. Předešlá sídla Markomannů v Uhřích opanovali hned Římané a přivedli tam z Illyrie rozličné národy, hlavně Pannony, po nichž ona část Uher nazývána Pannonií.

Marobud (12 př. Kr.—19 po Kr.), upraviv si vojsko dle vzoru římského, zřídil mohutnou říši od Dunaje až do krajin blízkých moře Baltského; kromě jiných národů také Kvadové byli mu poddáni. Ale ani v nových sídlech svých Markomanni netěšili se dlouho pokoji. Vzplanula válka mezi knížetem Hermannem, proslaveným vítězem nad Římany, a Marobudem, v níž tento byl poražen ihned pozbyl největšího počtu svých poddaných a brzy potom přinucen i prehnouti ze své říše (r. 19); útulku poskytli mu Římané v Ravenně (+ 37).

Odtud Římané, vkládajíce se v domácí sváry Markomannův a Kvadův, usazovali jim zvláštní panovníky po své libosti.

Dakové zřídili v prvním stol. př. Kr. mocnou říši působením slavného svého krále Boerebisty, jenž poraziv Kelty usedlé na pravém břehu dunajském, tuto zemi v poušt obrátil (kolem r. 48 př. Kr.); avšak brzy potom zabit jest od svých, a říše Dacká se rozpadla. K novému rozkvětu přivedl ji Decebalus, panovník udatný a důvtipný, jenž však zavinil i její zkázu. Zapudiv sarmatské Jazygy, jižto kolem r. 40 přitrhli z Asie do východních Uher, za Tisu, týral loupežem sousední krajiny římské. Ve válce odtud vzniklé vítězil s počátku, konečně však od císaře Trajana, jenž dal zřídit Appollo-dorem přes Dunaj nedaleko Železné Brány mohutný most, jehož zbytky dosud viděti, v rozhodném boji jsa poražen vzal si život, a Dacie učiněna provincií římskou (104—274). „Trajanův sloup“ hlásá slávu těchto vítězství císařových.

S. 3. Kulturní obraz provincií římských na půdě rakousko-uherské.

Všechny země dnešního mocnárství Rakousko-Uherského na pravo od Dunaje patřily od r. 12 př. Kr. Římanům. Istrie a jižní Tyroly pokládány za část Italie, v ostatku zřízeno čtvero provincií: 1. Rhaetie s Vindelicí, nynější střední i severní Tyroly a Bavory až k Dunaji; 2. Noricum, zaujímalo Rakousy, Štýrsko a Korutany; 3. Pannonie, byla omezena Kupou, Savou a Dunajem, na západě zabírajíc východní část Dolních Rakous i Štýrská a veškeré Kraňsko; 4. Dalmacie, na jih od Kupy a Savy, od Adriatského moře ke Drině. Přivtělením k říši Římské země tyto i Dacie ocitly se na dráze rychlého rozvoje, any ostatní kraje našeho mocnárství trvaly ještě na nízkém stupni vzdělanosti.

Posádky vojenské, zvláště podél Dunaje rozložené, udržovaly obyvatelstvo v tuhém poddanství, a celá soustava státních úředníků spravovala všechny, vči s velikou přísností a zištností. Odtud vzncházely provincialům ovšem těžké útisky, ale byly jim mnohonásobně nahrazovány. Ve všech částeč země založeny silnice, mosty a vodovody; při silnicích rychle vzrostla lidnatá města: kromě starobylého Epidaura, Traguria, Tergeste i Aquileje Tridentum u předůležité cesty z Verony přes Brenner k Dunaji, Aemona (Lublaň), Poetovio (Ptuj), Celeja (Celje), Lentia (Linec), Lauriacum (Lorch blíž Enže), Vindobona (Vídeň), Carnuntum (u Hainburka), Aquincum (Budín), nádherné Sirmium (jz. od Nov. Sadu), Siscia (Sisak), Apulum (Karlův Bělehrad) a j. v.

Správu v městech měli v rukou samosprávní úřadové, živnostníci pak sestupovali se v cechy (kollegia), jejichžto zřízení dospělo vrcholu již v II. a III. věku; v Aquileji bylo asi 35 cechův; kromě toho zakládány také rozmanité spolky, ku př. vysloužilců, herců, gladiátorův a j.

Ze živnosti jen lesnictví leželo ladem, jmenovitě v krajích přímořských, kde celé lesy obětovány stavbě lodí; ale za to kvetlo rolnictví, vinařství, zahradnictví, chov dobytka i dolování, v němž vyznali se již Keltové i Dakové. Říman učinil i v tom značný pokrok; nad Araňoši dobýval drahých kovů, v okolí nynějšího Hüttenberka železa, kde dnes Hallstadt, soli; znal mnohé minerálné prameny naší říše a zřídil si při nich velikolepé lázně. Tkaní vlny bylo obecnou a hotovení předmětů bronzových, zlatých i stříbrných žádnou vzácností; věci hliněné »barbar« pořizoval pracně rukou a sušil při ohni otevřeném, vzdělaný jih měl k tomu hrnčířský kruh i pec a dával jim tudiž formu ušlechtilou.

Všechny kraje naší vlasti od pradávných časů byly v živém spojení s přímořím; za doby římské pak obchod po četných a po hodlných cestách vnikal do koutů nejodlehlejších. Hlavní tržiště byla na jihu: Sirmium, Aquileja a Milán, na sz. Juvavum, na sv. Carnuntum; zvláště do Sirmia a Aquileje scházeli se obchodníci vyměňujíc za domácí suroviny a za otroky olej, víno, koření, nářadí, oděv, zbraň, okrasy a římské peníze. Zbytky velikolepých staveb římských ve všech předních městech, jako paláců, bran, lázní, chrámů, divadel (u Pulje), svědčí jasně o tom, kterak se tam rozhostil život římský se všemi svými přednostmi i stránkami stinnými.

Křesťanství jalo se podle legend zapoštěti kořeny již v I. věku, podle historických pramenů na sklonku III. století, a to zprvu v městech; Salona, Sirmium a po něm Aquileja byly metropole. Venkov zůstával té doby při pohanství.

Vlivem četných italských osadníků provincialové rychle osvojovali si jazyk latinský a římskou vzdělanost a posléze nabýli i římského občanství; mnozí pak z nich zaujímali v širokém proudu římského života místa veledůležitá.

§. 4. Stěhování Germanů 166—568. Hunnové 375—453.

[Válka markomanská 166—180.] Od dob Cimbrův a Teutonů Germani neodvažovali se po 250 let najížděti za Dunaj; když však Gotové, vypuzeni byvše nejspíš od Slovanů ze sídel svých na Visle a na moři Baltském, počali se tlačiti na jižnější národy německé:

tito hnuli se proti říši Římské. I vzplanula válka markomannská, k niž četní národové, zejména Markomanni, Kvadové a Jazygové, učinili veliký spolek. Tříkráte vtrhli hluboko do zemí zadunajských a hrozně tam hospodařili, tříkráte však od mohutného císaře Marka Aurelia byli zase zahnáni; v 15. roce války zemřel Aurelius v ležení svém u Vindobony (180), a syn jeho učinil s nepřáteli mír, jehož však tito po krátkém čase přestali zachovávat.

[Gotové.] Vznikly zajisté v říši Římské po smrti Marka Aurelia zlé nepořádky, jež stále strašlivější nabývajíce podoby usnadňovaly Němcům nájezdy, které s hroznými záhubami všech zemí za Dunajem provozovali téměř každoročně. Císař Aurelian us znamenaje, kterak nemožno obhájiti Dacie, zanechal ji r. 275 Gotům; tito pak si podmanili mnohé sousední kmeny germanské, mezi nimi Gepidy, v Zátiší na jih až k řece Maroši usazené. Gotové rozestupovali se ve Wisigoty (Západní Goty) a Ostrogoty (Východní Goty); království Wisigotské rozkládalo se z východních Uher až k Dněstru, Ostrogotské mezi Dněstrem a Donem; obojí zahrnovalo v sobě mnohé kmeny slovanské.

[Hunnové 375—453.] Za následujícího věku Římané oblíbili sobě k účinnému odrážení nepřátelských vpádů rozsazovati zástupy zajatých barbarů po zpustlých krajinách říše a přijímati je do vojenské služby, a to takovou měrou, že staly se jádrem vojska římského, v němž náčelníci jejich docházeli nejvyšších důstojenstev a tím i veliké moci ve státě; aby pak pořádek lépe mohl být zachováván, dělvalo se několik císařů dobrovolně o říši. Těmito prostředky skutečně odpíráno toho času nájezdům barbarů vydatněji než dříve, tak že větším dilem nezasahovaly hlouběji než do provincií pomezních.

Záhy však ona opatření objevila se nedostatečnými. Ve IV. stol. přiváli se ze střední Asie do Evropy Hunnové, kočovný kmen turecký, aby si vyhledali nových sídel. Postavou byli malí v plecích širocí, pohybův obratných, hlavně pak vynikali jízdou na koni. Jsouce otužili ke snášení všeliké psoty, hladu i žízně, každému nepříteli byli nebezpečni. R. 375 podmanili si říše obojích Gotů, vynutili roční poplatek na císaři římském Theodosiovi^{*)} a neslýchchaným úprkem rozrozšířili panství své na národy v Uhersku bydlícími až k Dunaji, nad Slovany v širých krajinách ruských i zataťanských, ba i nade Kvady a Markomanny.

^{*)} Theodosius rozdělil říši při smrti své r. 395 dvěma synům; země našeho mocnářství, pokud náležely Římanům, připadly tím k říši Západní Římské.

Kmeny germanské mezi Odrou a Labem, utiskajíce krutého poddanství hunnského, vrhly se na země římské s takovou těhou a v takovém množství, že se z nich vypudití již nedaly; od té chvíle na území dříklidu římském vznikají říše národů germanských.

Když uvázel se ve vládu nad Hunny Attila (424—453), příjíměm »bič boží«, vzplanuly zlé války mezi ním a říšemi římskými. Dobyv Pannonie usadil v ní Ostrogoty a vydal se pak na výboje do nejzazších konců říše Západořímské. S půl milionem bojovníků sebraných ze všech podmaněných národů zdvihl se od Tisy přes Rýn do Gallie; zpoustu, kterou ohromné toto vojsko způsobilo všude, kudykoli se bralo, nejlépe vyznačuje staré přísloví, že tráva neroste, kam stoupne kopyto koně Attilova. V polích u Katalauna (Châlons nad Marnou) postavil se mu statečný Aetius, velitel vojsk římských a spojeneckých; tu jest Attila poražen bitvou krvavou r. 451, v níž padlo více než 160.000 lidí; Attila vrátil se do Uher.

Rok potom vypraviv se do Italie, dobyl a rozbořil Aquileji, zpustošil zemi a zdraněoval téměř všecka města v horní Italii; obyvatelé prchali na nepřístupné laguny a založili tam slavné Benátky 452. Roku 453 smrt nenadálá přetrhla další zámysly Attilovy. Říše jeho rozpadla se nesvorností; národnové poddani svrhli se sebe panství hunnské, před jinými Ostrogotové v Pannonii a Gepidové v uherském Zátiší a Sedmihradech; některé zbytky Hunnů uchýlily se na pobřeží černomořské, kde zanikly.

[Záhuba Markomannů a Kvadův 451. Konec říše Západořímské 476.] Tenkráte Markomanni a Kvadové zmizeli ze sídel svých zahynuvše, jak se za to má, na veliké výpravě Attilově. Zároveň rozebrána jest od Germanů říše Západořímská, k níž konečně náležely již jen Italie, Dalmacie a části Rhaetie i Norika; l. 476 prohlásil se pánum těch zemí germanský kníže Odoakar, dotud náčelník vojska římského, a učinil tak císařství Římskému konec.

V těchto přesmutných dobách po 30 let působil v alpských zemích norický mnich i apoštol sv. Severin, jsa jediným těšitelem i rádcem provincialův a požívaje veliké vážnosti také u Germanův.

[Ostrogotové 489—553.] Od r. 476 císařové východořímstí, pokládajíce se za dědice říše Západořímské, usilovali nabýti Italie. Proto vedle jiných ještě příčln císař Zeno pohnul krále ostrogotského Theodoricha, aby Odoakara hleděl zbaviti panství. I zvedl se Theodorich r. 489 s národem svým z Pannonie, po pětiletém tuhém zápase zabil zrádně Odoakara a stal se l. 493 sám panovníkem Italie, Dalmacie, Pannonie, Norika i Rhaetie, zemí tehdy na mnoze zpustlých a liduprázdných; později přinutil, jak se zdá, ku poslušenství také

rozličné kmeny germanské, kteří se byli usadili mezi Brennerem, Enží a horním Dunajem a měli společné jméno Bavorův.

Theodorich byl panovník mocný, moudrý a spravedlivý, jenž miloval vědy a umění, obnovoval a zveleboval města, obchod i průmysl a za 33 léta panování svého zachovával pokoj skoro se všemi sousedy. Po jeho smrti (526) však nastaly v říši Ostrogotské domácí rozbroje. Z nichž vzav sobě příležitost k válce císař řecký Justinian potřel a zničil Goty skrze slavné vojevůdce své Belisara a Narseta (535—555); Italie s Dalmacijí, dolejší Pannonií a jižní Rhaetií dostala se pod žezlo řeckého císaře, Bavory připravil pod vrchní panství své král francský Theodebert, jenž vládl staré Gallii a všem zemím odtud až po Šumavu.

[*Longobardi 550—568.*] Do Norika i Pannonie na jih až ke Dravě přestěhovali se téhož času Longobardi, nabývše těch zemí od Justiniana, jemuž pomáhali proti Ostrogotům. Na východě dělil je Dunaj od Gepidů, s nimiž vedli časté a krvavé války; posléze král longobardský Alboin spojiv se s Avary, již právě tehdy vnikli do Uher, Gepidy zničil, a Avarové usadili se v zemi jejich (567). Brzy potom Alboin s veškerým národem svým odešel do Italie a založil tam království Longobardské r. 568.||

Skutkem tímto skončilo se více než šestisetleté stěhování kmenů germanských, jímž vzdělanost římská i křesťanství na půdě našeho mocnářství vzaly zkázu až na nepatrné zbytky v důležitějších městech, jež pak se stala semeništěm nové osvěty křesťanské. V zemích od Germanův opuštěných usazovali se mezitím kmenové národu slovanského. / m

S. 5. Slované. Avaři.

[*Stěhování Slovanův.*] Z pravlasti své v širých rovinách polských a ruských četné slovanské kmeny jaly se stěhovati v II. stol. po Kr. a do VII. věku osadily východní polovinu dnešních Němců až k Labi a Sále, největší díl zemí nyní rakousko-uherských a hnedle všechn půrostrov Balkánský.

[*Cechové.*] Z rakouských zemí od starodávna obydlena byla od Slovanů nynější Halič, jejíž hornatá část slula prý domácím jménem Veliké Charvátsko, širé končiny severní Veliké nebo Bílé Srbsko. Z Velikého Charvátska přestěhovali se dle pověsti v 2. polovici V. věku Čechové, jsoucí vedeni Čechem, do někdejšího Bojohema a usadili se v zemi tak, že každý kmen pro sebe bydlel. Střed země kolem Řípu a Prahy zahral hlavní kmen Čechův, jehož

jmérem přezván všechn národ i země; od Čechů na severozápad až ku pomezí sedělo mohutné plémé hrdy Lučanů, na Ohři Sedličané, kolem Děčina Děčané; v nynějším Litoměřicku Lémuzi; výhodné od těchto, od Labe až k severnímu pomezí Pšované; na hořejší Jizerě Charváti, v potomním kraji Kouřimském Zličané, v Budějovicku Dúdlebové.

/Moravané./ Zároveň s Čechy nebo něco později přišli Moravané a zabrali Moravu, Slovensko v Uhřích a Dolní Rakousy až k Dunaji; kromě nich na Moravu vnikly kmeny leštské nejspíše od severovýchodu a charvátské od východu.

/Malorusové a Slovéné./ Na východ od Moravanů touž skoro dohou překročili předkové nynějších Malorusů z Haliče přes Tatry a rozšířili sídla svá do nejvýhodnější strany hořejších Uher; Slovéné a Antové zabrali v VI. stol. Dacií.

/Avarští, Korutané (Slovinci), Srbové a Charváti./ Všem těmto kmenům, sotva se usadily v nových vlastech, stali se nejhroznějším nepřitelem Avarové, příbuzní Hunnův. Přikvačivše do horních Uher r. 563 s chaganem svým Bajanem, uvedli v kruté poddanství všechny Slovany uherské až k Dunaji a Moravany i Čechy; r. 567 usadili se v zemi druhdy Gepidův (str. 7), a když Longobardi do Italie odtáhli, vzali také Pannonii i Norikum a zalidnili obyvatelstvem slovanským, převedše je větším dílem násilně ze Zákarpatí. Tito Slované, sídlem v Kraňsku, Štýrsku, Korutanech, v tyrolském údolí Bystřickém a Dolních Rakousích na pravém břehu dunajském, nazývali se Slovany korutanskými nebo Slovinci a jejich země Karantanía.

Ze Slovanův Avarové rozmnožovali také vojska svá, válčice téměř ustavičně se všemi sousedy, předem s císaři východořímskými. Ve válkách těchto Avary vydatně podporovali Slovéné a Antové a stěhovali se při tom na Balkánský poloostrov v takovém množství, že za císaře Heraklia (610—641) zbývala Řekům již jen Thrakie a pomoří s daležitějšími městy, všechn ostatek poloostrovu od Dunaje až do nejjižnějšího cípu náležel Slovanům; severozápadní čtvrti zmocnili se teddy brannou rukou Srbové a Charváti. Hned potom Slované balkánskí stali se ze spojeneců Avarův jejich nepřáteli a kladli jejich plenům statečný odpor. Tehdy vzaly zkázu Salona i Epidaurus a obyvatelstvo jejich uchýlilo prý se u valném počtu do Dubrovníka, města obchodem nově vzkvétajícího. □

Doba druhá.

Od konce stěhování národů po bitvu mohačskou
(630—1526).

Část I.

Od konce stěhování národů po záhubu Veliké Moravy 630—906.

A. Nejstarší říše slovanské.

§. 6. Říše Srbov a Charvátův 630—850.

Srbocharváti založili trojí knížectví: 1. Srbské, mezi mořem Jaderským, dolní Savou a Vrbasem, ježo však rozdrobilo se brzy na župy skoro samostatné; 2. Dalmatskochárvátské, v Dalmácii, v části nynějšího pomoří charvátského a Bosny, kdež hlavním městem byl Běograd (Zara vecchia); 3. Pannonsko-charvátské, mezi Dravou a Savou, v němž Charváti se Slovinci žili pomícháni a hlavním městem měli Sisek. Z měst, jež Byzantincům zůstala v rukou šířilo se mezi Srbocharváty křesťanství.

Obě knížectví charvátská přinutil r. 789 Pippin, syn Karla Velikého, tehdy italský místodržitel, k ročnímu poplatku, odkud brzy vzniklo plné poddanství. Jakmile však říše Francká sama v sobě se rozpadávala, Charváti pannonští, vedeni jsouce knížetem svým Ljudevitem, hned se vzbouřili. Pryná ten pokus (819—823) nezdářil se, nebot Borna, kníže dalmatskochárvátský, věren jsa Frankům, zdvihl meč proti Ljudevitovi, a Charyáti zůstali pod svrchovaností franckou, až jim zjednal plnou samostatnost kníže Trpimír k. r. 850.

§. 7. Říše Samova 623—662.

Touž dobou, kdy Slované na Balkánském poloostrově setrásli jho avarské, také Čechové, Moravané a Korutané z něho se vysvobodili.

Po mnohých letech strastného poddanství postavil se r. 623 v čele Čechů výtečný vojevůdce Samo, snad Slovan mezi Franky usedlý, a poraziv několikrát Avary, zvolen jest od vděčných Čechů, Moravanů a Korutanů králem r. 627. Takto vznikla první říše slovanská, o níž dějiny se zmiňují. Na ni hned udeřil král francký Dagobert; Samo však potřel jeho vojsko třídenní bitvou u Voga-stisburka l. 630 a rozmožil potom říší svou ještě kmeny srbskými na půlnoč od Čech. Avšak po Samově smrti (662) říše jeho se rozpadla a Čechům, Moravanům i Korutanům panovaly odtud rozličné rody knížecí.

B. Děje říší vzniklých z království Samova.

1. Knížectví Korutanské. Avaři.

§. 8. Knížectví Korutanské 662—788.

Z malých těchto říší pozbylo samostatnosti nejdříve knížectví Korutanské.

Avarové totiž používajíce rozdrobenosti západních sousedů svých soužili je častým loupežením; když l. 738 učinili divoký vpád do Bavor, kníže korutanský Boruta, prvý, o němž po smrti Samově děje se vzmínka, hledal proti nim záštity ve spolku s Bavory, na říší Francécké závislými. Bavorský vévoda Odilo učinil po žádosti Borutově, ale snažil se odtud přivésti Korutany pod svou moc prostředkem víry křesťanské. Již Boruta přijal křest a musil zároveň syna svého Gorazda a synovce Chotimíra nechat při dvoře bavorském za rukojmí. Této rostoucí moci Odilovy obávaje se francký majordomus Pippin Malý, poručil mu po smrti Borutově, aby nebránil Gorazdovi, a když tento po třech letech zemřel, Chotimírovi (745 až 757?) uvázati se v knížectví Korutanské. Chotimír ochotně podpořoval biskupa salzburského Virgilia, apoštola Korutanův, v jeho usilování o křesťanství, ale výsledky těchto snah zůstávaly jen na povrchu; ano po smrti Chotimírově mocná strana národní učinila pokus zbavit se křesťanství a nadvlády bavorské, ale bavorský vévoda Thassilo III. (748—788) přivedl tyto snahy na zmar (772), a kníže korutanský Vladuch vrátil se do šlépějí Chotimírových. Další záměr Thassilův, zřídit z Bavor a Korutan za pomocí Avarů panství samostatné, překazil král francký Karel Veliký zbaviv jej r. 788 důstojnosti i země, jež stala se provincií veliké říše Francécké.

§. 9. Záhuba Avarů (791—800).

Aby pomstil loupežné nájezdy Avarů do své říše, Karel zdvihl r. 791 proti nim válku. Spojen jsa s Čechy a Moravany vnikl s trojím velikým vojskem do země jejich a přirazil až k Rábě; v ostatní zemi své Avarové odpírali ještě několik let jeho moci, až pak rozepře domácí usnadnily jejich podmanění. Syn Karlův Pippin, tehdy místodržitel italský (r. 796), dobyl konečně i hlavního jejich hrinku mezi Dunajem a Tisou a zmocnil se veškerých pokladů od staletí tam nahromaděných. Všecka země Avarů na pravém břehu Dunaje v Rakousích a v Uhřích i nejvyetší část levé strany v nynějších Dolních Rakousích vtělena tehdy v říši Franckou; v ostatních Uhrách zbytkové Avarů byli brzy potom podmaněni od Bulhárů, již do zpuštěné země převedli Slovany z Balkánského poloostrova; v Sedmihradech pak Rumuni jinak Valachové, potomci pořímanělých Daků, smíšených se Slověny, zřídili zvláštní knížectví. Tak zanikla říše Avarská l. 800.

§. 10. Zřízení zemí alpských za Karla Velikého.

Do krajů Avarům odňatých Karel uvedl větším dletem Moravany ze Slovenska. Země v Uhřích na pravém břehu dunajském dostala opět své starobylé jméno Pannonia; země mezi Enží a Rábou pak, počítána jsoucí za novou část říše Francké, slula markou Avarskou jinák Pannonskou nebo Východní. Při Jaderském moři byla marka Furlandská, obsahující také Přímoří a Krajinu; mezi oběma markami rozkládalo se Korutansko, zahrnující v sobě dnešní Štýrsko a Korutany. Ve všech těchto zemích Karel Veliký zavedl touž správu, jako v ostatní své říši, rozděliv je na jednotlivá hrabství, v nichž všechnu moc politickou i vojenskou odevzdal do rukou hrabatům.

Zároveň s touto změnou zaváděno v zemích alpských křesťanství. Karel Veliký, jsa od roku 800 císařem římským a nejvyšším ochráncem církve, pečoval po veškeré říši své o rozvoj křesťanské víry, s níž zároveň šířila se i všeliká vzdělanost; neboť církve katolická a duchovní ujímalí se nejhorlivěji věd, umění a šlechtění mravův a způsobili ve všech těch stránkách ponenáhlý pokrok. Pannonic a bývalé knížectví Korutanské na s. od Dravy přiděleny jsou (r. 811) k biskupství Pasovskému, jež náleželo k arcibiskupství Salzburskému, země na j. od Dravy patřily k patriarchátu Aquilejskému. Žel Bohu, že Karel šíření křesťanské víry nebyl bedliv z pohožného zápalu,

nýbrž aby církevním svazkem pevněji zakotvil své panství; tím bylo blahopodné učení Kristovo zhořeno zvláště mnohým národům slovanským, k nimž přicházelo zároveň s germanisací. V Korutansku zejména veškerá správa octla se v rukou německých hrabat, a valnou částí půdy obdarováni jsou pánové světší a ještě štědřeji kláštery a biskupství, především arcibiskupství Salzburské (od r. 798), jižto všichni zaváděli na svá panství přečetné kolonisty německé, jejichž vlivem pak Slovinci se odnárodnňovali. A tak měl veliký tento převrat v Korutansku i ten následek, že Slovinci zůstali až do reformace bez národní literatury.

2. Knížectví České 662—830.

§. 11. Doba pověsti. První Přemyslovcí.

Po smrti Samově po 130 let nic nepíše se o Čechách v letopisech souvěkých, jen starodávné národní podání, zachované dílem nejstarším dějepisem Kosmou, jenž žil o 4 sta let později, některé příběhy nám poněkud odhaluje. Sem patří jmenovitě cyklus pověstí soustředěných kolem Libuše: Krok a dcery jeho Kázi, Teta i Libuše, Přemysl, dívčí válka. Od Přemysla a Libuše původ vzal nový knížecí, později královský rod, jenž panoval Čechám více než 500 let, až do r. 1306. První nástupci Přemyslovi byli: Nezamysl, Mnata, Vojen, Vnislav, Křesomysl, Neklan a Hostivít, otec Bořivojův. Jména a posloupnost jejich zachovalo nám staré podání, málo však o skutečných jejich.

[Války s Karlem Velikým]. Ze stavu věcí v okolních zemích toho času můžeme souditi, že Čechům i tehda zlým nepřítelem byli Avarové; k tomuto nebezpečenství od východu přišlo nové a větší z říše Francské za Karla Velikého. Čechové po prvé setkali se s ním jako spojenci jeho proti Avarům r. 791. Brzy potom pokusil se o jich podmanění a obrácení na křesťanství.

K tomu účelu vypravil se dvakráte do Čech, r. 805 a 806, ale vzav po každé škodu vrátil se s nepořízenou; ničméně Čechové uvolili se, jak se zdá, k ročnímu poplatku 120 volů a 500 hřiven stříbra. V podobné odvislosti octli se tehdy také Moravané; avšak oba bratrští kmenové zbavili se poplatku nepochybně hned po smrti Karla Velikého, za slabého jeho nástupce Ludvíka Pobožného (814—480) a nesvorných tohoto synův.

[Neklan a Vlastislav.] Za knížete Neklana a vojvoda Lučanu Vlastislav zamýšlel prý sám zmocnit se panství nad Čechy, ale v bitvě na poli Turském byl poražen na hlavu od udaného Čestmíra, vojevůdce Neklanova, ztratil život. Čechové potom Lucko uvedli v poslušenství svého knížete. Neklan šetřil nevinného syna Vlastislavova, teprve pacholete, a chtěl jemu i zachovat otcovské panství. Ale pěstoun jeho, aby se závděčil Neklanovi, zabil pachole; za tuto nešlechetnost odmínil se mu kníže jen tím, že mu dal na vůli, jakou smrt by udělal sám sobě. I občil prý se ohavník na olší, která se ukazovala ještě za času Kosmoova.

3. Osudové Čech a Veliké Moravy. Madaři. 830—906.

§. 12. Mojmir I. 830?—846.

[Rozsah Veliké Moravy. Přibina.] Méně ještě než o Češích po smrti Samově víme o Moravanech, k nimž táhnou se některé zprávy dějepisné teprve z první polovice IX. věku.

Prvním knížetem Moravanů jmenuje se Mojmir; netřeba však pochybovat o tom, že dávno již před ním Moravská říše kvetla pod žezlem Mojmírovcův. Moravanů sídla a panství Mojmíra I. jen na západě mělo tytéž hranice, které nyní; na sever však sahalo valně do Opavska a Těšínska, na východ přes veškerou Slovensko v Uhřích a na jih daleko za Dyji. Hlavou této říše Velkomoravské byl staroslovanský Velehrad (blíz Uherského Hradiště), sídlo knížecí. Slovensko, tehdy snad údělné knížectví, držel Přibina, sídlem v Nitře, pod vrchním panstvím příbuzného svého Mojmíra I. Oba knížata žili spolu ve sváru a v bojích, až Přibina donucen utéci ke králi Ludvíkovi Německému; od něho po některém čase (848) obdržel Pannonii obydlenou Slovany, mezi nimiž pak zaváděno křesťanství a stavěny chrámy umělci a řemeslníky od salzburského arcibiskupa Liutprama poslanými.

[Válka s Ludvíkem Německým.] Ludvík Německý (843 až 876), jenž smlouvou verdunskou obdržel východní třetinu říše Francké jako samostatné království Německé spolu s právem na poplatek český a moravský, hleděl ihned obnoviti moc svou nad sousedy slovanskými, a někteří Čechové podporovali sami úmysly jeho. L. 845 přišlo totiž 14 lechů českých do Řezna i dali se pokřtiti se svým komonstvem, nepochybňe aby zjednali si od krále pomoc ve vzdorech svých proti knížeti zemskému. Hned roku 846 Ludvík vtrhl z Rakous na Moravu, sesadil Mojmíra I. s panství a povýšil na knížecí stolec synovce jeho Rostislava. Stejným úmyslem obrátil se odtud do

Čech, odkud však, velikou vzav škodu, dal se na útěk; s koncem ještě žalostnějším potkala se druhá jeho vyprava r. 849, tak že se úmysly jeho proti Čechům nepovedly.

§. 13. Rostislav 846—870.

[Morava stane se nezávislou na Němcích.] Vítězstvími těmito povzbuzen jsa kníže moravský Rostislav odepřel Němcům vyžadované poslušnosti a mnoholetými válkami s Ludvíkem a synem jeho Karlo manem, jenž Korutany spravoval, dobyl Moravě úplné a dokonalé samostatnosti; od té doby, ne-li dříve, knížata moravští přidávají si titul královský. V bojích těchto zabit jest od Moravanů Přibina, věrný spojenec Němcův, a nástupcem jeho v Pannonském knížectví stal se jeho syn Kocel (860—874).

[Svatý Cyril a Methoděj.] Rostislav hleděl zemi svou vybavit také z moci biskupa pasovského a arcibiskupa salzburského, a to z dvojí příčiny. Missionáři němečtí, neznajíce mluvy lidu moravského, beze všeho vyučování křtili, kdo křest přijati chtěli, ale pokřtění hověli napořád zvykům pohanským; důležitější ještě byla politická stránka křesťanství od Němců zaváděného, neboť kterákoli země patřila ke kterékoli dioecesi německé, ta čítána také ku panství panovníků německých.

Aby tedy národu svému otevřel čistý pramen náuky Kristovy a zároveň upevnil nezávislost říše Moravské na Němcích, vypravil r. 863 poselstvo k císaři východořímskému Michalovi s tou prosbou, aby Moravanům poslal věrozvěsty, kteří by slovanským jazykem lid vedli k spasení. A Michal Rostislavově prosbě vyhověl, že lépe jí vyhověti nemohl. Vybral k tomu cíli dva pravé vyvolence Páně, muže veleučené, vzácné vzory ctnosti a nadšenosti, bratry Konstantina a Methoděje, rodem ze Soluně v Macedonii. Zvláště Konstantin slynul učeností neobyčejnou, tak že obecně mudrcem jest nazýván; on vynalezl první litery slovanské (snad hlaholské) a vyložil velikou část písma svatého na jazyk slovanský, ve kterémžto díle později Methoděj pokračoval.

Příchodem svatých apoštolů na Moravě r. 863 nastalo rozechvění radostné; dychtívě hrnul se k nim lid se všech stran a nadšeně obcoval službám božím a jiným obřadům, jež svatí bratři konali jazykem slovanským. Za málo let Morava veškera získána jest učení Kristovu; tehdy také Rostislav stal se křesťanem. Ale čím utěšeněji dařilo se dílo bratřím svatým, tím více rostlo záští duchovních pasovských, zejména biskupa, jemuž takto veliká část dioecese obracela se

v niveč. Nemohouce jinak biskupové němečtí vinili Konstantina a Methodéje, že rozsévají učení kacířské.

Aby se z takových pomluv očistili, Konstantin a Methoděj r. 867 podnikli cestu do Říma, a papež poznav pravověrnost jejich schválil liturgii slovanskou. Konstantin skličen jsa chorobou vstoupil v Římě do kláštera, kde přijal řeholní jméno Cyrill a dvě léta potom zemřel u Pámu (14. února) 869; nejspíše téhož roku Methoděj posvěcen za arcibiskupa pannonskomoravského. Vracaje se z Říma pobyl delší dobu v Pannonií; přes všecku záštitu papežovu i tam pronásledovala jej nepřízeň biskupa pasovského, jenž konečně Methoděje i jal a přes dvě léta věznil, až církevní klatba naň uvalená apoštolu našemu vrátila svobodu r. 873.

[Válka s Ludvikem Německým.] Zatím však staly se na Moravě veliké převraty. Ludvík Německý, snaže se zamezit vzrůstu moci krále Rostislava, způsobil proti němu několik výprav válečných, avšak bez účinku; ale konečně padl Rostislav přece v moc jeho zradou synovce svého Svatopluka, údělného knížete nitranského (r. 870). Ludvík dal Rostislava zbaviti zraku a uvrci do vězení v Řezně, kde také život svůj dokonál; zároveň vtrhl Karloman do Moravy a postavil nad ní své markrabí rakouské Viléma a Engelskalka.

§. 14. Svatopluk 871—894.

[Morava zbaví se opět vlády německé 871.] Z návodu markrabí Viléma a Engelskalka byl i Svatopluk uvězněn v Němcích. Než brzy vzhopili se Moravané vedeni jsouce knězem Slavomírem z rodu Mojmírova a větřelec vypudili ze země. Karloman, vida nesnadnost přemoci jinak toto vzbouření, Svatopluka z vězení propustil a nabídl mu knížecí korunu moravskou, porazil-li by v čele Němců Slavomíra. Svatopluk na oko svolil, avšak vojsko německé, které provázelo jej do Moravy, jest od něho úkladně přepadeno v čele Moravanů, s nimiž se byl smluvil; a všecko zničeno; i Vilém a Engelskalk zahynuli v tomto boji (871). Následující dvě desítiletí jsou nejslavnější dobou moravských dějin.

Ludvík Němec učiniv několik marných výprav proti Svatoplukovi a spojenci jeho Bořivoji, knížeti českému, přinucen byl umluvit s nimi mír r. 874, kterým zbabění jsou všecké závislosti od Němců kromě jakéhosi poplatku.

[Poměry v Němcích.] Dvě léta po míru tomto zemřel Ludvík Německý, a tři synové jeho rozdělili se o království; Bavory, Korutany a Pannonií ohdržel Karloman, jehož dědicem (r. 880) stal se nemanžol-

ský jeho syn Arnulf, kdežto císařem a králem německým zvolen po smrti dvou starších bratrů Karel Tlustý, nejmladší ze synů Ludvíka Německého (882).

[Rozsah říše Svatoplukovy.] Co se tyto změny daly v domě Karlovčů, Svatopluk rozširoval znamenitě svou moc; Malopolsko s hlavním sídlem Krakovem, největší díl Slezska a polabští Srbové až ku potomnímu městu Magdeburku vzdávali mu poplatky; i Čechy s knížetem svým Bořivojem, pokřtěným od sv. Methoděje (mezi 873 a 885), uznávaly vrchní moc jeho; ujav se markrabí rakouského Ariba proti Arnulfovi dobyl i celé Pannonie a přijal zemi tuto v leno od císaře Karla Tlustého (r. 884). Ve všech těchto zemích sv. Methoděj zbudoval na základě slovanské liturgie ústrojí církevní, jež bylo hlavním pilířem veliké říše Svatoplukovy.

[Svatopluk, nepřítel liturgie slovanské.] Bohužel Svatopluk na sklonku svého panování pobloudil neméně než na počátku jeho. Po bádán jsa od Němce Vichinka, jež mimo vůli Methodějovu k doléhání biskupů bavorských papež (r. 880) posvětil biskupem nitranským, zanevřel na liturgii slovanskou, již dosti od německých biskupův ohrožovanou, a nevražiti počal na Methoděje. Nechut jeho k obřadům slovanským byla posléze taková, že si v Římě vyprosil, aby jediné pro něho mše svatá sloužena býti směla po latinsku. Odtud v říši jeho utěšený mír ustupuje sočivému boji a vedle liturgie slovanské v popředí opět tlačí se latinská. Ve chvíli této pro trvání slovanské liturgie tak povážlivé zesnul sv. Methoděj a pochován jest na Velehradě r. 885. Odtud dílo jeho rychle hynulo.

K tomu také válečné bouře na Velikou Moravu počaly se hrnouti s mnohých stran.

[Válka s Arnulfem. Maďari.] Po Karlovi Tlustém Němcí r. 887 zvolili králem Arnulfa Korutanského, jenž v roce úmrtí Bořivojova (890) počal novou válku se Svatoplukem, spojiv se k ní s údělným knížetem charvátským Bracislavem; ale nemoha přece zničiti moci Svatoplukovy, povolal na pomoc Maďary neb Uhry (892), národ uralský, příbuzný Hunnům i Avarům, jenž od jiných kočovníků jsa puzen projížděl tehdy krajinu na dolním Dunaji. Byl to lid pastýřský a kočovný mravů divokých. Drobné jsouce postavy s hlavou oholenou, jen třemi kšticemi ozdobenou, od malička dřepěli na koních oděni jsouce kožemi stepních zvířat. Bitvy sváděli rozptýleni a z pozdálečí: nepřítele zasypávali mrakem střel hned ustupujíce, hned jako bouře se přivalujíce. Svatopluk odolal i nájezdu Maďarův; zatím však Arnulf vpadel do Pannonie a zemi tuto odevzdal Bracislavovi (894).

Těhož roku zemřel Svatopluk, zůstaviv tři syny Mojmíra, Svatopluka a Svatoboje (?), z nichž nejstarší Mojmír nastoupil v knížectví.

§. 15. Mojmír II. 894—906.

Král Arnulf učinil s Mojmírem II. přímčří, maje před sebou výpravu do Italie; ale přišel z Říma, kde korunován byl na císařství (895), znova začal válku. V této nouzí, davše se pod ochranu Arnulfovou, opustili Moravy knížata čeští Spytihněv a Vratislav synové Bořivojovi, jimž druhdy Svatopluk nechtěl dopustiti vlády nad veškerou zemi Českou, nýbrž jen nad vlastními Čechy kolem Prahy, tak že jako druzí vojvodové jednotlivých kmenů českých bezprostředně musili poslouchati Moravy. Tolikéž vzbouřil se proti Mojmírovi bratr jeho Svatopluk pomocí vojsk Arnulfových. Mojmír však bratra přemohl úplně a všem nepřátelům odpíral šťastně, až syn Arnulfov Ludvík Dítě učinil s ním mír.

[Záhuba Veliké Moravy 906.] Za válek těchto Maďarů, mocně sevřeni byvše v bydlištích svých na dolním Dunaji s jedné strany od Bulharů, s druhé od Pečených, hledali si nových sídel. Vedeni jsouce Árpádem obrátili se do nynějších Uher a opanovali zemi tuto zhoubnými válkami (894—899), v nichž slovanské obyvatelstvo dílem jest vyhubeno, dílem do hor pomezniči rozplašeno, nebo jako robotující sedláci a pastevci v nevolnictví uvedeno; potom si podmanili Václavy v Sedmihradech a posléze jali se loupežně projízděti všecky země sousední. Také statečný Mojmír nepochyběně zahynul v boji s nimi, a Morava upadla pod jarmo maďarské krátce před r. 906; tehdy také královský Velehrad lehnul popelem na vždy vzal za své.

S Mojmírem II. z dějin mizí rod Mojmíroveů. Až do jeho dnů bývala Morava střediskem politiky českoslovanské, od pádu Veliké Moravy byla hlavou České říše Praha; církev pak Methodějova, ač památná liturgie slovanské ještě dlouho se udržela, odložena jsouc Maďary úplně od Byzance, klesla pod převahou církve latinské, jejíž nadýláda vedla ovšem k dokonalému úpadku bohoslužby i písemnictví cyrilského, čímž počala se zároveň porušovati i svářznost národa českého.

Od té doby kvetou na území našeho mocnářství kromě Haliče a Bukoviny ze starších časů říše Česká a Charvatská a nově vzniklá Maďarská; země alpské jako druhdy i potom náležejí k říši Německé, jež i v říších dříve jmenovaných na rozvoj veškerých poměrů měla vliv rozhodný.

Část II.

Dějiny říše Maďarské, zemí alpských a panství Českého od záhuby Veliké Moravy po vymření rodu Lucemburského 906—1437.

A. Říše Maďarská 900—1240.

§. 16. Válečné pleny Maďarův.

Maďaři i v nových bytech svých ještě celé století zůstávali věrní odvěkým svým zvykům. Každý kmen, v čele maje svého náčelníka, přebýval pod stany v širém poli mezi svými stády; nezanášejíce se sami orbou, zanechávali jí ujařmeným Slovanům a otrokům, zajatcům z cizích národův; nejraději činili loupežné nájezdy do sousedních zemí i vzdálenějších říší, do Němec a Italie, do Švýcar i Francouz.

V takovémto pustém životě nic tehdy jim nepřekáželo, neboť nejen oni sami byli té doby válečníky nepřekonatelnými, ale také moc královská v Němcích nad obyčej slába a příležitost k nájezdům loupežným hojná, zejména když za válek slovanskoněmeckých obě strany volávaly je na pomoc.

První válečný plen učinili již r. 899 do severní Italie, a od té doby nemimul takořka ani jediný rok, aby v cizině neloupili. Brzy po vyvrácení Veliké Moravy zemřel Árpád (907) maje nástupcem, od náčelníků kmenevých voleným, nedospělého syna svého Žolta. Té chvíle použiti mnil Ludvík Dítě k odvetě na Maďářich a vnikl s Bavory od vévody Liutpolda vedenými do Uher, ale poražen jest na hlavu r. 907 krvavou bitvou snad u Totiše a Maďaři zmocnili se marky Východní až k Enzi. Podobně nešťastně skončil se druhý pokus mladistvého krále německého r. 910 blíž Augsburka, a ještě hůře vedlo se Němcům za nesvorné vlády Konrada I.

Teprve král Jindřich I., císař Ota I. a kníže český Boleslav I. učinili přítrž loupežím Maďarův. Jindřich porazil je r. 933 nad Unstrutou v Sasku, Ota I. vyhrál krvavou bitvu blíž Augsburka r. 955 na chaganu Takšovi, a když pak na útčku chtěli vtrhnouti do Čech, zničeno vojsko jejich od Boleslava I. na hranicích země. Následkem porážky této Maďaři pozbyli na Otu I. části bývalé marky Východní a na Boleslava I. nynější Moravy a Slovenska. Porážkami těmi Maďaři přinuceni jsou, aby zanechali loupežných svých nájezdů a přivykali pokojnému způsobu živohty; ke kterémuž blahodárnému obratu v povaze maďarské přičinili značnou měrou také ujařmení Slo-

vané, váleční zajatci a příklad okolních národův. Tak Maďaři unikli vyhlazení, jaké stihlo druhdy příbuzné jejich Hunny a Avary.

§. 17. Chagan Géza 972—997. Král Štěpán Svatý 997—1038.

Takšťu syn Géza jal se vládnouti absolutně a uznávaje potřebu zachovávati mír se sousedy přijal křest a dal později i syna svého, potomního krále Štěpána Svatého, pokřtiti od sv. Vojtěcha (r. 984), biskupa českého. Tím zahájena doba přechodu, t. j. boj osvěty křesťanské s odvěkými zvyky národními. Divoci velmožové, kterým se nechtělo upustiti od starobylé ústavy říšské a náboženství pohanského, lid vzbouřili proti sv. Štěpánovi (997—1038), jakmile nastoupil po smrti otcově v panství, ale byli krvavě přemoženi u Bezprýma, a křesťanství vůbec zavedeno; v každé desáté vsi vyzdvižen kostel křesťanský, země rozdělena na 10 biskupství a v Ostřehomě, sídle královském, zřízeno arcibiskupství.

Příjav od papeže Sylvestra II. korunu královskou a název »Apostolicus« (Apoštolský) r. 1000, Štěpán zřídil správu zemskou a soudní dle vzorů německých a slovanských, které v zemi vládly do příchodu Maďarův. Každý svobodník prohlášen za pána statků svých rodinných i králem darovaných; feudální povahu mělo jen darování pozemků náležitých ke hradům, které tvořily část státního majetku. Takové statky propůjčoval král dědičně za povinnost válečnou, jižto konati slušelo pod prapory hraběte na hradě sídlícího nebo purkrabího.

Země rozdělena jest na stolice nebo komitáty, po stránce vojenské i politické od županů spravované. Spravedlnost konali v nich soudečové králem jmenovaní a purkrabí, ale tito jen nad příslušníky hradními; nad svobodníky, kněžími a šlechtou soudil král sám anebo zastoupen jsa palatinem, nejvyšším soudcem královského dvoru.

Vojsko bylo královské, jehož jádro tvořil lid pod prapory purkrabskými, a národní vysokých hodnostářů církevních i šlechty, jež určeno jsouc k obraně vlasti nemělo povinnosti táhnouti za hranice zemské.

Obecný lid byl nesvobodný, přidržován jsa buď k ochraně a zásobování královských hradů, buď ke vzdělávání polnosti své vrchnosti. Vedle těchto nevolníků byli otroci, k nimž patřili váleční zajatci a odsouzení zločinci. — Ku podpoře nových směrů sv. Štěpán přijímal s radostí do říše kolonisty všech národů, zvláště Němců, byť tím ovšem budil i hněv maďarských svých poddaných. Takto sv. Štěpán stal se apoštolem a zakladatelem nové kulturní říše Maďarské.

Ze svých snah osvětových vyrušován byl neustále krutými válkami. Nejdůležitější z nich měly za následek přemožení nové vzpoury strany pohanské, těsnější sloučení Sedmihradská s Uhrami (1002), jež odtud spravováno královským vojvodou, a rozšíření hranic zemských o celé Slovensko (1025) a část marky Východní až k řece Fiši (1030).

Zemřel ve výroční den své korunovace (15. pros. 1038), jsa již od smrti jediného svého syna (1031) hluboce pokleslý na těle i na duchu a jen hříčkou svého dvoru.

§. 18. Různice o trůn 1038—1205. Charvátsko sloučeno s Uherskem 1091. Zlatá bulla 1222.

Za nástupec Štěpánových časté rozepře o trůn zavdávaly okolním panovníkům příležitost vkládati se do záležitosti uherškých. Císař Jindřich III. odtrhl od Uher pruh marky Východní až po řeku Litavu (1043) a dosadil Petra, sestrence sv. Štěpána, na trůn uheršký jako svého vasala. On však ukrutností způsobil si obecné povstání, jemuž v čelo postavil se Árpádovec Ondřej. Přívřezci pohanství učinili hned opět pokus zničiti křesťanství, a skoro všichni biskupové zemřeli smrtí mučennickou; Petr sám byv jat pozbyl života násilným oslepěním (1046). Vítězny Ondřej I. zastaviv zuření pohanské přijal korunu královskou a čtyřletou válkou s Jindřichem III. obhájil samostatnost své vlasti (1054).

Po mnohých dalších různících chopil se žezla Ladislav Svatý (1077—1095), jenž pilně pečoval o pořádek v říši, zvelebu křesťanství a zabezpečení koruny Árpádovcům. Památka jeho, muže zbožného a rytířského, dosud žije v podání lidovém. K Uhrám přivtělil Charvátsko. (poslední řádky Benátská Zeměpisnice)

Panství Trpimírovo obsahovalo nynější Charvátsko-Slavonsko a zemi od hranic srbských na západ až k Adrii; o Dalmacii však usilovali také císařové byzantští a vzrůstající republika Benátská. Do zápasu tohoto, jenž byl rázu po výtece obchodního, vměšovali se často papežové, chtice obmeziti vliv byzantský. Slušelit dalmatští křesťané ode dávna k církvi římské, ale nejspíše působením sv. Cyrilla a Methoděje vyskytla se mezi nimi záhy bohoslužba slovanská, jejíž knihy hlaholské udržely se místy podnes; řád ten uznal papež Jan VIII., r. 880, a na počátku věku X. byla slovanština v chrámích v plném květu. Papež Jan X., aby naklonil liturgii latinské mohutného kněžete Tomislava, udělil mu titul královský r. 927. Tomislav a nástupce jeho Křesimír I. vládli také Bosně a celé Dalmacii a byli z nej-

slavnějších panovníků stol. X.: avšak ještě na sklonku téhož věku dože Petr II. Orseolo odňal králi Držislavovi všechna důležitá města dalmatská, a r. 1018 císař byzantský Vasil I. zmocnil se veškerého Charvátska.

Z toho ponížení povznesl Charvátsko k druhému kyčtu Petr I. Kresimir (1057—1073), jenž dobyl Dalmacie nazpět a od papeže obdržel opět korunu královskou. Po něm domohl se trůnu smlouvou s papežem Řehořem VII. král Zvonimír, poslední ze starobylé rodiny knížečí. Zemřel r. 1089, a Charváti rozštěpili se na dvě strany. Stoupenci ovdovělé královny Heleny povolali na trůn jejího bratra Ladislava Svatého, jenž opanovav severní Charvátsko založil biskupství Záhřebské; pomoří za Velebičem dílem udrželo se při samostatnosti, dílem uchvaceno od Benátčanův. Avšak již nástupce Ladislavův, moudrý a zkušený král Koloman, zhostiv se nesporádaných tlup Petra Amienského a Valtra z Nemanic, opanoval veškeru Dalmacii a přijal korunu království Charvátskodalmatského r. 1102. Tak Uhersko stalo se velmoci.

Království Charvátské podrželo i pod panstvím uherským své zřízení starodávné a spravováno bylo místodržitelem královským, jenž měl titul báň.

Za velikých zápasův o Dalmacii Dubrovnické vedli si tak opatrně, že se zachovali při samostatnosti. Vyznamenávajíce se neobyčejnou přičinlivostí a věrností při smlouvách obchodních, povznesli své město již ve XIII. věku za tržiště prvého řádu, stojíce v obchodním spojení s Itálií, říší Byzantskou i Uherskou a severní Afrikou.

Za nástupců Kolomanových různice v domě královském bývaly častějšími; šlechtě obohacovala se statky korunními a vytrhujíc se více a více z poslušenství, sama uvozovala lid obeený v tuhé poddanství. Všeliká nadpraví, kterých sobě tímto způsobem vydobyli, král Ondřej II. (1205—1235) donucen jest potvrditi zlatou bulou r. 1222. Listem tímto přístrž učiněna libovolným skutkům králův, zavedena parlamentární vláda ústavním způsobem, avšak šlechtě dáno právo branného povstání, kdykoli by král jednal proti zlaté bulle, jež zůstala základem všeho potomního řádu státního.

Ondřej II. hleděl nabýti Haliče, ale spokojil se posléze s titulem »krále haličského«. Za něho dála se hojná kolonisace Němců na útraty koruny.

Sascha, práve včera, do vlasti
za Dnešek II.

B. Země alpské 906—1246.

§. 19. Vznik politických území alpských.

Po vítězství císaře Oty I. nad Maďary (955) zřízena byla po všem východním pomezí vévodství Korutanského k obraně hranic markrabství: 1. marka Východní obapol Dunaje od Enže až k Orlové, od Velké Chuby k Dolní Moravě, 2. Hornokorutanská, obsahující tři severní kraje nynějšího Štýrska, 3. Dolnokorutanská v ostatku Štýrska, 4. Kraňská v dnešním horním Kraňsku. Dále na jih byla marka Istrijská (již od r. 823), podřízená napřed Furlandsku, od r. 1027 patriarchovi aquilejskému. Vévodství Bavorskокорутanské samo bylo r. 976 pro vzporu vévody Jindřicha Svárlivého od císaře Oty II. rozděleno tak, že marka Východní a vévodství Korutanské nabyla bezprostřednosti říšské; ale také podřízenost markrabství korutanských, již koncem X. věku se uvolňovala.

[Vznik Štýrska.] Markrabství Hornokorutanské od počátku XI. stol. kromě krátké přestávky držel mocný rod hrabat Eppensteinských. Jindřich, poslední toho rodu, zemřel 1122, odevzdal všechno své zboží rodině hrabat Travenských (Trungavských). První markrabí hornokorutanský nového rodu byl Leopold sídlem ve Štýru, odkudž marce Hornokorutanské jméno marky Štýrské. Leopoldův syn a následující Otakar I. značně zvětšil svou državu. R. 1148 na druhé výpravě křížové, již také Otakar se účastnil, zemřel příbuzný jeho Bernhard z rodu Sponheimův, markrabí dolnokorutanský, a dědicem jeho stal se Otakar I., jenž deset let potom zdědil také Püttensko, krajinu po obou stranách Semerinku. Říšské bezprostřednosti všecka ta země nabyla r. 1180, povýšena byla od Fridricha Barbarossy za vévodství a zároveň rozšířena na západě až k Hausrucku. Avšak první vévoda štýrský Otakar II. (1164—1192) byl zároveň posledním z rodu Travenského; dědicem svým jmenoval vévodu rakouského Leopolda V. (1192—1230).

[Kraňsko.] Jméno »marka Kraňská« přichází po prvé r. 973; tehdy obsahovala asi dnešní Gorensko. Říšské bezprostřednosti nabyla r. 1035, když vévoda korutanský Adalbero Eppensteinský upadl v podezření velezradě zbaven byl svých zemí a důstojenství. Biskupové říšinští, jižto drželi panství Loucké, horlivě šířili křesťanství v marci, o čemž svědčí »homilie a modlitby biskupa Abrahama« z 2. polovice X. věku v Mnichově chované, nejstarší to památka jazyka slovinského. — Na sklonku XII. stol. vyskytuje se také marka Uheršká nebo Slavonská, jež ležíc mezi Krkou a Kupou patřila

k Charvátsku, později přešla na Sponheimy a v XIII. věku odloučena byvší od Charvát tvořila jako marka Vindická zvláštní část Kraňska. Všecka půda kraňská rozdělena byla mezi přečetné pány, jižto všichni v XIII. stol. ustupují před Babenberky a Sponheimy.

[*Vévodství Korutanské*] seslabováno tím, že marky jeho a jiné državy světské i duchovní nabývaly říšské bezprostřednosti. Důstojnost vévodská přecházela rychle na různé rody; r. 1077 dostala se Eppensteinovci Liutoldovi, jenž dědicem měl bratra svého Jindřicha, markrabí kraňského a istrijského. S Eppensteinům Korutany přešly (1122) na Sponheimy, z nichž vynikl zvláště Bernhard (1202 — 1256), jenž měl rozhodný vliv na běhy politické své doby a dvůr vedl velenádherný a básníkům i převcům vždy otevřený. Po smrti Babenherkovce Fridricha II. zmocnil se panství Louckého, a jeho syn i nástupce Oldřich III., pojav za manželku Aněžku, vdovu po Fridrichovi II., obdržel i její veliké věno v Kraňsku a strhl na se také titul markrabský. Dědicem svým ustanovil (1268) nikoli bratra svého Filipa, nýbrž Přemysla Otakara II., příbuzného vzdálenějšího.

[*Tyroly*.] Přízní císařovou nabyla nezávislosti také hrabě gorický (1204), arcibiskup salzburský a v nynějším Tyrolsku biskupové brixenští i tridentští a hraběcí rodové Eppanský, Andechský, Tyrolský a j.; Andechští měli později čestný název vévod meranských (Meranie = Dalmacie). Rod jejich vymřel 1248, dědicem maje Albrechta, posledního hraběte tyrolského; i nabyla země takto sloučená jména Tyrol. Po smrti Albrechtově rozdělili se o panství jeho dva zeťové: hrabě gorický Menhart I. a Gebhard Hiršburkský; ale již Menhart II. Tyrolský koupil od Hiršburků vahnu část jejich državy (1284).

[*Rakousy za Babenberkův*.] Nabyvši bezprostřednosti říšské r. 976, markrabství Východní jinak Rakouské dostalo se Leopoldovi z Babenberka a zůstalo v rodině jeho až do roku 1246.

Za Babenberků markrabství Rakouské, jež zváno »Osterrichi« t. j. Oesterreich, netušenou měrou rozkvetlo.

Vítěznými válkami již první tři Babenberkové rozšířili panství své na sz. proti Čechům po krajině Vitorazské a na v. proti Maďarům až k řece Litavě (1043) a zavedli do zpuštěných krajin osadníky Němce. Leopold II. Sličný stál za boje o investituru při straně papežské, začež stížen jest říšskou klatbou, již vykonati měli kníže český Vratislav a Konrad Moravský; avšak Leopold obdržev pole i proti přesile (u Mailberka 1082), zjednal s císařem mír beze vší škody.

Někdyšní Rakouské markrabství 1246-906

Nástupce jeho Leopold III. Svatý (1095—1136), štědrý příznivec církve a zakladatel četných klášterů, měl za manželku Anežku, vdovu po Fridrichovi Švábském, matku císaře Konrada III. Z přibuzenství toho Babenberkům vzešel značný prospěch; dostal se markrabě Leopold IV. od Konrada III. vévodství Bavorské 1139, jehož vévoda Jindřich Pyšný pro vzpouru byl sesazen. Nástupce Konradův, císař Fridrich I. Barbarossa, smířil se ovšem se synem Jindřichovým Jindřichem Lvem a vrátil mu vévodství Bavorské, ale za to r. 1156 Rakousko povýšeno za vévodství i po přeslici dědičné, s privilegiem jediným v celém Německu, aby vévoda, neměl-li by dítěk, dědicem směl jmenovati, koho by chtěl. Prvním vévodou rakouským byl bratr Leopoldův Jindřich II. Jasomirgott, jenž sídlo své přeložil do Vídně. Brzy potom vévodství Rakouské znamenitě zvětšeno, a to r. 1180 při potrestání Jindřicha Lva o levé Podunají až k Velké Mlze a r. 1192 po smrti Otakara II. o vévodství Štýrské, jež dle starší úmluvy s potvrzením císařovým zdědil Leopold V. Ctnostný (1177—1194). Týž vévoda účastnil se třetí výpravy křížové, ale v Akkoně uražen byv od Richarda Lyho Srdečního, odešel s hněvem domů. Když pak Richard vracel se do Anglie zeměmi alpskými, Leopold V. jej zajav vsadil do vězení na Dürnsteině, ale později vydal císaři, když mu z velikého výkupného zaručen podsl 20.000 hřiven. Tím uvalil na sebe klatbu papežskou. Zemřel od rány, že zlomiv si pádem s koně nohu, sám ufał si ji sekýrou. Po něm nastoupili synové jeho Fridrich I. Katolický v Rakousích a Leopold VI. (1194—1230) ve Štýrsku. Tento po čtyřech letech zdědil i Rakousy získal příjmy Slavného tím, že podporoval básníky a slynnul štědrým pohostinstvím i moudrostí ve správě zemské. Panství rodinné rozmnozil skoupiv některé statky v Tyrolsku a Kraňsku. — Nástupce jeho Fridrich II. Udatný (1230—1246) spojoval lehký život s přísností a štědrostí. Jsa nepokojné povahy, po celý svůj život měl války se všemi sousedy. Za to, že podporoval svého svata Jindřicha proti otci jeho císaři Fridrichovi II., upadl v říšskou klatbu a, jak se zdálo, i v záhubu. V tom však přišlo císaři obrátiti se do Italie; Vídeň, jež stála při císaři, donucena ke vzdání, a Fridrich učinil s císařem, od papežské strany ohrožovaným, mír bez pohromy. Obdržev se svou manželkou Anežkou veliké statky v Kraňsku, přijal název »pán Kraňska.«

R. 1246 způsobil si válku s uherským králem Belou IV., jemuž zpěčoval se vydati tři komitáty, které měl od něho v zástavě za pomoc peněžitou; v bitvě nad Litavou Bela IV. byl poražen, ale Fridrich sám přišel o život. S ním vyhasl slavný ród Babenberkův po meči r. 1246. ^{3/2} 94

§. 20. Vzdělanost zemí alpských za Babenberkův.

Římskou vzdělanost v zemích alpských vyvrátilo do kořán stěhování národův, ale noví osadníci, Slovan i Němec, rádi vybírali si za sídla bývalá střediska římského života. Osazování samo dalo se napřed ovšem v údolích, potom teprve mýcený husté lesy; Slované, jejichž sledy patrný byly po všech zemích alpských ještě ve XII. věku, při tom s největší částí byli poněmčeni.

Pozemky byly původně skoro výhradně v rukou šlechty, ale křížové výpravy způsobily v tom tu změnu, že mnoho půdy dostalo se z rukou šlechty, buď vymřelé buď schudlé, bohatším sedlákům dílem ve svobodné držení, dílem v nájem; ale sedlák chudý upadl v jařmo ještě tužší.

Řemesla všechna měla zřízení cechovní. Obchod zvedl se jmenovitě, když druhou křížovou výpravou oživila starodávná cesta podunajská se vsemi svými pohořkami; napřed Řezno, od r. 1198. však Vídeň byly ústředními tržiště.

Duševní vzdělanost ve všech svých zjevech důležitějších má kořeny v klášteřích, zvláště v benediktinských, cisterciackých a augustinských. Nejstarší klášter měl Moidsee (747), po něm Kremsmünster (777) a Medlice (Melk, z konce X. věku); v XI.—XII. stol. zdviženo po všech zemích alpských množství klášterů bohatě nadaných, s čímž zároveň šel rozkvět církevního školství, učenosti a náboženského básnického.

Ve školách klášterních učilo se po příkladu Alkuinově také sedmeru svododních umění, rozděleném na trivium (grammatika, rhetorika a dialekтика) a quadriuum (arithmetika, geometrie, musica, astronomie). Sbírky rukopisů pro dějepis veledůležitých byly ve všech klášteřích, zejména knihy pamětní, urbáře, knihy úmrtní a zvláště kroniky a knihy kostelní. Codex millenarius, evangeliář v Kremsmünsteru, patří k nejkrásnějším psaným památkám středověku. Z dějepisců vyniká Babenberkovec Ota, bratr Jindřicha II., biskup frisinský († 1158), z básníků Jindřich Medlický (Heinrich von Melk). Dvorská poesie »Minnesängru« měla zvláště štědré příznivce v Babenberkovech Leopoldu VI. i Friderichovi II. a v Bernhardu Sponheimském, jejichž chválu nadšeně hlásá Wáter von d'er Vogelweide († 1230?), snad Tyrólan někde pod Bolzanem.

Stavitelství církevní drží první místo v umění výtvarném a pěstováno nejzdárnejí od benediktinův IX.—XI. věku. Přes polovici XI. stol. stavělo se ode dřeva, z kamene jal se stavěti pasovský biskup Altman. Za Babenberkův kvetl sloh romanský, jenž ve XIII. stol.

ustupoval zase gotskému. Malířství pojí se k miniaturám rukopisů klášterních, v čemž za XII. věku vynikali mniši v Lambachu a v salzburském klášteře sv. Petra.

C. Říše Česká 907—1437.

§. 21. Spytihněv. Vratislav. Svatý Václav.

Když říše Velkomoravská ztroskotána byla od Maďarův, malá část Moravy, obhájená proti Maďarům, přidala se k Čechám; leč jinak krátkozrakost Spytihněva a Vratislava, již odpadše od Mojmíra II. dali se pod ochranu Arnulfa, krále německého, těžce pomstila se na Čechách: závislost vlasti České na Německu a soužení maďarské byly následkem neblahého toho činu. Závislost na Německu přestala sama sebou, když v Němechích rod Karla Velikého r. 911 vymřel; Maďari však po několik let trápili Čechy, ačkoli jim Vratislav (903—921) po smrti bratra svého statečně odpíral.

Ze tří Vratislavových synů nejstarší Václav (921—935), tehdy osmnáctiletý, byl ustanoven za nástupce v knížectví; druhému, Boleslavovi, vykázán úděl v zemi Pšovanské. Do právních let obou kněžiců spravovala zemi matka jejich Drahomíra, dcera knížece ze Stodor v zemi Lutice.

Hned první rok Drahomíra, obávajíc se vlivu své tchyně Ludmily na mladistvého knížete, dala ji zabít na vdovském jejím sídle Tetíně. Rozbrojů těchto mním užiti Radislav, vojvoda zlický, k rozmnovení svého panství na úkor Přemyslovcův, a spojenec jeho vévoda bavorsko-korutanský Arnulf vtrhl do Čech; úmysly jejich však se nezdály a hrdý Radislav pokročil se Václavovi.

[Václav od Němců k poplatku přinucen 928.] V těch letech vedly se kruté války mezi Němci a Slovany polabskými. Jindřich I. Ptáčník, král německý, uvedl sousední Polabany ve své poddanství, zejména i Lutice v Braniborsku, z nichž pocházela Drahomíra. R. 928 vypravil se vojensky také do Čech a přírazil až k samé Praze. Václav nemoha odolat přílišné jeho moc, zavázal se k někdejšímu ročnímu poplatku 500 hřiven stříbra a 120 volů a uznal i pravomoc biskupa řezenského nad Čechy. Odtud spravoval knížectví své v pokoji moudře a spravedlivě, pečeje zvlášt o rozšíření křesťanské vzdělanosti ve svém národě; z četných kostelů, které vystavěl, vyniká slavný chrám sv. Víta, zřízený střed hradu Pražského, v němž jest i pochován, zavražděn byv úkladně od panství.

chtivého svého bratra i nástupce Boleslava (28. září 935). Od věrného lidu svého hned po smrti ctěn jest jako mučenek a první svatý dědic země České; píseň »Svatý Václave, vojvodo České země«, zpívá se již na desáté století.

§. 22. Doba Boleslava I. a II.

[Boleslav I. 935—967.] sotva ve vládu se uvázav měl válku s Jindřichem I., jenž pokládal zavraždění Václava, věrného přítele svého, za úkor sobě učiněný. Válka tato protáhla se na 14 let. Po smrti Jindřichově mohutné jeho syn Ota I. Veliký (936—973), zaneprázdněn byv s počátku tuhými boji v Itálii, udeřil teprve r. 950 s velikou mocí válečnou na Čechy a pronikl opět až ku Praze. Boleslav, ač vojsku německému způsobil značnou ztrátu, přece posléze donucen k u předešlému poplatku.

Tuto škodu Boleslav I. nahradil si mnohonásobně na útraty Maďarův. Poraziv totiž prehající jejich voje po bitvě augspurské na jižním pomezí českém (955), další vítěznou válkou s nimi připojil k říši své Moravu a Slovensko. Kromě toho neznámo jak opanoval i Slezsko a západní Halič s Krakovem. V těch stranách stal se sousedem právě vznikající říše Polské, jejíž kuiže Měčislav pojal za manželku Doubravku, dceru Boleslavovu, od níž do Polsky zavedeno křesťanství (965).

Vzrůst panství Českého měl sám sebou ten přirozený následek, že knížecí moc v Čechách vykonávána odtud větším důrazem než druhdy; zejména mocný vojvoda zlický, tehdy Slavník, synovec prý Radislavův, prokazoval Boleslavovi náležité poslušenství.

[Boleslav II. 967—999], syn a nástupce Boleslava I., panovník rovněž statečný a slavný, rozšířil pomezí říše České ještě dále na východ, zmocniv se krajin ruských v Haliči až k řekám Buhu a Styru; ale krajiny ty po málo letech odňal mu zase mocný kníže ruský Vladimír Veliký (981).

Velikou zásluhu o zemi Českou Boleslav II. získal si tím, že vymohl na císaři německém Otovi I. a na papeži, aby Čechy patřící dotud k biskupství Řezenskému staly se zvláštní dieceesi, k čemuž sv. Wolfgang, tehdejší biskup řezenský, svolil bez obtíží. Tím činem zřízeno biskupství Pražské (973) a přičteno k arcibiskupství Mohučskému; proto biskupové čestí přijímalí svěcení od arcibiskupa mohučského a investituru, t. j. usazení v úřad, od císaře německého; voliti je příslušelo však knížeti a národu českému na sněmu obecném.

Sv. Vojtěch. Prvním biskupem českým byl saský kněz Dětmar; jenž od mnoha let přehývaje v Čechách dobré znal jazyk český; druhým sv. Vojtěch (982—995), syn Slavníkův. Svatý Vojtěch, z nejvzdělanějších a nejslavnějších mužů všeho křesťanstva tehdejšího, zasazoval se nad obyčej horlivě o mravní zušlechtění rozsáhlé své diecéze, k níž patřily všechny země knížectví Českého. Že však Čechové toho času někteří lpcí ještě na zvyčích pohanských a mnozí také na církevní řeči slovanské, což oboji sv. Vojtěch odstranit usiloval: nebylo valné lásky mezi národem a vrchním jeho pastýřem, jenž konečně odešel do Říma (r. 989), nechtěje už být českým biskupem. K naléhavým prosbám Boleslava II. vrátil se ovšem do Čech, opustil je však již opět r. 995. V tom dávné nepřátelství mezi knížaty českými a mocnými Slavníkovci propuklo ve zjevnou válku, kteréž použili zároveň také Vršovci k ukolení svého záští proti Slavníkovcům. Když pak za příměří jeden z bratří sv. Vojtěcha dovolával se pomoci německé a polské, Boleslav II. vyvrátil Libici, a čtyři bratří Vojtěchovi zrádně ubiti jsou od Vršovců a všechno zboží jejich uvedeno v moc knížecí (996). Proto sv. Vojtěch nevrátil se již do své vlasti, ale odešel kázat slova božího Prusům, národu litevskému, jižto jej ubili r. 997. Tělo sv. mučeníka vykoupil ochránce Slavníkovců král polský Boleslav Chrabrý a pochoval ve Hnězdně.

[*Poměry vnitřní.*] Vyvrátil panství Libické Boleslav II. přivedl konečně všechny kmeny českého národa v jedno stejnou závislost na moci knížecí, tak že knížectví České dělilo se jen na župy spravované knížecími úřadníky. Nejvyšší nad župou byl župan, později purkrabí nazývaný; jemu podřízeni byli cíudář (suds), komorník, jenž přijímal důchody knížecí, vlastař, jenž spravoval knížecí statky, lovčí, jemuž poručeny lesy a lovy v župě. Nad úředníky župními byli zejména úředníci týchž jmen, mající titul »nejvyšší« (nejvyšší purkrabí a t. d.).

Toto četné úřednictvo s ostatním svým komonstvem kníže choval z důchodů, jež měl ze svých statků rozložených po všech župách, z mýt a cel, z příjmů horních, z pokut soudních a z daně roční řečené mír, jež byla stálá a všeobecná; knížecím zbožím byl také široký les pomezní a rozsáhlé hvozdy uvnitř země. Úřednictvo knížecí mělo na sněmcích zemských a sjezdech župních první slovo, čímž moc knížecí toho času byla téměř neobmezená; z úřednictva téhož vzešla nová šlechta, jež zastínila starou, na samostatném jméně velikých rodů se zakládající.

Zároveň veliká příbuzenstva, jež kdysi mívala volené rodinné

hlavy, dostala se přičiněním knížete v poddanství dědičných vrchností jako lid robotný a poplatný; při větší svobodě zachovali se jen držitelé menších dědin, stav to potomních zemanů nebo svobodníků. Obecný blahohyt neklesal tou měrou, jakou národní svoboda, ano vzmáhal se zároveň s mocí panovnickou; jinenovitě podhradí, živá obchodem a řemesly, šířila se více a více, a země vzdělávala se mycením lesův a zakládáním nových vesnic. Vzdělanost zůstávala toho času hlavně při duchovních, kteří měli latinské školy při některých kostelích; také kláštery byly sídlem učeného zaměstnání a krásného umění. Biskup pražský byl první osobou po knížeti.

§. 23. Boleslav III. Jaromír. Oldřich. Břetislav I.

[Boleslav III. 999—1004.] Sláva říše České po smrti Boleslava II. zase na dlouho zatemnila se ničemností nejstaršího jeho syna knížete Boleslava III. Ryšavého a nesvornosti mezi knížetem a bratřími jeho Jaromírem i Oldřichem. Příležitosti té chopiv se bratranc jejich král polský Boleslav Chrabrý, syn Měčislavův z Doubravky, připojil Slezsko, Moravu a Slovensko ke království svému beze všeho odporu se strany ukrutného Boleslava III., jenž zatím své bratry z údělů jejich vyhnal. Jaromír a Oldřich utekli se pod záštitu německého krále Jindřicha II.

Ukrutnosti svou Boleslav III. učinil si nepřáteli i Vršovce, druhy miláčky své. Jejich návodem Čechové přijali za knížete Vladivoje, snad bratra Boleslava Chrabrého; Vladivoj, aby udržel se u vládce, slíbil poddanství králi německému. Na štěstí Vladivoj zemřel již r. 1003, a Čechové povolali ke knížectví Jaromíra; před ním však přikyval král polský a vnutil Čechům zase Boleslava III. Leč Ryšavec hrozným vražděním (při hostině čelní Vršovci padli rukou zákeřníkou r. 1003) všechn národ proti sobě popudiv, od Boleslava Chrabrého, jehož pomoci Čechové se dožádali, zbaven je stolce knížecího i zraku, a Boleslav Chrabrý přijat za knížete. Boleslav Ryšavý na jednom hradě v Polsce bídny svůj život bídne dokonal.

[Jaromír a Oldřich.] Veliká moc Boleslava Chrabrého vzbudila nelibost krále Jindřicha II., jenž zdvihnuv proti němu válku uvedl Jaromíra na český stolec knížecí (1004—1012). Za to Jaromír pomáhal Němcům proti Boleslavovi Chrabrému, a Čechy upadly v tužší závislost na říši Německé. Přes to Jaromír a Oldřich trvali v nesvornosti a doprošujíce se pomoci Jindřicha II. proti sobě národ český zaváděli v místa, kterých se mu nejvíce bylo stříci; posléze Oldřich vsadiv Jaromíra do vězení sám se ujal řezla (1012—1034).

Velikého pokoření a hanby zavil zemi Českou syn Oldřichův Břetislav. Po smrti Boleslava Chrabrého (1025) vypukly v říši Polské zmatky jako v Čechách po smrti Boleslava II. Toho stavu včí použil uherský král Štěpán Svatý a dobyv Slovenska pronikl i na Moravu, chtěje i této země se zmocnit. Ale týž úmysl měl i kníže Oldřich, jenž vyslal na Moravu syna svého Břetislava v čele značného vojska. Skvělými vítězstvími opanoval Břetislav veškeru zemi r. 1029 a donutil Štěpána k míru (1031), jímž stará Morava rozdělena tak, že dnešní Morava přivtělena k panství Českému, Slovensko k Uhrám. Břetislav vládnu ve zpustlé té zemi otcovský se o ni staral. Dada jí zřízení, jaké měli tehdy Čechy, jal se opravovatí staré hrady a stavěti některé nové; jmenovitě založil Opavu na hranicích proti Slezsku. Když přišel na místa, kde druhdy stával posvátný Velehrad, rozplakal se velice vida vše pusto a zbořeno; pročež všechnu kořist Uhrům vzatou obrátil na obnovu kostelův a oltářův.

Toho času v Čechách proslul svatý poustevník Prokop, jenž držel se církevních řádů slovanských. Kníže Oldřich přišel jednou k jeskyni, v níž Prokop přebýval o samotě při řece Sázavě, oblíbil jej sobě za zpovědníka a založil tam klášter Sázavský s mnichy slovanskými, jímž Prokop byl opatem (1032). Jemu připisuje se cyrilská část evangelia Remešského. V klášteře Sázavském nalezla poslední útulek liturgie a písemnictví cyrilské, až se r. 1096 polatinil.

Nedůvěřivost knížete Oldřicha vedla brzy po tom, jak se zdá, k rozniškám i mezi ním a Břetislavem, jenž byl za dobré se strýcem svým Jaromírem propuštěným z vazby. Císař Konrad, povolav Oldřicha k sobě, donutil jej vězením k závazku, že postoupí polovici Čech Jaromírovi; ale Oldřich, sotva přišel domů, dal Jaromíra zbabaviti zraku (1034) a Břetislava vypudil z Moravy. Tu císař přinutil jej mocí vojenskou, aby Břetislavovi knížectví jeho vrátil. Brzy potom Oldřich zemřel (1034) a Břetislav povolán ku panství v Čechách, Jaromír pak, jenž Břetislavovi výstrahu dával před úskočnými Vršovci, zavražděn jest úkladně z návodu jejich starosty Kochana.

[Břetislav I. 1035—1055.] Jsa vládecem samostatným Břetislav pomýšlel povýšiti biskupství Pražské na arcibiskupství a panství svému zjednat meze z dob Boleslava II.; ale poselstvo do Říma vyslané vrátilo se s nepořízenou (1039), a útočná válka proti nesvorným Polanům neměla tolíkéž kýzeného výsledku. Vzal jim sice největší část země a dal přenést ostatky sv. Vojtěcha z Hnězdná do Prahy r. 1039; avšak císař Jindřich III., nechtěje mít mohutnou říši sousedem, žádal na Břetislavovi, aby se vzdal veškerých výbojů svých,

a když toho se zpěčoval, vzplanula válka. Na prvním svém tažení (1040) Jindřich III. poražen byl hned na pomezí Šumavském; na druhém (1041) přispěním německého poustevníka Vintšře (Günthera), jenž mu ukázal tajné cesty Šumavou, a zradou Prkoše, župana bílinského, pronikl se dvou stran až ku Praze a donutil Břetislava, aby vydal země polské kromě Vratislavská a zavázal se k starodávnému poplatku. Říše Česká tedy omezena zůstala na Čechy a na Moravu; Vratislavsko již r. 1054 postoupeno králi polskému za roční plat 30 hřiven zlata a 500 hř. stříbra.

Aby zamezeny byly různice o stolec knížecí, Břetislav za souhlasu sněmovního prohlásil zákon staršínský r. 1055, podle něhož po smrti knížete měl být vládcem nejstarší rodu Přemyslova, mladší dostati měli pod vrchním jeho panstvím úděly, a dostávali jich obyčejně na Moravě, kdež byly úděly Olomoucký, Brněnský, Znojemský, Břeclavský a Jemnický. Zákon staršínský však nezabránil svářů v rodině Přemyslově.

§. 24. Doba válek domácích (1055—1179).

Po smrti Břetislava I. nastala knížectví Českému trudná doba a potrvala s krátkými přestávkami až do konce XII. století.) Místo aby pečovali o blaho země a poddaných, knížata pražští svářili se s údělnými knížaty na Moravě i v Čechách a dovolávali se sousedů svých, Německu i Polanův, aby rozhodovali žalostné jejich spory. Památné události této doby jsou:

1. *Povýšení Vratislava II. na království.* Císař Jindřich IV. měl tuhý spor s papežem Řehořem VII., proto, že papež něchtěl trpěti, aby světská moc volila i usazovala církevní hodnostáře. Z toho rozzuřila se po Německu krvavá válka, v níž český kníže Vratislav II. (1061—1092) vydatnou jsa císaři pomocí, od něho nazván jest králem r. 1086 a slibeny mu mnohé země, z nichž Vratislav dobyl si Hořejší Lužice a malé části Míšně, jež dal v léno zetí svému Wprechtovi Grojskému.

Maje nedostatek peněz císař vzal od Vratislava 4000 hřiven

~~Vratislav~~ této době vystřídali se na trůně českém: Spytihněv II. (1055—1061), Vratislav II. (1061—1092), Konrad (8 měs.) Břetislav II. (1092—1100), Bořivoj II. (1100—1107; 1117—1120), Svatopluk (1107—1109), Vladislav I. (1109—1117, 1120—1125), Soběslav I. (1125—1140), Vladislav II. (1140—1173), Friderich (1173—1174, 1178—1182, 1182—1189), Soběslav II. (1174—1178), Konrad Ota (1182, 1189—1191), Václav II. (1191—1192), Přemysl Otakar I. (1192—1193), Břetislav Jindřich (1193—1197), Vladislav III. (1197). Vratislav II. r. ~ 1230, Vladislav I. r. 1250

František říká - 78 let do řádu - 80
Vratislav I. - 85 Vratislav II. - 1305, Václav III. - 86,

stříbra jednou pro vždy, tak že na místě dosavadního poplatku knížata čeští budoucně císařům německým jen k jízdám do Říma stavěti měli 300 oděncův.

2. Zahuba Vršovcův 1108. Kníže Svatopluk, jsa přítelem císaře Jindřicha V. pomáhal mu osobně ve válce proti Kolomanovi Uherskému, kdežto proti Boleslavovi Polskému, spojenci Kolomanova, Vršovec Mutina stál v čele vojska druhého. Obojí výprava měla nešťastný konec, a Mutina obviněn tajně, jakoby s Polany býval ve srozumění. Tu Svatopluk rozlítiv se Vršovce kázal pohiti po veškeré zemi; jediný Jan, syn Tistův, spasil se útěkem za hranice a tam prý najal úkladného vraha, jenž Svatopluka od zadu kopím prohnal (r. 1109).

3. Vláda knížete Soběslava I. (1125—1140). Z duševní i hmotné této bídě vytrhl zemi na čas slavný kníže Soběslav I., jenž soka svého Otu Černého, údělného knížete olomouckého, i s pomocníkem jeho Lotharem, císařem německým, u Chlumce v Litoměřicku na hlavu porazil (1126); Ota ztratil v boji život a Lothar zajat. Velkodušný Soběslav propustil jej na svobodu, když učinil slib, že zůstane při té Čechův povinnosti k Němcům, jakáž ujednána od krále Vratislava. Po tom již v přátelství žil s Lotharem i nástupcem jeho Konradem III., a podobá se, že za vojenskou pomoc od jednoho z obou obdržel dědičné důstojenství číšnického říšského, s nímž spojen byl vliv na volbu králů německých.

Od té doby Soběslav, ač pilně mu bylo bdít, aby unikl nástrahy úkladných, staral se otcovsky o blahobyt a opevnění země České, jež těšila se mřru jmenovitě za posledních 10 let jeho vlády.

4. Vláda Vladislava II. (1140—1173). Po smrti chrabrého Soběslava županové povznesli na knížecí stolec Vladislava II., syna Vladislava I., jenž chopil se pevnou rukou vlády; proto pánoné čeští, žádající sobě vladaře slabého, již po dvou letech zvolili knížetem Konrada Znojemského. Ve válce z toho vzniklé Vladislav II. udržel se na trůně pomocí německého císaře Konrada III., s nímž pak účastnil se (r. 1147) druhé výpravy křížové do Palestiny; ale zanechav vojsko své pod ochranou krále francouzského vrátil se z Malé Asie do vlasti. Současně olomoucký biskup Zdík*) a moravští knížata pomáhali vévodě saskému Jindřichovi Lvovi ve válce proti Polabánům, chtíce je získati katolickému náboženství.

Za nepřítomnosti Vladislava II. moudře vladařil bratr jeho Děpolt. Proti němu povstal Soběslav, syn Soběslava I., chtěje býti

*) Biskupství Olomoucké zřídil Vratislav II. r. 1062.

knížetem. V tom vrátil se Vladislav, a Soběslav vsazen do žláře na Přím dě (1148), odkud však podařilo se mu prchnouti k Fridrichovi Barbarossovi. I podobalo se, že dojde vážných zápletek mezi Čechy a Němci; ale Fridrich chystal se právě proti vzpurným městům italským a nemaje sám dostatečných sil žádal Vladislava za pomoc a udělil jemu i nástupcům dědičný titul královský 1158. Avšak knížecí moc byla od dob krále Vratislava již potud obmezena, že kníže bez svolení sněmovního nesměl nařídit válečné výpravy za pomezí; tehdy pak sněm, nechtěje míchat se v záležitosti cizích a vzdálených národů, veřejné hotovosti nepovolil, a Vladislav musil sebrati vojsko na své útraty, s nímž pak radostně nastoupilcestu do Italie. Tažení, toto proslavilo Čechy ve vzdálených vlastech, jako žádné jiné před tím, neboť hlavně rekovanost jejich pokročen jest hrdý a mocný Milán.

5. *Roztržení koruny české.* Přátelství Fridricha Barbarossy k Vladislávovi nebylo upřímné. Chtěje tedy synu svému Fridrichovi zabezpečiti nástupnicktv, Vladislav II. poděkovav se z vlády, posadil Fridricha na královský stolec (1173) a sám si zvolil zátiší v klášteře Strahovském, jež byl založil. Avšak císař Fridrich osobil si právo ustanoviti, kdo by měl panovati po Vladislávovi. Když pak Přemyslovcí, místo aby se mu postavili svornými silami, jeho milostí a pomocí za těžký peníz koupenou druh proti druhu trůnu nabýti hleděli: uaskytla se císaři vítaná příležitost, aby knížectví České rozdělil a panství německému dokona podřídil; Čechám l. 1174 zrušil důstojnost královskou, Moravu prohlásil 1182 markrabstvím a statky biskupa pražského l. 1187 knížectvím tak, aby obě tyto nové politické země poddány byly přímo císaři německému a nikoli panovníku českému.

Za těchto přežalostních svářů bitva nejkrutější svedena u Lodičnic (1185), v níž 4000 Čechův a Moravanů s obou stran přišlo o život. Konečně markrabě moravský Konrad Ota, nechtěje déle dávat přičiny ku prolévání krvi bratrské, dobrovolně odřekl se neodvislosti a poddal se knížeti českému. Týž krásný příklad lásky k vlasti dal kníže Vladislav, jenž ustoupiv dobrovolně s knížecího stolce, přijal od bratra a soupeře svého Přemysla toliko Moravu s názvem markrabství a se závislostí na Čechách, a Přemysl Otakar ujal se bez překážky žezla českého 1197.

S. 25. Změny vnitřního stavu říše České do konce XII. stol.

[Správa.] Mnohé rozbroke v panovnickém domě způsobily veliké proměny v řádech země České.

Moc knížecí otřesena jest ve své neobmezenosti a správa země zhořila se v každém směru; neboť v rozepřích mezi sebou údové panovnického rodu musili ucházeti se o přízeň úřednické šlechty, čímž tato nabývala proti nim samým větší a větší moci, až považovala úřady své jen za prostředek obohacovací, což bylo s těžkou pohromou obecného lidu, zvláště rolníka i řemeslníka. Proto mnoho s vobodných majetníků půdy dali se v poddanství mocnějších velmožů, kteří sami nepodrobujíce se moci úředníků župních, chránili svých poddaných proti jejich libovůlì, ano i proti jejich moci zákonné. Mocní tito pánové vymohli si posléze, že směli pohánění býti jen před nejvyšší soud zemský, na němž zasedal kníže s nejvyššími úředníky a kmety zemskými, a drželi si branné mužstvo pod vlastní korouhví, odkud zváni jsou pány korouhevny mi; chudší pánové sluli pak zemané jinak rytíři a táhli pod obecným praporem župním anebo hlavní korouhví knížete samého.

Po příkladu šlechty také kláštery a kapituly, které nadány byly statky zemskými, hleděly osvoboditi své poddané od útisků úřednictva župního a dosáhly toho immunitou, t. j. psanými privilegií knížecími. Tím protrženo starobylé zřízení zemské neznající výsad stavovských, jež jsou vlastní řádům feudálným.

[Sněmy.] Šlechta, jejíž moc zakládala se odtud na velikém rodinném jméní a nikoli jen na držení knížecích úřadů, knížeti, ač dotud vládl rozsáhlými statky a měl své vlastní veliké důchody, nebyla již poddajným nástrojem na sněmích, a sněmovné nabývali tudíž větší a větší váhy, tak že již ve XII. stol. měli platný hlas ve hlavních věcech zákonodárství zemského, a kníže nesměl nařídit veřejnou hotovost aniž uložiti berni obecnou, nemaje k tomu svolení sněmovního. Ačkoli pak na sněmích zastoupeni byli jen vyšší stavové, jižto dbali předem zvláštních svých prospěchů, přec i národ získal z nenáhlé té proměny, kterou knížecí moc jest obmezena.

[Rolnictvo.] Jako prve kníže, zvítěziv ve snaze své po neobmezené moci nad samosprávou kmenů českých, tak této doby šlechta, vzmohši se proti knížatům, rozmnožila počet lidí s vobodných. Avšak ani poddanství ani útisky župních úředníků nepřekonali životních sil rolnictva českého. Čechy zvelebovaly se rostoucím zoráváním půdy a touž měrou množilo se též obyvatelstvo. Do vsí zakládaných nově ve hvozdě pomezním knížata i pánové získali osadníky tím, že poskytovali jim lepších výhod nežli ve vsech poddaných; jmenovitě každý osadník za určité platy a povinnosti dostal svého lánu pro sebe v dědictví aspoň ve přímém po-

tomstvu, ale do jakési lhůty*) prvních několika let byl povinností všech prázden.

[Průmysl a obchod.] Hůře než orba trpěl útisky župních úředníků průmysl a obchod, jehož hlavními sídly byla podhradí, kdež obyvatelstvo nemajíc ani půdy ani svých domů přebývalo v jakémisi knížecím podruží a utlačováno jsouc libovolným vydíráním nemohlo se vzmoci k zámožnosti. Za starších časů až do křížových válek přechytrávali je židé, od starodávna lepší znalci obchodu i cest, jak sobě zjednat přízeň u dvora; později dařilo se lépe obchodníkům a řemeslníkům z Němců, Vlach i Francouz, neboť přinášeli jednak větší umělost jednak peníze a mohli sobě koupiti od knížete nejen dovolení, aby směli se usaditi v zemi, nýbrž i rozsáhlé výsady, jakým pokročilé živnosti těšily se v jejich otčině. Již za krále Vratislava byla malá osada Němců v Praze na Poříčí, první to začátek potomního velikého rozšíření Němců v Čechách.

Že Němci davem v českých zemích se usazovali, toho krom uvedených byly ještě mnohé jiné příčiny. Jako druhdy Svatopluk Moravský, tak panovníci čeští od pradávných časů měli při svém dvoře některý počet cizinců, po výtce Němců, jejichž služeb užívali ve stycích s panovníky německými; byli to hlavně duchovní, kteří pak v odměnu svých služeb docházeli vyšších důstojenství církevních. Dvořanstvo německé kolem českého trůnu rozmnožovaly také časté sňatky knížat českých s kněžnami německými, jež komonstvo své druhdy s sebou přiváděvaly; nad to pak pochybovat nelze, že vpravily dědicům trůnu vedle českého také jazyk německý a zálibu ve mravech cizích, jež ujímaly se též následkem účasti Čechů v taženích křížových a častými návštěvami jejich v Němcích. Politika Přemyslovčů, ač hájili české samostatnosti proti říši Německé, nevycházela z lásky k národu, ale ze zájmů dynastických.

[Osvěta.] Církevních ústavů, nejdůležitějších ohnisk tehdejší vzdělanosti, přibývalo štědrou péčí knížat a později také mocnějších šlechticů; zároveň církevní správa se zvelebovala a duchovenstvo prospívalo vzdělaností. Děkan kapituly pražské Kosmas († 1125) jal se první spisovati dějiny země České od nejstarších pamětí, v čemž jiní duchovní po něm pokračovali. Učeným jazykem jako všude v západním křesťanstvě i v Čechách byla latina, ale dílem konání slovanské liturgie, jež se aspoň částečně zachovalo v zemi po dva věky dle snahy, vyložiti latinské texty pro duchovní, způsobily převod

*) Od slova lhůta pošlo jméno Lhota, dávané přemnophým vesnicím v Čechách i v jiných zemích slovanských od konce XII. století.

písem svatých a spisů pobožných na jazyk český a tím i jazyka českého vzdělávání.

§. 26. Přemysl Otakar I. 1197—1230.

[Čechy královstvím 1198.] Přemysl Otakar I., panovník neobvyčejných vloh, všechnu snahu svou k tomu obracel, aby zvelebil moc říše České i Přemyslovců, čemuž tehdejší poměry Německa zvláště byly příznivý. Svářilit se tenkrát o císařskou korunu Filip Hohenštaufský s Otou Brunšvickým. Přemysl Otakar I. drže se v zápletcích téhoto politiky papeže Innocence III., jenž v záležitosti německé zasahoval s rozhodnou mocí, byl napřed Filipovi, pak Otovi a zase Filipovi přítel a dal si od obou, nejprv od Filipa r. 1198, jakož i od papeže potvrditi nezávislost říše své na Němcích a navrátit knížatum českým názey královský na všecky budocí časy; zároveň žádal za povýšení biskupství Pražského za arcibiskupství, ale obdržel jen právo investitura, ježto však po 20 letech zase přestalo tím, že papež Honorius II. provedl v Čechách ustanovení konkordátu wormského. Když Filip (1208) zemřel a proti Otovi na počin papežův Hohenštaufovec Fridrich II. hlásil se o německou korunu, Přemysl Otakar přidav se k němu, vydatnou pomocí dopomohl mu žezla císařského. Za to císař Fridrich II. již r. 1212 zlatou bullou sicilskou potvrdil a rozšířil svobody království Českého, tak aby králové čeští neměli odtud jiné povinnosti k říši, než stavěti 300 ozbrojených k tažením do Ríma nebo zaplatiti místo toho 300 hřiven stříbra, a nebyli potahováni k sněmům říšským, leč budou-li drženy na blízku země České; kromě toho král český obdržel v nahradu za útraty vojenské několik hradův a statků v Mišni a Hořejší Falci.

Brzy potom dal Přemysl svého prvorodeného syna Václava, teprv jedenáctiletého, na sném zemském zvolení nebo prohlášení za nástupce v království (1216) bez jakéhokoli odporu v zemi samé, a volba ta hned také potvrzena císařem Fridrichem II. Tím činem starý Břetislavův zákon o nástupnictví jest zamítnut a nastupování dle prvorodenstva zavedeno v obyčej.

[Nešetrnost k národu českému.] Při korunovaci Václavové, jež dala se v kostele sv. Víta skrze arcibiskupa mohučského (1228), opomenut ponejprve starodávný obyčej, dle něhož posazen býval nový kníže na kamennou stolici na hradě Pražském a ukázány jemu střevíce i mošna Přemyslova. Lid věděl a cítil, že se to stalo z hrnosti a nešetření národního práva a obyčeje, neboť lhostejnost k němu

v domě panovnickém jevila se za Přemysla I. i všelikým jiným způsobem. Domácí obyvatelstvo, zchudlé dávnými útiskami, vyhošťováno zajisté z podhradí a jiných míst vhodných k provozování řemesel a obchodu, a uváděni do nich cizí osadníci, hlavně Němci, již tehdy nadání jsouce mnohými svobodami, množili se v Praze a v jiných několika městech i v některých nově založených vesnicích na Litoměřicku, Žatecku a Loketsku.

§. 27. Václav I. 1230—1253.

[Němectví v Čechách se vzmáhá.] Král Václav Jednooký byl muž bujarého ducha, udatný a rázný, avšak národu svému vychováním německým docela odcizený. Proto také za něho němectví rozličným způsobem vzmáhalo se v Čechách více než za jeho předchůdce; jmenovitě uváděny osady německé do většího počtu měst i vesnic trhových. Tehdy začala se také ponejprv hraditi města německá nejen proti cizímu nepříteli, než i proti přechvatům úředníků župních a jinému násilí.

Tím zavdána nepochybňě také příčina panstvu, že i ono, aby uhájilo nabyté své moci, začalo stavěti pevné hrady na vysokých a příkrých horách. Aby se králi zalíbila, šlechta česká jala se zároveň oblibovati sobě německý jazyk a dávala mnohým hradům německá jména (Rosenberg, Šternberk a j.), jimiž nazývali se i držitelé jejich.

K rozmnožení jazyka německého přispěly také nové řehole mnišské, jejichž členové s počátku a na mnoze i později veskrze byli cizozemci (templáři, dominikáni, františkáni).

Mnohostranný styk s Němci seznamoval Čechy toho času rychleji s pokroky vzdělanosti západní Evropy, ale také s přepychem jejím a zhýralostí, čemuž šlechta česká chutě se oddávala, majíc svůdný toho příklad v bujném životě při dvoře svého krále. Všecky způsoby radovánek a všecken přepych v oděvu i jiná největší nádhera scházely se při velikých hrách na souboj neboli turnajích, které se držívaly u dvora; pořadatelem jejich byl německý rytíř Ojíř z Fridberka, zvláštní Václavův miláček.

[Nepřátelství s Fridrichem Rakouským a s Přemyslem Otakarem Moravským.] Za hranicemi Václav I. měl téměř stálé nepřátelství se sousedem svým Fridrichem II., vojvodou rakouským, a později také s císařem Fridrichem II., jenž začal s Václavem rozepři jakous o některé hrady. Také s bratrem svým Přemyslem Moravským měl dvojí válku; jednu, že Přemysl byl ve spolku s Fridrichem Rakouským, druhou z příčin neznámých; po prvé ku pří-

mluvě matčině přijal jej na milost, po druhé odňal mu polovici země Brněnsko, a dal jí v úděl své matce.

Z války proti vévodě Fridrichovi vytrhlo Václava I. veliké nebezpečenství, jež rovnou měrou zahrozilo království Českému a Uher-skému i zemím vojvody rakouského.

(Nával Mongolů 1241—1242.) Z rozsáhlých pouští vnitřní Asie vyradili se na začátku XIII. století Mongolové jinak Tataři a během 4 let zmocnili se Ruska rozdeleného na mnoho údělných knížectví, z nichž nejzápadnější obsahovalo největší část nynější Haliče, nazvané tak po hradu Haliči, sídle knížecím. Přibuzní Maďarů Plavci nebo Kumáni, lid kočovný, potloukající se tehdy v jižní Rusi a na dolním Dunaji, utekli se před Mongoly do Uher, kde král Bela IV. usadil je mezi Dunajem a Tisou (1238).

Mongolové zbořivše r. 1240 Kijev, sídlo velikých knížat ruských, vtrhli vedeni jsouce Batuem s nesmírnou mocí do Haliče 1241, jejíž kníže Daniel dal se bez obrany na útěk. Batu dobyl sobě cesty přes Tatry do království Uherského, kdežto Petřa obrátil se proti Polsku rozdelenému na několik nesvorných panství. Bela IV. postaviv se Mongolům na řece Slané poražen jest v bitvě rozhodné (1241) a dal se na útěk. Tataři dobyli Pešti, zbili na tisíce lidí a zdrancovali zemi dle libosti; jeden oddíl jejich, stíhaje Belu na ostrov Rab prchajícího, poražen jest od Charvátů na poli Grobnickém. Zatím Petřův voj vypálil Krakov, vtrhl do Slezska a porazil kníže slezské Jindřicha u Lehnice. V Kladsku král český Václav zabránil jim dobrými přípravami cestu do Čech, oni však vnikli na Moravu, kde nastalo veliké soužení a nářek lidu, jenž zanechával příbytků svých a rozutíkal se do lesů a do hor. Tataři dobyli Opavy, Přerov a Litovle, Jevičku a jiných měst, spálili i zbořili kromě jiných slavné kláštery v Hradišti a Rajhradě a Hanu úrodnou dokonce zpustošili; tolíko tři města obléhali nadarmo: Olomouc, Brno a Uničov, a také na některých tvrzích udatní bojovníci odpírali útokům jejich.

Konečně Václav sebral síly nové a vytáhl na Moravu, podporován jsa vévodou rakouským Fridrichem II. Udatným. U Olomouce přišlo k setkání kryavému. Tam velitel vojska českého Jaroslav ze Šternberka způsobil Tatařům rozhodnou porážku; jeho vlastní rukou padl bratr Petřův Bajdar, a Tataři opustivše Moravu spěchali do Uher. Odtud marně pokoušeli se o vpád do Rakous, kde hájili hranic vévoda Fridrich Udatný, král Václav a vévoda korutanský Bernhard; Ulry však byly déle než rok jevištěm hrozných jejich ukrutností. Konečně když v Asii zemřel číngischán tatarský Ujgetaj a v říši Mongolské nastávaly rozepře o nástupnictví, Batu opustiv Uhry (1242) vrátil se

do Asie, a Mongolové spokojili se s panstvím nad východní Evropou, jež odtud skoro půltřetího století úpěla pod surovou jejich mocí. Bela IV. vrátil se z útěku, usilovně pečoval o to, aby rány od Tatarův Uhrám zasazené co nejdříve se zahojily.

[Rozbroje v Čechách.] Sotva tato vichřice přešla, v Čechách rozpoutala se domácí válka. Provozovaltě Václav větší a větší marnotratnictví rozzastavuje i rozdávají korunní statky. Hýření královo těžeč nesli mnozí páni a rytíři, především syn jeho Přemysl, budoucí král, tehdy markrabí moravský; i nastrojili posléze spiknutí proti Václavu I. (1248), jenž však z nesnází svých vybavil se rozličnými úskoky a rušením daného slova. Později smířiv se opět s Přemyslem, odevzdal mu vládu na Moravě.

§. 28. Přemysl Otakar II. 1253—1278. říše Českorakouská 1251—1276.

Nástupce Václava I. Přemysl Otakar II. byl muž povahy ušlechtilé, pobožný a pilný v konání spravedlnosti, štědrý a milovník zevnějšího lesku, tak že jmenován býval králem zlatým, ale také rozumný hospodář, udatný i podnikavý a zákonodárce moudrý, ostatně německým obyčejům oddaný nemenší měrou než otec a děd jeho.

[Unie Českorakouská.] Bezdětné úmrtí Babenberkovce Fridricha II. r. 1246 zavdalo příčinu k velkým rozbrojům, ale také ke spojení zemí rakouských s korunou českou v jeden politický celek. Tehdejší císař Fridrich II. postavil nad uprásdněnými zeměmi, jakož odumřelými leny říše Německé, svoje místodržící; avšak císař Fridrich II. zemřel již r. 1250 a jeho nástupcové neměli skutečné moci. Aby se nestali kořistí sousedů, stavové rakouské povolali sobě za pána r. 1251 Přemysla Otakara, markrabí moravského; ale panstvo štýrské jmenovalo svým vojvodou krále uherského Belu IV. Z toho přišlo k válce Přemysla s Uhry, v niž titu Moravu strašně zpustošili. Opavu však a Olomouc marně obléhali; konečně papež zprostředkoval mír, kterýmž Štýrsko rozděleno: Přemysl obdržel Travensko i hrabství Püttenské, ostatek Štýrska v nynějších hranicích zůstalo Uhrům (1254). Přemysl Püttensko přivtěl k Rakousku, Travensko odevzdal do zvláštní zprávy. Ale Štýrany brzy omrzela vláda Bely IV., a vzbouřivše se povolali si za vévodu Přemysla Otakara II.; i přišlo mezi oběma králi k válce nové, jež rozhodnuta krvavou bitvou na Moravském poli u Kressenbrunna ve prospěch Čechův 1260. V míru lned potom učiněném Bela IV. musil Štýrská docela postoupiti Otakaroví, jenž pak krajinu od Enže až po Hausrück a na sever od Dunaje až k velké Mlze sloučil ve zvláštní zemi pode

jménem Horních Rakous. Bitvou kressenbrunskou vojenská sláva Přemysla Otakara II. roznesla se daleko široko po Evropě i mezi Tatary, Belovými spojenci, jížto nazývali jej králem železným od jeho železného vojska.

Za málo let potom naskytla se Přemyslu Otakarovi II. opět přiležitost k rozmnožení říše. R. 1269 zemřel Sponheimovec vévoda korutanský Oldřich III., a Přemysl připojil na základě starší úmluvy dědičné k svému panství ještě Korutany a Kraňsko; Filipa, bratra Oldřichova, jenž hlásil se také k dědictví, hleděl uspokojiti zjednaj mu od papeže patriarchát Aquilejský.

[Správa.] Tím způsobem vznikla mocná říše, skládající se jednak ze zemí slovanských, jednak z částí říše Německé. Pod žezlem Otakara, panovníka jak udatného tak důmyslného, požívaly všecky části její dostatečné ochrany práva a pokoje. Otakar zveleboval průmysl, obchod a blahobyt v zemích svých všelikými moudrými ústavy; jmenovitě města, zvláště Víděň, nadal velikými svobodami.

V Čechách, jakmile nastoupil vládu, první měl péči o to, aby korunní statky vráceny byly koruně. Kdo bez práva je drželi, vězením donuceni je vydati; zastavené statky vyplácel nedbaje na nechut panstva, jež by je rádo bylo obrátilo ve své dědičné jmění.

Aby rozmnožil důchody královské, Přemysl Otakar II. uvozoval německé osadníky do Čech jako otce a děd jeho, ale měrou rozsáhlejší; přichozí kromě nebývalých výsad dostali také domy, z nichž obyvatelé starší musili se vystěhovati, i polnosti v nejbližším okolí ve svobodné držení se závazkem k ročním platům. Po příkladu králově dalo se tak i na Moravě, jmenovitě od biskupa Bruna, kancléře Přemyslova; tak že tehdy již skoro všechna důležitější místa obchodu a průmyslu v obou zemích odevzdána byla německým měšťanům, a kromě toho značnější části země, především pomezné hvozdy, založeny německými vesnicemi. Města takto osazená zvána jsou královskými. Toť počátek zvláštního stavu městského. Soudní moc vykonával v královských městech rychtář s konšely; rychtář měl právo to od krále za peníze buď dědičně buď jen najato, konšelé jmenováni byli od krále po návrhu měšťanstva. Oni spravovali všechny záležitosti obce městské, v těchto věcech majíce v čele purkmistra, v kteréžto hodnosti vystřídalí se všichni, každý vládnu čtyři roky. K důležitým věcem svolávána všecka nebo veliká obec. Práva královská nad městy vykonával královský podkomorí, jenž byl z nejdůležitějších úředníků zemských.

Soudy městské spravovaly se právem německým, které měšťané znali ze své vlasti původní. V pochybných věcech menší města

tázala se většich, ve které příčině rada Starého města Pražského požívala největší vážnosti; nejvyšší však odvolání šlo ke králi. — Také vesnicím nově založeným dopuštěno souditi se právem německým.

Takto v Čechách i na Moravě přibylo tisíce obyvatel plných a řemesel výborně znalých, a povznesen obchod, průmysl a hornictví, zejména otevřeny tehdy stříbrné doly kutnohorské; avšak osady německé zřizovány s velikou ujmou domácího obyvatelstva, a tím dán podnět k nenávisti mezi Čechy a Němci, jež časem svým měla škodlivé následky. Té doby řádové slovanští konečně ustoupili feudálním, ano zdá se, že Přemysl zamýšlel dát Čechám nový zákoník duchu německého, ale úmysl jeho byl odporem stavů zmařen. cf

/První válka s Rudolfem I. Habsburským 1273./ V Německých r. 1256 zemřel král Vilém Hollandský, i podávali osiřelé důstojenství Přemyslu Otakarovi II., jenž právě se byl vrátil z vítězné křížové výpravy proti litevským Prusům. Shledávaje v nabízené hodnosti mnohá nebezpečí, Otakar nepřijal německé koruny, a Němci rozdvojivše se ve volbě jmenovali za krále knížata cizí, Alfonsa Kastilského a Richarda Cornwalliského, jižto však Německa si téměř ani nevšimali. Z rostoucích nepořádků stavové říšští pocitili konečně potřebu hlavy a jednoty. Při volbě nového panovníka volebným právem českého krále opomítnuto a za krále římského prohlášen r. 1273 Rudolf hrabě Habsburský, slavný praotec císařského rodu Habsburského. Otakar zpěčoval se tudíž uznati jej právně zvoleným a odepřel mu poslušnost, zvláště když knížata usnesli se s Rudolferm, aby Otakar zbaven byl zemí rakouských a korutanských jako neprávě nabytých.

Rudolf, panovník opatrný a důmyslný, upevnil se v mocí své zavedením lepšího rádu v říši jakož i ústupností k papeži, ano vešel také v tajné dorozumění s některými pány českými, kteří nemohli králi svému zapomenouti, že odňal jim korunní statky, neprávě držené.

Takto jsa připraven zdyihl se proti Přemyslovi s veškerou mocí říše Německé a se spojenci svými Menhartem Tyrolským i Landislavem IV., králem uherským, a vojska jejich zaplavila Korutany, Štýrsko i Rakousy. Přemysl spěchal proti Rudolfovi, jenž marně Vídeň obléhal, ale zrada vypukla mu za zády. Vítkovici, t. j. pánové z Rožemberka, Hradce, Třeboně a jiní toho rodu, jejichž náčelníkem tehdy byl pan Záviše z Falkensteina, odtrhli se od vojska českého a hubili statky svého krále i jeho přátel. Tim Přemysl Otakar II. uveden jest u velikou nesnáz, neboť maje teď sám jen 20.000 mužů nemohl odolati pětkrát většímu vojsku Rudolfovemu. Učiněn tedy mfr. r. 1276, jímž Přemysl postoupil Rudolfovi obojího Rakouska, Štýrská, Korutan, Kraňska i města Cheba, uznal jej za krále německého a

přijal od něho leno na království České a markrabství Moravské; kromě toho umluvena dvojsvatba mezi dětmi obou panovníků, čímž Rudolf Habsburský chtěl zjednat rodu svému dědictví české, jestliže by vymřel rod Přemyslův. Mírem tímto unie Českorakouská se rozpadla zase na království České a země rakouské.

[Druhá válka s Rudolfem Habsburským 1278]. O splnění míru vznikly hned nové nesnáze; Rudolf chtěl považovati Čechy s Moravou za dokonalou část říše Německé a ujímal se zpronevěřilých páňů českých, když Otakar potrestati je měnil, jako svých vasalů a nikoli poddaných krále českého. Tím Přemysl donucen k nové válce.

S malým vojskem asi 30.000 mužů, bez pomoci odjinud krom od knížat slezských, vtrhl r. 1278 až nedaleko slavného bojiště kresenbrunnského, musil však před mnohem silnější mocí Rudolfovou, jenž opět spojen byl s Uhry, couvat po pravém břehu Moravy až k Důrrenkrutu. Tam přišlo v den sv. Rufa (26. srpna) r. 1278 k rozhodné bitvě, v níž Přemysl Otakar II. zrazen byv od některých páňů svého vojska v udatném boji život ztratil a Čechové na hlavu poraženi.

Rudolf hned po bitvě vtrhl na Moravu i do Čech a přinutil pány, jichž některá část postavila se mu na odpor, k míru, dle něhož po držel Moravu na pět let pod správou svou v náhradu škod válečných. V Čechách přijat jest na týž čas za vladaře markrabí braniborský Ota, syn Boženy, sestry Přemysla Otakara II., a poručník sedmiletého Václava II., syna jeho. Zároveň vykonána v Jihlavě dvojsvatba: Václavovi dána za manželku dcera Rudolfova Guta, a Rudolfovi, synu krále německého, Anežka, dcera Přemyslova.

§. 29. Václav II. 1278—1305. Václav III. 1305—1306.

[Poručníkování Oty Braniborského 1278—1283] jest jedna z nejstrastnějších dob českých dějin; nemínil tě vládou svou nic jiného než oloupiti zemi a na škodu nebohého sirotka se obohatiti. Hned při začátku roku 1279 dal odvézti královnu Kunhutu i s pacholetem Václavem na hrad Bezděz. Královna oklamavši strážce utekla sám toliko na Moravu, kde přízní některé části panstva obdržela na čas k výživě kraj Opavský; Václava však Ota odvezl do Branibor a choval tak zle, že trpíval nouzi v pokrmu i v oděvu.

V Čechách strhly se hned všeliké nepořádky; nad to nalírnulo se do země množství dobrodruhů jak z vyšších stavů tak všeliké chátry, kteří loupili a hubili Čechy jako nějakou každému svobodnou krajinu, majíce v tom podporu od německých obyvatelů ve městech

královských; ale právč tyto včci a zvláště zpupnost měšťanstva německého proti šlechtě probudily lepší část českého panstva z netečnosti ke svému národu i jazyku. Opírajíce se o lid svírali protivníky své v boji vedeném skoro ve všech krajinách tužeji a tužeji, až konečně sám Rudolf ujav se svého zetě způsobil narovnání, podle něhož Němci v zemi neusedlí ve třech dnech pod ztrátou hrdla ze země musili se vykliditi a Václav měl vrácen bytí do Prahy, začež páni slíbili Otovi 15.000 hřiven stříbra (1281).

Po té pokoj zavítal do země, ale zároveň následky bídnej vlády zjevily se plnou měrou: hlad veliký padl na zemi Českou, neboť rolníci zanechavše polí ladem rozutískali se před loupežnou chasou do hor a lesův; nad to udeřil neúrodný rok (1281) a vznikly nemoci na kažlivé, čímž zahynulo lidí na tisíce. Nouze a bída tato trvala až do nové hojné úrody (roku 1282).

Ač pak Ota Braniborský dostal svých 15.000 hřiven, nepropustil Václava ze zajetí, dokud nevypršelo pět let jeho poručnicktví; pak teprve dvanáctiletý Václav uveden do Prahy se slávou a radostí velikou a obdržel zároveň od svého tchána Rudolfa Moravu (1283).

[Záviše z Falkenšteina 1283—1290.] Důvěry mladého panovníka a tim i vlády uměl se zmocnit Záviše z Falkensteina, manžel Kunhutin a tudíž otčím králův. Záviš ovšem důrazně hájil korunu proti jiným páňům, ale sám se svým příbuzenstvem obohacoval se na její újmu.

Vlivem krále Rudolfa, jenž odtud zetě svého moudrými radami u vládě podporoval, Záviše vzdálen byv konečně ode dvora (1287) odebral se na své statky na rozhraní Čech a Moravy, kde sídlem jeho byl hrad Svojanov nebo Fürstenberk. Tu ještě téhož roku vstoupil ve druhé manželství (Kunhuta † 1285) s Juditou, sestrou krále uherského Ladislava. Vynášeje se takovým způsobem nad svůj stav zamýšlел, jak se zdá, zřídit sohě ze svých statků panství samostatné. Král Václav počal se jeho strachovati; když pak někteří dvořané vstípili mu podezření, že Záviše strojí mu úklady: mladý král dal jej zatknoti a do vězení uvrci. Z toho vzbouřilo se k odhoji všecko jeho v zemi přátelstvo; i dal Václav Záviše vésti vojskem od zámku k zámku a vyzývat posádky, aby se vzdaly, sice že Záviš bude sňat. Bratr Závišův Vítěk, jenž bránil Hluboké blíže Budějovic, nevěře, že by mladý král vykonal takou pohružku, nepostoupil hradu: i sňat jest Záviš na louce pod hradem (1290), a příbuzní jeho musili se vzdáti králi na milost.

Téhož rokù Rudolf vynesl s kurfiřty jednohlasný nález na prospěch

svého zotě, že arcicíšnictví říšské, sloučené s právem voliti krále německého, od nepaměti náleželo knížatům a králům českým.

[Lesk dvoru královského.] Václav byl z nejvýtečnějších panovníků českých a z nejbohatších svého času; Kutná Hora povznesla se bohatstvem stříbrných rud za první město po Praze. Bohatství to bylo příčinou, že Václav mohl vésti veleskvostný dvůr a zříci se zisku z ražení špatné mince; on první mezi panovníky svého věku dal raziti dobrý a stálý peníz, groš český stříbrný (1300), jenž vážen byl i v cizích zemích, tak že se nejraději počítalo na kopy grošů českých. Hned Čechy začaly také mocně působiti v hězích okolních zemí a národních.

[Václav II. králem polským 1290—1305.] V rozpěřích mezi rozličnými údy starodávného královského rodu Piastovců v Polště Václav II. povolán jest od šlechty malopolské na knížectví (1290). I vypravil se vojensky do země a dobyv Krakova uvázal se v panství nad veškerým Malopolskem; po devíti letech pak přijat jest za vladaře ve všech částech říše Polské (1300), tak že králi Vladislavu Lokietkovi bylo prchnouti z vlasti.

[Václav II. i Albrecht I.] Mezi tím zemřel r. 1291 Rudolf Habsburský, k němuž Václav poután byl důvěrným přátelstvím. Jinak bylo mezi Václavem a synem Rudolfovým Albrechtem, mužem chování hrdého. Přičiněním Václavovým po smrti Rudolfově nebyl volen králem Albrecht, ale Adolf Nassavský (1291—1298). Albrecht, v nesnáze byv uveden od mnohých nepřátel svých mezi knížaty německými, kteří mu nepřáli zemí rakouských, i od panstva v Rakousích a Štýrsku, jež se proti němu bouřilo, hleděl lahodnými prostředky usmířiti Václava; což když se mu podařilo, přemoh Adolf a válkou, sám stal se králem římským (1298). Za vojenskou při tom pomoc odevzdal Václavovi Cheb a Míšeň v zástavu od říše a potvrdil všechny smlouvy předešlé mezi císaři a králi českými. Brzy však nastytla se příčina k novému nepřátelství.

V Uhřích vymřel Ondřejem III. rod Árpádovců v l. 1301. Vlivem papeže, jenž rozhodovati chtěl o koruně uherské z důvodu, že svatý Stěpán byl přijal korunu od papeže, již proti Ondřejovi Karel Robert z rodu Anjouškého, vnuk krále neapolského, s Árpádovci příbuzný po přeslici, provolán byl v Záhřebě za krále (1300). Po smrti Ondřejově strana Karlovi Robertovi protivná povolala na uherský trůn krále českého, a když osobně přijati nechtěl, obávaje se přílišné těží slavných korun na jediné hlavě své, syna jeho Václava, jenž korunován jest v Bělehradě Královském (1301). Tímto

činem Václav II. nepřáteli sobě učinil Albrechta I. Habsburského a papeže Bonifáce VIII. Papež prohlásil netoliko Karla Roberta králem uherským, ale také Vladislava Lokietka králem polským; Albrecht rozkazoval Václavovi, aby vzdal korunu polskou i uherskou, vrátil císaři Mišeň i Cheb a postoupil mu dolů kutnohorských na 6 let anebo zaplatil 80.000 hřiven stříbra, poněvadž prý, ač jsa vasalem říše Římské, opominul platiti desátek z drahých kovův.

Václav, znamenaje přílišnou moc svých protivníků, vzal syna svého i korunu uherskou do Čech (1304); Albrecht oblehl Kutnou Horu, avšak s nepořízenou odešel ze země. Druhého roku Václav zemřel, stroje se ke vpádu do Rakous.

Václav II. zamýšlel založiti v Praze universitu a sestaviti zákoník v duchu práva římského a církevního, ale pro odpor stavů zanechal obojího toho úmyslu a vydal jen zákonník horní.

[*Poslední král z rodu Přemyslova.*] Syn a nástupce Václava II. Václav III., jinoch dobrého nadání avšak myslí lehké, spěšně zjednal mír s Albrechtem, vrátil mu Cheb i Mišeň a korunu uherskou daroval vnuku Bely IV. Otovi, vévodě bavorskému. V Polsku zatím zmocnil se panství Vladislav Lokietek. Václav III. táhna proti němu s vojskem, zabit jest od úkladného vraha v Olomouci 1306. Tím vymřel po meči staroslovny rod Přemyslův a spolu rozpadla se veliká říše Česko-Polská.

§. 30. Boje o českou korunu. Nastoupení Lucemburkův.

Stavové čeští (pánové, rytíři a města) hodlali si úradou zvoliti krále nového, avšak Albrecht I., vtrhnuv s vojskem do Čech, přinutil je, aby jmenovali králem nejstaršího jeho syna Rudolfa, jenž pojal za manželku Alžbětu, vdovu po Václavovi II. Král Rudolf zemřel však již 1307, a stavové čeští povolali na trůn Jindřicha, syna Menhartova, vévodu korutanského a hraběte tyrolského, jenž měl Annu, starší dceru Václava II., za manželku. Král Albrecht I. opět zdvihl válku. Synu jeho Fridrichovi podařilo se stavy moravské odtrhnouti od českých, tak že ho přijali za vladce; avšak čeští pánové postavili se na odpor. Když se z toho strojilo k většimu zápasu na budoucí jaro, Albrecht zabit jest nenadále ve Švýcařích od synovce svého Jana (1308), jemuž dlouho nevydával dědictví otcovského. Vévodě Fridrichovi nezbývalo, než zanechat dalšího usilování o království České a spokojiti se některými městy na Moravě, jež zastavena jsou mu v nahradu za útraty válečné.

Jindřich Korutanský (1307—1310) byl člověk dobrý, ale ku

panování nad Čechy; kde strana proti straně rozezlena byla, dokonce nedostatečný. I vznikly v zemi rozmanité různice, jež zveličeny jsou loupeživým vojskem míšeňským a korutanským, které Jindřich ke své ochraně byl povolal do země. Tím však popudil proti sobě panstvo i lid tou měrou, že vypravili poselstvo k tehdejšímu císaři Jindřichovi VII. Lucemburskému se žádostí, aby jim syna svého Jana dal za krále a jemu za manželku Elišku, mladší dceru Václava II. Císař přijav radostně nabídnutí, jež dávnému jeho přání vstříc přicházelo, vypravil Jana s vojskem do Čech; Jindřich vyhnán ze země a dům Lucemburský ujal se vlády nad Čechy (1310—1437).

§. 31. Jan Lucemburský 1310—1346.

[Povaha vlády.] Příchodem Jana Lucemburského, jemuž bylo teprve 14 let, různice nepřestaly; neboť jakkoli v útlém věku přišel do Čech, nepojal nikdy lásky k národu a jazyku českému a všecko smýšlení své obracel jen k rozkoším, bojům, rytířským dobrodružstvím a rozmnожování panství. V tom bažení toulal se po cizích zemích, obzvláště pak rád zdržoval se při stkvělém dvoře krále francouzského Karla IV., jenž Janovu sestru Marii měl za manželku; tu rozchází peníze na všechny strany slaven byl vysoce pro své rytířské způsoby, ale doma bědoval lid pod útesy vždy horšími.

[Rozšíření království Českého.] Bojovnosti svou puzen jsa král Jan mnohými válkami rozšířil znamenitě království České.

Přihlásiv se právem koruny české k Lužici nálezející tehdy ke Braniboram, zmocnil se brannou rukou Horní Lužice s Budíšinem 1319; ostatek Lužice, Zhořelecko, vzal Jindřich Javorský, jeden z knížat slezských.

Za rozhodnou pomoc, kterou ve válce o císařskou korunu přispěl svému sousedu Ludvíku Bavorovi proti Fridrichovi Rakouskému, obdržel v zástavu Chebsko 1322, jež odtud vždy již zůstalo při Čechách.

Proti Vladislavovi Lokietkovi hlásil se o Polsko jako dědic Přemyslovců. Vypraviv se s vojskem proti němu nabyl největšího dílu Slezska 1327, jehož údělná knížata, jsouce mezi sebou ve sporech, dali se pod vrchní panství české; tehdy Jindřich Javorský donucen postoupiti Janovi Zhořelecku. Později, nechtěje mít Kazimíra Velikého nepřítelem, Jan zřekl se titulu krále polského (1336).

[Úpadek moci královské.] Toho času úpadek země České došel nejvyššího stupně. Král Jan rozzastavil všecky hrady a statky a mnohé jiné důchody korunní, ba, jak se zdá, prodal i korunu a jiné klenoty královské a nechával sídlo králů českých na hradě Pražském tak, jak před mnoha lety zpustošeno bylo ohněm. Mocný utiskoval slabého bez strachu před soudem; loupežnické roty rušily bezpečnost na silnicích a v přibytcích venkovských; celé vesnice byly zničeny a rozplašeno jich obyvatelstvo. Tak zhynul všechnen řád, jakoby ani nebylo v zemi krále ni vlády. Z tohoto přežalostného stavu hleděl vytrhnouti Čechy králevic Karel, když mu otec svěřil správu Čech i Moravy; dle učiněné smlouvy odváděl otci svému určitou částku peněz důchodových a z přebytka zveleboval hospodářství koruny a blaho země.

[Spory o Korutany a Tyroly. Arcibiskupství Pražské založeno 1344.] L. 1335 zemřel poslední Menhartovec Jindřich Korutanský, o země pak jeho, Korutany, Kraňsko a Tyrol, vznikly spory mezi Čechy a císařem i Rakousy. Král Jan hlásil se k osiřelým zemím jménem syna svého Jana Jindřicha, jenž byl manželem Markéty, dcery a dědičky zvěčnělého vévody Albrecht Moudrý Rakouský táhl se ke Korutansku a Kraňsku; Kraňsko mělo připadnouti rodině Habsburské po vymření Menhartovců, Korutany slíbil císař Ludvík Albrechtovi lenem, aby se jeho pomocí tím snáze mohl zmocnit Tyrol pro syna svého Ludvíka, markrabí braniborského. Albrecht opanoval ihned obě své země r. 1336, ale Tyrol obhájil Jan svému synovi. Po málo letech však Markéta sama dala se v pikle s císařem a zapudivší manžela svého, podala ruku svou Ludvíku Braniborskému, jenž se tehdy skutečně zmocnil Tyrol (1342). Proto Ján, nedávno před tím oslepilý, se syny svými odebral se do Avignonu, tehdejšího sídla papežského, kdež umluvil proti císaři spolek s papežem Klimentem VI., jenž mu byl nepřítelem, že v Italii hleděl utvrditi moc císařskou s ujmou papežovou.

Tenkráte Karel chopil se příležitosti nad míru příznivé a vyžádal si od Klimenta VI., aby povýšil biskupství Pražské na arcibiskupství 1344, jemuž podřízeno biskupství Olomoucké a nové biskupství sídlem v Litomyšli; povýšení toto oslaveno položením základního kamene k nové nádherné stavbě kostela sv. Vítta na hradě Pražském. Prvním arcibiskupem stal se výtečný Arnošt z Pardubic († 1364).

Císař Ludvík proti Janovi naklonil si krále polského, uherského, Rakousy a jiná knížata. Leč Jan rychlým pochodem vtrhl až ke Krakovu a přinutil Kazimíra k pokoji (1345), a rok po tom pět kurfirs

německých prohlásivše Ludvíka sesazeným zvolili syna Janova Karla (IV.) za krále (1346).

[Smrt krále Jana.] Téhož času vypukla válka Francouzů s Angličany o trůn francouzský. Král Jan šel s Karlem příteli svému králi francouzskému na pomoc s 500 oděnci. Vojska nepřátelská srazila se u Kreščak na den sv. Rufa; Francouzové byli na hlavu poraženi a král Jan ztratil život v hrdinské seči 1346.

Již r. 1347 zemřel také Ludvík císař, a král český Karel stal se bez mnohých překážek jeho nástupcem. Mladší bratr jeho Jan Jindřich dostal v úděl markrabství Moravského, nejmladší pak, Václav, hrabství Lucemburského.

§. 32. Karel I. Otec vlasti 1346—1378.

[Povaha Karla I.] Karel je z nejvýtečnějších panovníků všech národův a časův. Chladná rozvaha pojila se v jeho duchu s ráznou odhadlaností, věhlas státníka na všecko opatrného s vroucí láskou k vlasti, s myslí bohabojnou, s nadšením pro vědy a umění, se srdcem pro radost a bídou lidskou. Karel povznesl Čechy z úpadku, jejž otec jeho zavinil, na stupeň hmotného blahobytu a duchovního života, na jakém nebyly před tím nikdy; připravuje pak opatrně novou budoucnost, nevynášel se hrdě nad to, co bývalo před ním — byl oprávce v nejčistším smyslu slova.

[Zvelebení království Českého.] Již prve než nastoupil v panství otcovské, přinavrátil větší díl statků korunních jejich účelu, jiné některé vykoupil ze zástav za prvních let svého panování a nabyl tak prostředků, aby mohl mít náležitou péči o pořádek v zemi.

Jako římský král potvrdil předeším smlouvy a privilegie, kterými se stanovil právní poměr mezi říší Českou a Německou, a učinil tím konec nárokům čelícím proti samostatnosti království Českého. Za to sněm zemský r. 1348 svolil, aby nástupnický na trůně českém šlo dle pořádku prvorodenstva a král se volil jen, až vymřel panující rod; na též sněmě domluvil se Karel se stavý o zřízení university v Praze, jejíž studenstvo rozdělil potom na čtvero národy: český, polský, saský a bavorský, z nichž každý ve věcech universitních měl po hlase. Téhož roku založil Nové město Pražské a hrad Karlštejn, ustanovený k tomu, aby tam chovány byly nejvzácnější poklady a listiny zemské. Na Novém městě s povolením papežovým pozdvihl klášter Emauský, v němž lhalostí mniši konali bohoslužbu jazykem slovanským.

V kráse všecko jiné převyšující stavěli chrám sv. Víta mistrové

gotického slohu Francouz Matěj z Arrasa a po něm Petr Parlér z Gmündu ve Švábích, rodilý z Polska; Petr Parlér stavěl také kamenný most přes Vltavu (založený r. 1357). Praha a Čechy vůbec byly tehdy jedním z nejhodnotnějších středisek umění stavitelského, k němuž samo sebou pojilo se umění sochařské.

Karel bděl se vší možnou pilnosti nad vykonáváním zákonů a způsobil ve svých zemích pokoj obecný a bezpečnost práva, jaké nebylo jinde nikde toho času. Mezi jiným učinil opatření, aby lid poddaný docházel při soudě zemském spravedlnosti v rozepřích s pány svými; neb již tehdy mnozí upírali poddanému práva žalovati na vrchnost.

Obecné vážnosti k zákonům musí přičítati se také zlepšení stavu selského lidu, ježto se stalo nenáhlou přeměnou starého řádu na novější právo zákupní, jemuž říkali německé. Vrchnosti totiž dle vzoru novějších osad vesnických dělili také ve vsech staršího původu nivy před tím společné mezi poddané, tak že každý soused měl potom svůj statek dědičný za určité platy a povinnosti. Nové tyto právní poměry zakládaly se na smílovávách obyčejně psaných; poněvadž pak zákony Karla IV. zaručovaly poddaným skutečnou platnost takovýchto smluv, ona proměna v poměrech selských dála se teprv od jeho času rychleji a obecněji.

Aby ustálil vnitřní poměry právní, Karel dal sepsati zákoník »Majestas Carolinæ«, jímž měla především moc královská v Čechách býti upevněna a odvěký řád soudní, dle něhož soudové vynášeli nálezy své podle toho, co ve které při sami nalezli za právo měl ustoupiti psaným zásadám; avšak stavové, neménice výhost dátí starobylému zvyku domácímu, úmyslu královu se opřeli, a zákoník vzat nazpět.

Karel byl od dvou století první panovník český, jenž pravou lásku maje k jazyku českému přivedl jej zase k vážnosti při dvoře královském a nařídil také, aby se ho volně užívalo na radnicích městských; odtud o byvatelstvo české začalo se domáhati rovného práva jazyka svého s německým.

[*Zlatá bullá 1356.*] Pro Německou říši vydal zlatou bullu, jež zůstala základním zákonem na několik století; upravuje se jí volba králů německých i práva kurfirstův a potvrzuje opět právní poměry království Českého k říše Německé.

[*Rozšíření království Českého.*] Při všech těchto snahách míru-milovných Karel nezanedbal žádné příležitosti vhodné, aby rozmnožil země své koruny. Ve Slezsku poddali se mu i ti knížata, kteří

toho nebyli učinili za otce jeho; kromě toho nahyl dědičného práva ke Braniborské smlouvou se syny císaře Ludvíka Ludvíkem a Otou, jižto také svolili, aby si Karel vykoupil Dolní Lužici, jež náležela ke Braniborskému, ale zastavena byla markrabí mísenskému. Když pak Ota smlouvou tuto chtěl bezprávně zvrátiti, přinutil jej válkou vydati Braniborsko (1373). Všechny své země, Čechy, Moravu, Slezsko, Horní a Dolní Lužici i Branibory, podle úmluvy se stavý týchž zemí spojil v jediné nerozlučné mocnářství. Smlouvami a koupí získal nad to četná malá panství v zemích sousedních, zvláště v Horní Falci a ve Frankách.

Dle příkladu Přemysla Otakara II. hledě časem svým způsobiti spojení zemí českých a rakouských ve společné pantsví, učinil s vévodou rakouským Rudolfem IV. dědičnou úmluvu, aby, až vymře jeden z obou rodů, buď Habsburský, buď Lucemburský, druhý nastoupil v zemích jeho (1364). Touž úmluvu zjednal i s Ludvíkem Uherškým, jenž však již po roce z ní se vytrhl.

[*Poslední vůle Karla IV.*] Císař Karel IV. zemřel po 32letém požehnaném panování r. 1378. Nejstarší syn jeho Václav IV. byl již za živobytí otcova zvolen na císařství Římské a nastoupil po něm panství. Mladší dva, Zikmund a Jan, obdrželi údělná knížectví, onen Branibory, tento Horní Lužici; nad Moravou vládli Jošt a Prokop, synové Jana Jindřicha; Jošt později získal zástavou od Zikmunda také Braniborsko.

§. 33. Václav IV. 1378—1419.

[*Povaha Václava IV.*] Václav IV. nebyl dokonce roven svému otci ve vlastnostech panovnických. Byl dobrromyslný ale prehlý a v pracích nevytrvalý, náruživý milovník honby a jiné zábavy, přítel smyslných rozkoší, druhdy i nemírného pití; marnotratníkem však nebyl aniž obtěžoval poddané velikými daněmi. Rád chodíval přestrojen a zacházel s obecným lidem, přihlížeje tím způsobem také, jak se rád a spravedlnost zachovává; proto byl v lidu vůbec oblíben.

[*Prvních 15 let vlády Václava IV.*] Naproti tomu popudil brzy nejvyšší panstvo proti sobě, když úřady dvorské i zemské, pokud mohl a směl, osazoval nejraději muži ze stavů méně vysokých a s nimi se více radíval nežli s nejvyššími úředníky, již dle starodávného obyčeje bývali z nejpřednějších rodů panských; nicméně veřejný pokoj a bezpečnost práva zůstávaly za prvních 15 let vlády Václavovy takové, jako za Karla, a také umění a vědy pěstovány jsou utěšeně, jmenovitě národní literatura česká. Tehdy psal rytíř Tomáš

ze Štítného (+ 1405) svá důmyslná rozjímání a naučení křesťanská, v nichž o něco později Jan Hus byl jeho následovníkem; pan Ondřej z Dubé (+ 1412) výklad na práva země České; mistr Křišťan z Prachatic (+ 1439) o věcech lékařských; Hus také upravil jednodušší pravopis český; písmo svaté bylo téhož času již celé vyloženo na jazyk český; spisy mravokárné v rouše básnickém skládal jmenovitě pan Smil Flaška z Pardubic, jenž s převorem Alexandreidy (ze XIII. věku) a spisovatelem Dalimilovy kroniky (z poč. XIV. stol.) patří k prvním vlastencům, kteří žádali, aby národní čest a jazyk se povznesly.

Vlivem literatury rostla vážnost jazyka českého také v životě veřejném a úřadním, a Čechové s větší rozhodností domáhali se rovného práva národnosti své v obcích, kostelích ano i v učení pražském.

[*Spor s arcibiskupem 1393.*] Prvni veliké porušení pokojného života způsobeno jest nepřátelstvím krále Václava a pražského arcibiskupa Jana z Jenšteina. Václav zamýšlel zřídit nové biskupství, jež mělo nadáno být statky starodávného kláštera benediktinského v Kladruhech, a čekal jen na smrt tehdejšího opata, aby o tom jednal s papežem. Ale arcibiskup zmařil tento úmysl, dav hněd po smrti dosavadního opata potvrditi jiného generálního vikářem svým doktorem práv Janem z Pomuka. Z toho skutku král rozlitiv se náramně kázal zajati arcibiskupa, vikáře jeho a jiné hodnostáře; arcibiskup zachránil se útěkem, ale vikáře a officiála jeho, zapomenuv se nad důstojnosí královskou, Václav zmučiti dal strašlivě, zkouinaje na nich, kdo rádecem byl arcibiskupovým ve sporné věci; Jana z Pomuka, jenž tak ztrýzněn, že nemohl zůstat na živě, dal svrhnouti v noči s kamenného mostu do Vltavy (1393). Když vztek krále přešel, vzpamatoval se a učinil v milostivém létě, jež právě připadlo, veřejné pokáni; arcibiskup po některém čase vzdal svůj úřad.

[*Vzpoura panstva. Úklady Zikmundovy.*] Nedostatečnosti Václavovy šlechta hleděla užiti k oslabení moci královské, v čemž nalezla i v příbuzných králových ochotně pomocníky. Václav, nechtěje se podrobiti žádostem pánu, jest zajat, a Jošt postaven v čelo vlády (1394). Z vazby této vybavil bratra svého Jan Zhořelecký, ale panstvo neupustivši od svých žádostí působilo vždy nové nepokoje. Této příležitosti chopili se někteří kurširově němečtí, prohlásili Václava za nehodna císařství a zvolili králem Ruprechta Falckého (1400), jenž spojil se s nepokojným panstvem českým.

V nesnázích těchto Václav povolal si na pomoc bratra svého Zikmunda, krále uherského, jejž krátce před tím vybavil ze zajetí; Zikmund způsobil nějaké narovnání, brzy však Václava úkladně zajav, sám ujal se správy zemské (1402). Leč vláda jeho, člověka lakového a přísného, za nedlouho znelibila se všem stavům, až povstáním

obecným jest vypuzen, a Václav, jemuž podařilo se uniknouti ze zajetí, přijat jako žádoucí osvoboditel. Zikmund zvedl ovšem válku proti Václavovi a Joštovi, ale vzav porázku u Znojma (1404) dal se na pokoj. Zatím také jednota panská se rozpadla a Ruprecht Falcký pozbyl veškery moci v Němcích, tak že Václav pevněji než před tím seděl na stolci královském; Čechy však pokoji dlouho se netěšily; propukly t bouře náboženské, kteréž otřásly netoliko Čechami, nýbrž velikou částí Evropy.

[Poměry církevní.] Od delšího času, zvláště pak od posledních let Karla IV., ozývali se v Čechách i jinde mnozí hlasové proti rozličným nepořádkům v duchovenstvu i při dvoře papežském. K nejpřednějším zlořádům tenkráte bujícím naležela simonie, t. j. kupování a prodávání církevních úřadů, a příliš veliký počet církevních nadání a tudiž i přílišný počet kněží, kteří měli málo na práci; zahálka pak byla sama sebou, jak obyčejně, začátkem mnohé nepravosti.

[Čeští reformátoři.] Karel IV. a přítel jeho arcibiskup Arnošt z Pardubic spojenými silami přítrž učiniti hleděli oněm neřestem aspoň v diecesi Pražské. Aby dal duchovenstvu podnět k větší horlivosti pastýřské, Karel IV. povolal (1348) z Rakous do Prahy proslulého kazatele Konrada Waldhausera; jeho příkladem povzbuzen jsa Jan Milič z Kroměříže, pražský kanovník a místokancléř dvoru králova, opustil důstojenství toto obojí a s horlivostí neobyčejnou jal se nadšeně kázati slovó boží jazykem českým. Waldhauser a Milič pronásledováni jsou od mnichů žebrových, kteří samotni chtěli míti slávu nejlepších kazatelův a znatelův učení křesťanského; Milič byl dvakrát obžalován u papeže z kacířství, ale dovedl se ospravedlnit. Zemřel 1374 způsobiv jak v lidu tak i v duchovenstvu českém náboženské probuzení mysli, jež vedlo k velikým proměnám v zemi České.

Za času Miličova v Anglii ~~anech~~ Jan Wiklef hlásal opravy církevní, ale učení jeho prohlášeno synodou londýnskou za kacířské (1382); nicméně knihy jeho přineseny do Čech a čítány s velikou oblibou.

Reptání na nepořádky církevní dostoupilo vysokého stupně, když právě posledního roku života Karlova sbor kardinálů římských a avignonských každý jiného zvolili papeže, kteří začali se s velikým pohoršením křesťanstva spolu potýkat, sebe i strany své navzájem dívajíce do klatby, proti čemuž smírné snahy Karlovy a Václavovy byly málomocny.

[Jan Hus.] Nejvýtečnější z mužů, kteří pracovali o mravné povznesení lidu za prvního času krále Václava, byl kanovník pražský Matěj z Janova, jenž učinil svod všech částí bible; brzy však v čelo náboženského hnutí postavil se Jan Hus, rodilý z Husince 1369?, kazatel kaple Betlemské v Praze (od r. 1402), muž etnostního života, mrvů přísných, nezištný a výmluvnosti veliké; jsa mistrem svobodných umění, bakalářem theologie a královským kaplanem a snad i zpovědníkem, požíval vážnosti také u vysokých osob duchovních i světských.

Stoupenci Husovi a jiných horlitelů pro opravu církevní byli největším dílem národnosti české; poněvadž pak národ český touž dohou dobýval sobě a jazyku svému širšího a širšího pole, nechtěje déle snášet dosavadního Němcův nadpraví: mistři a doktorové němečtí na universitě a s nimi i veškeri Němci v Čechách stavčli se víc a víc i proti opravným snahám náboženským. Také literatura latinská i národní, byla ovšem hned od počátku tohoto hnutí nástrojem boje, jsouc zároveň zrcadlem dohy rázem svým polemickým a theologickým; na straně Husově stál Jakoubek ze Stříbra, Křišťan z Prachatic, Petr z Mladěnovic a j., k jeho protivníkům patřili zejména Stanislav ze Znojma, Štěpán Páleč, Michal de Causis a biskup litomyšlský Jan.

Provésti žádoucí opravy způsobem řádným a správným, pokud při stolici papežské převrácenosť panovala, bylo nad míru obtížno sebe moudřejšímu a vytrvalejšímu panovníkovi; toho ducha však Václav nebyl, a proto náboženskému ruchu nedostávalo se a nedostalo onoho moudrého řízení s hůry, kterým mohl dospěti právěho cíle.

Jan Hus s oblibou čítaje knihy Wiklefový způsobil si rozepří s arcibiskupem pražským Zbyňkem Zajícem z Hasenburka, jenž zapověděl, aby se nerozširovalo učení Wiklefovo, kacířským uznané od samé university pražské, a nekázalo se důklivě proti osobám duchovním. Ze zá povědi této vzniklo veliké rozhořčení proti duchovenstvu berouc podnět z toho, že Hus teď tím usilovněji spisů Wiklefových se zastával a v kapli Betlemské kázati nepřestal.

Tehdy Václav jednal s dvorem francouzským, jak odstraniti dvojici papežskou. Podle přání koncilia pisanského, jež sešlo se r. 1409, mělo se to státi tak, že by všichni panovníci oběma papežům vypověděli poslušnost až do výroku koncilia; kromě toho koncilium mělo provésti také opravu církve ve hlavě i v údech. To naplnilo milovníky opravy v Čechách jako všude jinde radostnými

*Dělal jsem jí záležitost, aby mi bylo možno
k výroku koncilia v*

nadějemi, ale ta část duchovenstva, která si libovala v posavadních nešvarech, hleděla koncilium zmařit. Když tedy král Václav projevil vůli svou, aby se na čas opustilo poslušenství římského papeže Řehoře, a podal věc na universitu žádaje zdání jejího, zdali by se tak slušné státi mohlo: jen Čechové vyslovili se dle přání králova, kdežto druzí tři národnové, převahou němečtí, jemu odporovali. Tehdy Hus chopiv se dobré příležitosti způsobil, že král vydal r. 1409 rozkaz »dekrét kutnohorský«, aby národ český odiud na universitě pražské požíval tři hlasů, druzí tři národnové pak společně jen jednoho. Rozkaz tento podvrátil posavadní velikost učení pražského, neboť mistři a študenti němečtí vystěhovali se vesměs z Prahy v počtu asi 5000 a obrátili se na jiná učení. Václav zakázal potom poslušenství ku papeži Řehořovi ve všech zemích svých, a koncilium pisanské prohlásivší oba papeže sesazenými zvolilo papežem Alexandra V. I Zbyněk arcibiskup musil se mu po některém odkladu se svým duchovenstvem podrobiti, hned však dorozuměl se s dvorem papežským a nastupoval dále proti knihám Wiklefovým i proti Husovi, jež konečně dal do klatby, že se protivil jeho rozkazům (1410).

Mezi tím naděje skladané v koncilium pisanské se nesplnily. Papežové sesazení nepodrobili se rozsudku koncilia, a vznikla tudíž papežská trojice, což mělo tím smutnější následky, že papež Jan XXIII., nástupce Alexandrův, jenž měl provéstí blahořárné opravy, k velikému tomu úkolu byl neschopný. Sklišen jsa válkou od Ladislava, krále apulského, jenž se ujímal sesazeného papeže, bez mnohého rozmyslu dal hlásati křížovou válku proti němu a slíboval odpustky všem, kdo by byli k tomu pomocni penězi nebo jiným prostředkem. Komissaři papežští přišli také do Prahy a jali se prodávat odpustky způsobem lehkomyslným a kříklavým (1412), což Hus a přítel jeho Jeroným prohlásili za nekřesťanské. Za to papež Jan XXIII. dal Husa do klatby a na Prahu vyříkl interdikt pokud by tam meškal; i přikázal král Václav Husovi, aby Prahu opustil (1412). *Lew*

[Zikmund králem římským 1411—1437.] Za příběhů těchto Ruprecht Falcký zemřel (1410), a nesvorní kurfirstové jedni zvolil německým králem Jošta, markrabět moravského, druzí Zikmunda. Po brzké smrti Joštově (1411) Zikmund a Václav dohodli se tak, aby Václav byl císařem, Zikmund králem římským. Václav po Joštovi zdědil Moravu a Lužici, Zikmund Branibory, ježto však zastavil a r. 1415 proti ustanovení otce svého docela postoupil Fridrichovi Hohenzollernskému, tehdy purkrabí norimberskému, čímž koruně české jsou odcizeny.

[*Koncilium kostnické 1414—1418. Soud nad Husem 1415.*] Jsa králem římským Zikmund pečoval o svolání nového koncilia, jež konečně sešlo se v Kostnici (1414). Ke koncilii tomu Hus byl povolán, maje se ospravedlniti z učení svého. Zikmund ubezpečil jej svou ochranou, aby mohl svobodně přijíti do Kostnice, aby obdržel slyšení dostatečné, a nechtěl-li by se poddati nálezu, aby se bez úkory mohl návrátiti; k tomu dostal od císaře průvodní list, a Václav pořučil třem pánum českým, aby jej provodili.

Koncilium kostnické mělo porovnat roztržení ve hlawě a provésti opravy ve všech údech církve. Úmyslům těmto opíral se sám papež Jan XXIII., jenž byl sbor církevní svolal. Znamenaje totiž, že koncilium miní jej i druhé dva papeže sesaditi, utekl tajně z Kostnice pomocí Fridricha IV., vévody tyrolského. Koncilium vyřklo nad oběma klatbu. Papež jest stíhán a zajat; Fridricha Zikmunda prohlásil za zbabena zemí a důstojenství a vyzval všechny sousedy jeho, aby proti němu pozdvihli zbraně. Vyzvání toho ucho-pivše se nad jiné hbitě Švýcaři, jali se v sousedstvu svém dobývati hradů Fridrichových; tenkráte zbořen i Habsburg, rodinné sídlo domu rakouského. Skoro všechny země habsburské ve Švýcařích dostaly se tudy v moc příseženstva, a Fridrich přinucen jest pokoriti se Zikmundovi, aby zachránil Tyrol a ostatních zemí Venkovských.

Mezitím Hus přišel do Kostnice z nařízení koncilia uvržen byl do žaláře, aniž mu co prospěl list průvodní; neboť kardinálové, kteří koncilium řídili, hrozili, že se raději rozejdou, než by Husa propustili na svobodu. Takž Zikmund zanechal ho zlému osudu.

Mnohé žaloby zdvižené proti Husovi byly křivy a smyšleny; ale k učení svému, kterým zamítal moc papežskou a kladl písmo svaté nad starodávné podání a živou auktoritu církve, znal se veřejně a chtěl je dle smyslu svého odůvodnit. Ale koncilium uložilo mu, aby odvolal všechny kusy proti sobě udané jakožto bludné a kacířské, a když to učiniti odepřel, odsoudilo jej dne 6. července 1415, jako kacíře zatvrzelého a odevzdalo rameni světskému, aby dle tehdejšího zákona veřejně byl upálen. Tedy vyveden jest ze shromáždění z rozkazu Zikmundova ke hranici před městem blíže Rýna, a rozsudek vykonán. Šel na smrt s myslí veselou, zpívaje chvalozpěvy k Bohu, až dým a plamen udusily jeho hlas. Popel uvržen jest do Rýna, aby Čechové v Kostnici přítomní nemohli odnésti památky po něm.

[*Následky upálení Husova.*] Zpráva o skutku tomuto způsobila v Čechách všeobecné pobouření. Král Václav těžce nesl odsouzení Husovo, poněvadž světská moc nad ním náležela jemu, a nikoli králi

římskému; lid obecný dopustil se násilí proti kněžím sobě nemilým; 452 pániův a zemanů, kteří novotám byli přízniví, vypověděli papeži i koncilii poslušenství.

[Strany náboženské.] Poněvadž Hus učil, že písmo svaté jest nejvyšším rozsudím ve věcech víry, stoupenci jeho jali se převrakovati a i zavrhovati posavadní učení a obřady křesťanské, o kterých — vedle jejich rozumu — nebylo v písmě svatém zmínky. Nejdůležitější novotu zavedl již za času uvěznění Husova jeden z předních mistrův universitních, Jakoubek ze Stříbra, tu totiž, že svátost oltářní má přijímána býti pod obojí způsobou. Hned začala se tak podávatí v několika kostelích pražských, a brzy přidrželi se novoty té, ač koncilium kostnické prohlásilo ji kaciřtvím, všichni stoupenci Husovi, odkud jim jméno kališníkův a pod obojí (utraquistův).

Mezi nimi samými libovolným výkladem písma svatého vznikla veliká rozdílnost v učení; dvě hlavní sekty byly Pražané a Táborští. Pražané držíce se především písma svatého nezavrhovali po-dání, leč by písmu svatému zřejmě bylo na odpor; za vrchního rozhodce v náboženství měli universitu. Táborští, vzavší začátek v Ústí nad Lužnicí, měli zásadou, že nic nemá od křesťanů drženo býti, co není zřejmě položeno v písmě svatém. I počali zavrhovati mše svatou a svátosti téměř všechny kromě křtu a večeře Páně, modlitby k svatým a za duše zemřelých, očistec, posty a řehole mnišské, rozličná svěcení a j. Sbor mistrův universitních záhy se prohlásil proti takovému učení a napomínal věřících, aby se jeho střehli.

[Propuknutí nepokojův 1419.] Koncilium kostnické a nově zvolený papež Martin V. vydali proti učením v Čechách ostré rozkazy. Král Václav, jenž nějaký čas váhal, chtěl konečně rozkazům oném zjednat platnost; avšak lid venkovský přestal choditi do kostelů, kde se rozdávalo pod jednou, a začal se shromažďovati ke službám božím na horách, jimž dávána jména biblická: Oreb, Tábor, Sion a jiná; na Táboru, když Václav proti hnuti tomu chopil se ostřejších prostředků, shluklo se působením zemana Mikuláše z Husi přes 40.000 lidí, kteří hotovými se prohlásili pro víru i život položiti. Dle toho příkladu také utraquisté pražští počali po ulicích konati hlučná processi, jichž hlavním pořadatelem byl kněz Jan, mnich řádu premonstratského ze Želiva. Když jednou na něho, an v průvodu nesl svátost oltářní, z oken radnice novoměstské kamenem bylo hozeno, účastníci průvodu dali se v útok na radnici, v čele majice Jana Žižku z Trocnova, a shodili s oken 10 lidí, mezi nimi purkmistra, již od rozkaceného množství jsou dobíjeni (30. července). Těchto věcí

dověděv se král Václav tehdy na zámku Kunratickém, z hněvu raněn jest lehkou mrtvicí; i hrozil vypleněním všeho kacířstva, k čemuž spojiti se chtěl se Zikmundem, ale brzy potom zemřel zachvácen byv po druhé mrtvicí.

§. 34. Zikmund 1419—1437.

[Přípravy k válkám husitským.] Po smrti Václavově veliké výtržnosti proti kněžím pod jednou vypukly s novou silou v Praze i v jiných některých městech českých. Hned jak poněkud byly odklizeny, sněm požádal Zikmunda, aby se uvázel v panství, ale přednesl mu zároveň přání, aby stavové a obyvatelé zachováni byli při svobodě slova božího a přijímání pod obojí, a koncilium i papež aby zrušili tyrdé nálezy své proti národu českému. Zikmund dával odpovědi odkládavé, chtěje nabýti času k sebrání velikého vojska, jímž by Čechy dle přání papežova přinutil k bezvýminečnému poslušenství. Tento úmysl prohlédli však brzy vůdcové lidu venkovského a jali se konati přípravy obranné. Nejčileji vedlo si při tom bratrstvo táborské, z jehož hejtmanů Jan Žižka nabyl nejvyšší vážnosti jako vojevůdce zvláštního důmyslu, jenž malých prostředků uměl užiti k dosažení velikých prospěchů zcela novým způsobem válčení. Vojsko táborské nebylo opatřeno těžkým oděním dotud obyčejným, ve kterém bojovalo se nejvíce koňmo, ani nemělo takového eviku v šermování jako šlechtické rytířstvo: cep železem okovaný, paleát, oštěpy byly obyčejnou zbraní Táborů, s níž chodili do boje větším dílem pěšky. Spolu Žižka vymyslil nové způsoby užívati vozů válečných k ochraně i k útoku a vycvičil vojsko své výborně ve všech k tomu potřebných obrazech; s tím pak spojil užívání střelby prachem ručníčním větší měrou, než bylo dotud obyčejem. Při novém tomto způsobu válčení dobré vykoristění času a místa vítězilo nad pouhou osobní udatností i nad těžkou zbrojí, a vojenská kázeň i náboženské nadšení dávaly převahu nad větším počtem bojovníkův.

Zkušenosť ukazovala den co den zřejmějí, že čilá prozřetelnost Žižkova a druhých vůdců lidu dobré měla důvody; neboť Zikmund zdvihl proti Čechům válku a zároveň papež vyzýval všechny jejich sousedy, aby vyplenili mečem české kacířstvo (1420).

b, a

Války husitské 1420—1434.

1. Doba Žižkova. 1420—1424.

Války husitské trvaly 15 let s hroznými záhubami jak v Čechách tak ve všech zemích sousedních; ano dříve ještě, než válka byla vypověděna, dal Zikmund upáliti ve Vratislavě měšťana pražského Jana Krásu, a horníci kutnohorští vmetali na tisice Husitův za živa do šachet.

[První porážka křížákův 1420. Pražské artikule.] Na počátku války z měst jen Praha, Slaný, Louny a Žatec byly s Husity za jedno, ostatní všechna a největší počet hradův, i Vyšehrad a hrad Pražský, stály při Zikmundovi; Němci z měst, kde Čechové měli převahu, utíkali se pod jeho ochranu, majíce naději, že navrácení budou ve svůj majetek, jakmile zvítězí, o čemž ani dost málo nepochybovali. *Tím činem Čechové ve válkách husitských bojovali nejen pro své náboženství, ale také pro svou národnost.*

První veliké vojsko křížácké, nejméně 100.000 mužů, přitrhlo ku Praze r. 1420. Pražané již před tím povolali si na pomoc Žižku a města kalichu oddaná. Aby nepřítel nemohl Pražanům překážeti v dovozu potrav, Žižka osadil horu Vítkovu, jež odtud po něm zvaná Žižkovem.

Tehdy Pražané a druzí obránci města shodli se o čtyři artikule pražské, jež byly: 1. aby slovo boží od kněží schopných svobodně bylo kázáno; 2. aby svátost oltární všem Kristovým věřícím svobodně byla rozdávána pod obojí způsobou; 3. aby kněžstvo, zanechajíc světského panování a držení statků, živo bylo dle příkladu Kristova a jeho apoštolův; 4. aby všichni hříchové smrtelní a neřádové zákonu božímu protivní byli kaženi a stavováni.

Vojsko Zikmundovo při hlavním útoku na město (14. července) namířilo nejtěžší ránu na sruby a zákopy Žižkovy; přece však zvítězil Žižka, dostav také posily z města. Porážka tato vojsko obléhající naplnila malomyslností, tak že knížata němečtí nechtěli již odhoďlati se k boji, ano i rozbroje strhly se mezi obléhajícími, když Němci pánum českým dávali kacířův a zrádcův, jakoby nadřovali oblézeným; pánum pak slitovalo se lidu selského, jejž vojáci Zikmundovi ze vztéku ze své nehody schytávali a páliili napořád. Ve zmatku tomto nenapravitelném Zikmund, přijav v kostele sv. Vítá korunu královskou (28. července), odtáhl od Prahy s nepořízenou.

[Zikmund rozplýtvá jmění korunní. Landfridy.] Od toho času Zikmund začal rušiti a rozdávati poklady korunní a klenoty kostelní, vyplácje jimi mzdu svým žoldnérům a pánum i rytířům, kteři mu pomáhalí; tak největší část jmění korunního dostala se do rukou šlechty. Naproti tomu úřady zemské zůstaly neosazeny, soudy zastaveny; o veřejnou bezpečnost a výhubení kacírstva měly pečovati landfridy, t. j. spolky králi věrné šlechty a měst královských po jednotlivých krajích, nad nimiž ustanovil hejtmany krajské z vyšší šlechty každého kraje. Zařízení tato ukázala se brzy býti nedostatečna.

[Porážka Zikmundova pod Vyšehradem 1420.] Pražané vypočíteli měšťany, kteři byli město opustili, na vždy z Prahy a zmocnivše se statků jejich i duchovenstva řeholního obrátili je k užitku obce. Tím moc Německta panovavšího odevdou set let vyvrácena jest rázem. Žižka s hlavní mocí táborskou začal stíhati hlavně Oldřicha Rosenberského a jiné protivníky kalicha v jižních Čechách. Pražané a panstvo pod obojí oblehli Vyšehrad; Zikmund přispíšiv posádce na pomoc s 20.000 muži, poražen jest v bitvě kruté, nešťastné zvláště pánum moravským, z nichž mnozí sami přijímali z kalicha, ale králi vždy byli ještě zachovávali poslušnost. Vyšehrad ještě téhož dne (1. listop. 1420) se vzdal; zdi jeho proti Novému městu jsou pobořeny, ale rovněž i palác královský starodávný, kostely nádherné a jiné památnosti ze starých dob slávy české.

[Pod obojí šíří moc svou v Čechách.] Vítězstvím tímto Pražané a Táboři nabylí srdce, netajili již svého úmyslu, aby Zikmunda zbavili království. I vypravili poselstvo ke králi polskému Vladislavovi II., aby přijal korunu českou, a zároveň dobývali napořad měst a hradů Zikmundovi oddaných; také hrad Pražský se vzdal, když posádka úplně byla vyhladověna (1421), a Pražané uvázali se na ten čas u vykonávání práv královských nad městy. K počinu jejich sešel se téhož roku zo všech zemí českých sněm čáslavský, na němž vypověděna Zikmundovi poslušnost a zřízena vláda 20 stavovských ředitelův; od tud města královská zachovala si hlas na sněmích. Vítězení Pražanův a Táborů způsobilo zároveň, že šlechta pod obojí vždy u větším počtu k nim přistupovala a že i Konrád, arcibiskup pražský, osadil konsistor svou kněžími pod obojí a jal se udělovati svěcení na kněžství duchovním ke kalichu se značícím. Za to stihla jej klatba papežská. Kněžstvo táborské zůstávalo při svém učení a rádech.

Zlá nehoda potkala obránce svátosti pod obojí, když Žižka dobývaje hradu Rabí u Horažďovic výstřelem přišel o druhé oko (1421); slavný vojevůdce však neprestal veleti českým vojskům.

[Útěk křížákův od Žatce 1421.] Brzy potom nové vojsko křížové z Němec vkráčilo do Čech u Cheba v počtu asi 200.000 mužů a oblehli Žatec, chtice se dále hnouti, až by také Zikmund vtrhl do země. Ale měšťané žatečtí a lid z okolí k nim sběhlý bránili se přeudatně; když tedy po čtrnácti dnech nebylo ještě slechu o císaři a naproti tomu vojsko Žižkovo se blížilo, knížata dali se na zpáteční tažení a rozpustili vojsko své s hanbou nemalou.

[Porážka Zikmundova u Něm. Brodu 1422.] Zikmund opozdil se s přípravami k válce, teprve potom přitáhl na Moravu, jež znala se dotud k němu, ale s Čechy stála o čtyři artikule pražské; tu panstvo moravské strany pod obojí odpřísáhlo se kalicha.

V Čechách samých prodlévali s náležitými přípravami k obraně dosti dlouho pro domácí nebezpečenství od katolíků a rozbroje ve straně pod obojí, jež působil nejvíce Jan Želivský, chtěje zjednat průchod výstřednímu učení táborskému a sobě skrze chátru dopomoci k panství nad městem. Konečně Žižka přece vtrhl proti Zikmundovi ke Kutné Hoře, ale jest od jeho vojska ve vozovém svém ležení na hoře Kaňku obklíčen; Žižka však probív se času nočního, nabral z dalekého okolí dostatečných posil, přepadl náhle Zikmunda, obrátil jej na útěk, dostihl u Německého Brodu a porazil na hlavu (8. ledna) 1422.

[Války domácí 1422—1424.] Po této porážce za pět let nepodařilo se Zikmundovi sebrati značnějšího pole; nieméně v Čechách nebylo míru, neboť z různic ve straně pod obojí strhly se nové záhubné bouře a války domácí.

Když Jan Želivský nenechával svých zámyslů, konšelé pražští zbabili se ho způsobem zákeřnickým (1422); ale obecný lid, jak vyšel hlas o zavraždění jeho miláčka, popaden jsa vztekem způsobil škody a záhuby veliké, a Praha octla se v moci strany v nekázni sobě libující. Odtud hlasové žádající sobě míru veřejně počali se ozývat, předem vlažní pod obojí v panstvu a Pražané. Strana tato nabyla značné posily, když l. 1422 přišel do Čech Zikmund Korybutovič a ve vládu se uvázel jako zástupce Vitolda, knížete litevského, jenž po žádosti Čechů přijal korunu českou, když ji byl zamítl Vladislav II.; leč i Vitold brzy odvrátili se dal skrze císaře Zikmunda od svého rozhodnutí, a Korybutovič opustil Čechy, ale nerad a se slibem, že se vrátí. Také Žižka s počátku snažil se o mír; vida však, že státi se má se škodou strany pod obojí, rozhněval se a zdvihl proti pánum i Pražanům válku, v níž dobyl několik krvavých vítězství (u Malšova 1424).

Brzy potom Zikmund Korybutovič, když nemohl obrátili mysl

Jan Žižka 61

Vitoldovu, vrátil se do Čech a přijat jest od Pražanův a pánův jejich strany opět za vladaře zemského. Tu Žižka vytáhl přímo proti Praze a položil se u Libně; avšak poselstvo, v jehož čele byl výmluvný mistr Jan z Rokycan, zjednalo skutečný mír. Po té podniknuto společné tažení do Moravy, jížto Zikmund postoupil (1423) zeti svému Albrechtovi Rakouskému, vyhlásiv jej zároveň za budoucího dědice koruny české. Na té cestě Žižka obléhaje hrad Přibyslav zemřel v poli dne 11. října 1424. Bratři, oplakavše ztrátu velikého vůdce svého, pochovali jej napřed v Hradci Králové, později v Čáslavi.

2. Doba Prokopa Holého 1424—1434.

[*Tábori a Sirotci. Válka domácí 1425.*] Po smrti Žižkově ti, kteří s ním stejně smýšleli o vídě, jsouce ve všem podstatném za jedno s Pražany, přijali jméno Sirotků, jakoby ztratili otce, a zřídili bratrstvo zvláštní pod zvláštními hejtmany; ostatní podrželi bývalé své jméno Táborův. Z hejtmanů táborských proslul brzy nejvíce kněz Prokop Holý. Mezi oběma bratrstvy po krátkých rozmiškách panovala svornost; sídlem Táborů byl Tábor, Sirotků Hradec Králové.

[*Porážka Mišnanů blíž Ústí nad Labem 1426.*] Z jara r. 1426 Čechové vtrhli opět na Moravu, pak obrátili se do půlnočních Čech, kde posléze obehnali Ústí n. L. osazené od Mišnanů. K vybavení města přitrlí markrabí míšeňský s více než 70.000 bojovníky; Čechův, jimž velel Prokop Holý, bylo sotva 25.000, nieméně Mišnané byli krvavě poraženi a stíháni až k horám pomezným.

Tato veliká porážka Němců způsobila strach, aby Čechové neuzíli příležité chvíle k odvetě; oni však obrátili vítěznou zbraň proti domácím přívržencům krále Zikmunda a jmenovitě proti Albrechtovi Rakouskému; tehdy sám Oldřich Rosenberský nedlívěruje silám svým umluvil dlouhé příměří s Tábory.

[*Bouře náboženské 1426—1427.*] Za těchto běhů válečných propukly ve straně Pražanů různice náboženské; jedni vedeni jsouce Janem z Rokycan k Táborům se klonili, druzí majíce v čele Jana a Příbrama stáli o smír s papežem, jmenovitě Zikmund Korybutovič, jenž dal se také v úklady proti Rokycanovi; ale byl z nenadání (17. dubna 1427) přepaden a odvezen na hrad Valdštejn v Boleslavsku, odkud po půldruhém roku propuštěn byv odešel do své vlasti. Strana pod obojí neměla odtud společné nejvyšší hlavy. Teprve po této bouři Sirotci a Táboři vtrhli přes půlnoční pomezí Čech a přinesli domů hojnou kořist.

[Útěk křížáků u Tachova 1427.] Konečně podařilo se papeži Martinovi způsobiti novou křížovou válku proti Čechům. Veliké vojsko německé, nad 160.000 mužů, vtrhlo do kraje Plzeňského; jakmile však Prokop Holý, sebrav sotva desátou část té moci, se bližil, z náramného strachu dali se na útěk k Tachovu a dále k lesu pomzevnímu. Čechové mnoho tisíc jich pobili a jejich zavazadel se zmocnili; potom dobyli Tachova útokem (v červenci) 1457. Tu i Plzeň s veškerým landfridem, nejmocnější dotud opora strany pod jednou, požádala o příměří.

[Čechové na plenu v cizině 1427—1430.] Ačkoli pak doma sváry mezi stranami nepřestávaly, Prokop Holý vypravil se přes Moravu do Uher, odkud nenašed nikde odporu obrátil se (1428) Moravou do Slezska a poraziv vojsko biskupa vratislavského u Nisy, se značnou loupeží vrátil se domů. Hned potom jeden zástup Sirotkův a Pražanů vtrhl Moravou do Rakous, jiný do Bavor a způsobili všade škody veliké.

Po marném jednání o mír se Zikmundem, jenž téhož času měl také nešťastné boje s Turky, Prokop Holý předsevzal nové tažení do Lužice a do Míšně. Veliké vojsko německé rozešlo se před ním bez boje. Tedy rozdělivše se volně na šestero vojsk, Čechové jali se na odvetu pleniti a pálti všude bez milosrdensví (1430); i lehlo popelem měst hrazených asi 70, vsí a městeček otevřených nepočítajíc. Strach rozšířil se po všem Německu: až v Hamburku a v jiných vzdálených místech konali přípravy k obraně, a mnozí knížata němečtí o své ujmě učinili s Čechy příměří. Prokop Holý vrátil se s ohromnou kořistí; brzy však potom některé sbory vypravily se do Slezska, jiní do Uher a Prokop Holý na Moravu, kde stíhal zvláště Brno, hubě okolní krajinu.

[Útěk křížáků u Domažlic 1431.] Veliké tyto pohromy měly následkem obecnou ochablosti i nechut k dalšímu s Čechy válčení, a naděje na pokoj konečný obraceley se již jen ke koncilii obecnému, jež sejiti se mělo v Basileji v březnu r. 1431. Leč Martin V. dal ovšem nařízení legatovi svému v Němcích, aby koncilium v jeho jméně řídil, ale hlavní péčí uložil mu novou křížovou válku proti Čechům, při kterémž úmyslu setrval i nový papež Eugenius IV. Dne 1. srpna 1431 vojsko křížové, 90.000 pěších a 40.000 jízdných, vtrhlo do Čech opatřeno jsouc tentokráte také vozy válečnými; jakmile však Čechové, 50.000 pěších a 5000 jezdců, se přiblížili, náhlý strach pojal křížáky, tak že v největším neporádku dali se na útěk. Čechové dostihli jich u Domažlic (14. srpna) a připravili jim porážku ohavnější všech předešlých.

[Počátky mírného smlouvání. Strana pod obojí se rozpadá 1431—1434.] Porážka tato odňala konečně nepřátelům Čechů poslední naději, že by ještě mohli zvítěziti mocí; proto koncilium basilejské (15. října 1431) listem laskavým pozvalo Čechy, aby vešli s ním v jednání o mír.

I v Čechách byla žádost pokoje téměř všeobecná. Země byla zajisté velice pohubena, orba, obchod i řemesla ležely téměř ladem; kořisti z cizích zemí nemohly nahraditi těchto nedostatků, neboť zůstávaly v rukou vojnů, jimž vojna byla již řemeslem, tak že stali se břemenem i přátelům, a vůdcové jejich byli na ten čas pravými pány země. Kromě toho arcibiskup Konrád zemřel (24. pros.) 1431, a straně pod obojí hrozily veliké strasti z nedostatku duchovenstva rádně ustavovaného. Proto list koncilia způsobil celkem radost a naději v Čechách, jen Táboři odpírali mu delší čas; i zvoleno poselstvo (v ún. 1432), jež s posly koncilia v Chebě začalo vyjednávání.

Nicméně Táboři a Siroci války nenechavše, plenili Branibory, Uhry a Slezsko; také zjednán spolek Čechů s Poláky proti Němcům, a r. 1433 Táboři a Pražané oblehli Plzeň chtíce ji dobýt, aby strana katolická konečně zbavena budouc nejdůležitější v zemi opory podajnější byla ve vyjednávání.

S úmluvami smírnými neschyovalo se dlouhý čas k žádnému konci, poněvadž koncilium podávalo tak málo, že ani mírnější pod obojí, pokud se upřímně drželi své víry, toho přijati nemohli. Čechové zasazovali se o čtyři artikule pražské; koncilium povolovalo přijímání pod obojí v Čechách a na Moravě, leč jen osobám dospělým a kdo by toho žádali, druhých tří kusů pražských dopouštělo jen s jistými ohradami. Rokycana se svou stranou ukazovali k nesnázám a k různícím, které by musily vznikati, kdyby v týchž kostelích jedni chtěli přijímati pod obojí, druzí pod jednou způsobou, každý za jediné pravý pokládaje způsob svůj. Z důvodu toho veřejné vyjednávání se přetrválo (1434); někteří pánové však dali se od poslů basilejských podtají přijati do církve katolické, zejména Menhart z Hradce, Přibík z Klenového a mnozí stoupenci Příbramovi. Toho následky počaly se hned jevit.

Mezi tím Táboři marně obléhali Plzeň, a kázeň mezi nimi pochynula již do té míry, že v bouři jedné sám Prokop Holý, vrchní velitel, poraněn byv vojsko opustil a do Prahy se odebral, že prý se tam bude léčiti; později pak Přibík leže s Tábory před Plzní dodal jí nočního času velikou zásobu obilí a způsobil tím, že již velice byvší vyhladověna mohla setrватi v obraně (1434).

[*Bitva lipanská 30. kv. 1434.*] Různice této páni strany pod obojí hned se chopili, aby podvrátili moc bratrstev táborských. Nejprve zřízena v zemi vláda prozatímná, a v její čelo postaven Aleš z Risenburga; pak mnohými statky obdarováni byvše nejen páni katoličtí s Oldřichem Rosenberským v čele, nýbrž také přední pánové strany pod obojí přidali se k Zikmundovi; naposled učiněna jednota pánův pod obojí, jak se pravilo, k obnovení míru a řádu v zemi, a k vojskům táborským vydán rozkaz, aby se rozešli jakožto zemi již neužiteční. Toho vyhlášení následkem nevyhnutelným byla válka pánů proti bratřím. Prokop Holý při tomto nenadálém obratu včí smířil se s vojskem táborským, kázel zanechat Plzně a s veškerou mocí Táboru vytrhl do pole; jednota panská spojila se proti němu s pány katlickými, nejvyšším velitelem majice Diviše Bořka z Miletínska. Bitva svedena dne 30. kv. 1434 u Lipan mezi Českým Brodem a Kouřímí.

Když vozový šik Táborů první udeřil na vojsko panské, přední dali se po krátkém boji v utíkání, jako by uvedeni byli ve zmatek. »Běží nepřátel, běží!« volali Táboři radostným pokřikem a nejprve na vozích je stíhali se střelbou z děl a pušek, potom když se přiblížili, vyskočivše z vozů dali se v útok prudký. V tom padla jim v bok lehká jízda, nejvíce páně Oldřichova z Rosenberka, odtrhla je od vozův a vskočila do nich otvorem. Tu chvíli všechno vojsko panské stanulo na zdánlivém útěku, a Táboři stištění vozy nepřátel a svými vlastními uvedeni jsou ve zmatek největší. Veliké nastalo vraždění, v němž padla největší část jejich vojska, 13.000 mužů, mezi nimi v nejlítější seči také Prokop Veliký; jen 700 dostalo se do zajetí, jichž veliká část upálena v stodolách z rozkazu pána Menhartova.

3. Mír jihlavský 1436. Následky válek husitských.

Jednání se Zikmundem a konciliem basilejským bylo nicméně ještě velmi obtížno, a Čechové vidouce, že nedosáhnou svých přání původních, chtěli hned přetrhnouti všeliké jednání, jsou však zdrženi od Zikmunda, jenž 6. če 1435 vydal jím zápis, jímžto svoloval ke všem žádostem jejich ve věcech náboženství a zavázal se pilně o to státi, aby zvolený arcibiskup potvrzen byl od papeže a všechny ostatní svobody schváleny; sám pak že nikterak překážeti nebude Čechům a Moravanům, aby neužívali hned skutečně svobod těch, byť ani potvrzení papežského nedosáhly.

Spoléhajíce na zápis Zikmundův poslové čeští vyjednávali dále a sněm český zvolil mistra Jana z Rokycan arcibiskupem. Avšak

poslové basilejští později prohlásili, že nevejdou v žádné jednání, pokud císař zápisu svého neodvolá. Tu Zikmund za zády Čechův ústně a tajně slíbil, že zápisu držeti nebude (8. ledna 1436).

Když takto překážky všechny zdánlivě byly odklizeny, Čechové na sjednu jihlavském, ač poslové basilejští potvrzení Rokycany za arcibiskupa nepřinesli, přiznali se (dne 5. července) 1436 k ujednaným článkům, jež kompaktata zvány, a prohlášení jsou za věrné syny církve. Císař Zikmund potvrdiv stavům českým všechny svobody zemské i poslední svůj zápis, uvázel se v království.

[*Následky válek husitských.*] Čechy byly tehdy ve stavu nikdy před tím ani po tom nebyvalém. Největší část statků korunních mělo v držení panstvo, jež tím proti koruně nabyla příliš veliké moci; města, zabavenými statky duchovenstva obohacená, měla hlas ve všech záležitostech zemských a nebyla vždy ochotna sloužiti králi předešlým způsobem v jeho potřebách. Totéž rozptýlení statků a důchodů korunních stalo se, jen poněkud menší měrou, také na Moravě; v Lužici pak Zikmund již 1429 dokonce všecka práva královská zastavil. K tomu ke všemu přicházelo ještě rozdělení národu českého na strany náboženské. Největší část národu znala se ke straně pod obojí, strany pod jednou drželi se nejmocnější rodové paňství, němečtí měšťané i vesničané při hranicích zemských a česká města Plzeň i Budějovice.

Trvanlivý pokoj a pevný řád obnoviti nebylo možno, leč by Zikmund s většinou národu dorozuměl se upřímně; on však hleděl jen chytrými odklady a vytáčkami na čas ji ukonejšiti a konečně potlačiti. Proto nadříval především straně pod jednou, a jen když nebylo vyhnutí, dosazoval v úřady vlažné pod obojí, kdežto Rokycanu od řízení církevních věcí docela odstrčil. Ačkoli pak přišlo konečně stržení kompaktat od koncilia a nedlouho potom (11. března 1437) také od papeže Eugenia IV., přece myslí veliké většiny národa neupřímností Zikmundovou pobouřeny byly již tou měrou, že vzpoura proti němu vypukla, hlavně na Chrudimsku a Králové Hradecku. V tom Zikmund zemřel (9. pros.) 1437 ve Znojmě. Ošemetnost jeho vyšla na jevo brzy potom, neboť poslové čeští, vypravení do Basileje, aby se kompaktata doplnila ve smyslu jeho zápisu, vrátili se s nepořízenou.

D. Království Uherské 1242–1437.

[*Poslední Árpádovci.*] Nejdůležitější příběhy říše Uherské, jež udály se po odchodu Mongolů až do r. 1304, kdy Václav III. opustil Uhry, vypravovány jsou v dějinách českých; jmenovitě vzpomenuto Bély IV. (1235–

1270), Štěpána V. (1270—1272) a Ladislava IV. (1272—1290). Za Ladislava IV. z přílišné jeho přichylnosti ke Kumánům vznikly takové nepořádky, že Uhry tehda vězely v horších svízelích, nežli Čechy za mladých let Václava II. Vysoká šlechta vypověděvší králi poslušnost rozehlavátila konfiskace statky, aniž král čeho dbal. Z nepořádků těchto vytrhl zemí Ondřej III., panovník výtečných vlastností (1290—1301). O domácích válkách, které nastaly, když starý rod Árpádovcův Ondřejem III. r. 1301 vymřel, také již svrchu pověděno.

§. 35. Králové z rodu Anjouského 1301—1382.

1. Karel Robert 1301—1342.

Karel Robert odchodem Václava III. trůn pojištěn neměl, neboť Ota, vévoda bavorský, ještě čtyři léta proti němu se držel; konečně však zajat byv od vévody sedmihradského, donucen byl využít ze země (1308), a Karel Robert uznán za krále. Avšak Jan Matěj Čák, sídlem na Trenčíně, zarazil na Slovensku samostatné panství, jehož si uhájil až do své smrti (1318). Za Karla Roberta vzdělanost v Uhrách po první poněkud se povznesla, k čemuž nejvíce přispělo čilejší spojení se západem.

2. Ludvík I. Veliký 1342—1382.

[Osobní unie Polsko-Uherská 1370—1382.] Po Karlu Robertovi nastoupil jeho syn Ludvík I. Veliký, za něhož království Uherské nabyló největšího rozsahu.

Ludvík I., panovník výtečných vlastností, zveleboval stav městský mnohými svobodami dle příkladu zemí západních a podporoval též vědy a umění jak moha. Ještě za živobytí otceva přijal jej strýc jeho král polský Kazimír Veliký za syna a sněm polský i za nástupce v království, v něž po Kazimírovi, jímž Piastovci r. 1370 vymřeli, uvázel se bez překážky. Ke království Polskému náležela také Halič.

Halič, jedno z četných knížectví ruských, zvelebena jest po odchodu Mongolů skrze Daniela Romanoviče, jenž přijal titul královský, a syna jeho Lva (1266—1287); potom však ohrožována byvší některý čas od Litvy a Polska posléze dobyta jest od Kazimíra Velikého r. 1340. Ludvík přivítel ji ke koruně uherské.

[Ludvík I. šíří moc svou na půrostrově Balkánském.] Zaderší i vzbouřili se proti Benáčanům a žádali Ludvíka za pomoc jemu se poddávající (1345). Po rozličných proměnách štěstí válečného vojsko

Ludvíkovo dobylo Zadra zradou a také ostatní města dalmatská vzdala se Uhrům a postoupila jim v míru s Benátčany (1358).

Šťastnými válkami Ludvík dosáhl lenní svrchovanosti také nad Srbskem, Valachií, Multanou a nad západní částí Bulharska, tak že byl z nejmocnějších panovníků evropských toho času; což bylo tím důležitější, že Uhry právě tehdy dostaly nebezpečného soudu, Turky, již vládli největší části zemí někdejší říše Východořímské. R. 1366 Maďaři srazili se s nimi po prvé u Vidina.

§. 36. Zikmund Lucemburský 1382—1437.

[Polsko odtrhne se od Uher.] Rozsáhlé toto mocnářství smrtí Ludvíkovou se rozpadlo. Zanechaltě Ludvík toliko dvě dcery, Marii a Hedviku; Marie slibena byla za manželku Zikmundovi Lucemburskému, jenž měl skrze ni dostati se k panství nad Uhry a Polskem; ale páni polští povolali na trůn Hedviku, jež provdána za Vladislava Jagjela, kníže litevské. Vladislav uvázel se bez překážky nejen v Polsko, nýbrž přivtěl k němu zase i Halič, vyhnav odtamtud místodržitele i posádky uherské (1387), a získal od Zikmunda, jenž potřeboval peněz, právem zástavním i třinácté měst spisckých (1412).

[Války domácí a turecké.] Za téhoto přeběhu, prve než Marie Zikmundovi jest oddána, rozbroke strhly se v panstvě uherském o účast ve správě zemské, již pro nedospělost Mariinu vedla matka její Alžběta. Strana požívající menší přízně u dvora ze msty povolala na trůn Karla, krále neapolského, jenž dal se korunovati v Královském Bělehradě; leč Alžběta a první v přízně její palatin Gara zbavili se ho úkladnou vraždou (1386). Tu páni strany Karlovy, mezi nimi nejpřednější mocný rod Horvatův, zmocnili se náhlym přepadem obou královen a zavřeli je na Novém hradě (Požega v Slavonsku). Tu teprve Zikmund vtrhl s vojskem sebraným v Čechách do Uher a dal se korunovati v Bělehradě. Zatím Nový hrad jest ohehnán od Benátčanův, a velitel zámku Jan Horvat, chtěje obléhající zastrašiti, dal královnu Alžbětu zardousiti a svrci se zdí (1387). Marie ušla s těží osudu témuž, až pak Zikmund yymohl, že propuštěna jest na svobodu; později na Horvatech vzal pomstu krvavou.

Zatím Turci utvrdivše svou moc na půrostrově Balkánském, porazili r. 1389 Srby v krvavé bitvě na Kosovu. K vyzvání papežovu sebral se proti nim veliké vojsko křižácké pod prapory krále Zikmunda, jenž však přemožen jest u Nikopole (1396) od sultana Bajezida, tak že s těží zachránív život útěkem na lodi po Dunaji, na vrátil se dlouhou jízdou po moři a přes Dalmacií do svého království.

Za nepřítomnosti jeho panstvo jemu protivné vzbudilo nové bouře rozšíruje zprávu, že prý v boji zahynul. Ladislav, král Neapolský, jehož později na trůn povolali, zapuzen jest sice od Zikmunda, ale před tím prodal již Benáťanům Zader, jenž s jinými několika městy zůstal v rukou jejich (1413).

Ostatní vláda Zikmundova jest neblahými válkami husitskými, jimiž odvracej se od důrazného boje proti Turkům na nezměrnou škodu království Uherského a všeho křesťanstva. Dostoupiv na trůn česky (1436), sloučil ve své ruce všecky země koruny české a uherské.

E. Země rakouské 1276—1437.

§. 37. Albrecht I. a jeho synové.

[Albrecht I. 1283—1308.] Země druhdy babenberské Rudolf Habsburský, dobyv jich na Přemyslu Otakarovi II. r. 1276, podržel některý čas pod správou svou; ale později, nabýv k tomu povolení od kurfiřtů, dal Rakousy a Štýrsko synu svému Albrechtovi 1283, jenž zdědil také starodávné země domu Habsburského ve Švýcarech, Elsasu a Švábích, jež odtud slouly zeměmi Venekovskými. Korutany obdržel lenem od Rudolfa I. za vydatné služby proti Přemyslu Otakarovi II. Menhart II. Tyrolský, jenž za peněžnou pomoc měl v záustavě již i Kraňsko; jeho mladší bratr Albrecht byl pánem hrabství Gorického.

Albrecht Habsburský, jenž později stal se i králem německým (Albrecht I. 1298—1308), byl pilně toho dbalý, aby zvětšil moc svého rodu (str. 45.); v tom však se mu nedáilo hlavně proto, že náhle zemřel i jeho syn Rudolf, jehož byl již na český trůn posadil, i on sám, násilně byv zavražděn právě v tu chvíli, když druhorozence svého Fridricha Sličného do království Českého mocí chtěl uvéstí.

[Boje se Švýcary a s císařem Ludvíkem IV.] Habsburkové za první polovice XIII. věku drželi také říšské vladařství v některých krajinách švýcarských při Vierwaldstaettském jezeru, jímžto však císař Fridrich II. udělil říšskou bezprostřednost. Po smrti Rudolfa I. Habsburského obyvatelé Schwyz, Uri a Unterwaldena zjednali mezi sebou věčný spolek (příseženstvo), obrácený proti právům habsburským a utužili jej za války Albrechtovy s Adolsem Nasavským o korunu německou; když Albrecht zvítězil, přišlo jím opět podrobit se panství rakouskému, z něhož však císař Jindřich VII. zase je vyvětil. Po smrti Jindřicha VII. několik kurfiřtů zvolilo za krále ně-

meckého Fridricha Sličného, druzí Ludvíka Bavora. Ve válce odtud vzniklé Švýcaři, jižto stáli při straně Ludvíkově, připravili bratru Fridrichovu Leopoldovi velikou porážku u Morgartenu (1315), a Ludvík Bavor, podporován jsa od Jana Lucemburského i Švýcarů, zajal Fridricha samého (1322). Když Leopold ani potom neodložil meče, Ludvík propustil soka svého z vězení, ale s tou podmínkou, že německou korunu vzdá a bratra svého pohně k míru. Leč o shodě takové Leopold ani slyšet nechtěl, a Fridrich věren jsa danému slovu vrátil se do zajetí. Ludvík hnut jsa tak šlechetným činem přijal Fridricha za spolucísaře, ale skutkem nedoprával mu nižádné účasti ve vládě. Odtud Habsburkové zůstali déle než sto let obmeženi na důstojenství vévodské a na panství nad zemiemi rakouskými.

[Ziskání Korutan a Kraňska.] Pět ze šesti sýnův Albrechta I. zemřelo bez potomstva, tak že pozůstalý vévoda Albrecht II. Moudrý (1330—1358) země habsburské spojil v jedných rukou. Opatrnosti a rozhodnosti jeho podařilo se zvelebiti moc rodu Habsburského značnou měrou. Po smrti Jindřicha Korutanského (str. 47.) uvázel se v držení Korutanska a Kraňska r. 1336 a učinil také již první kroky, aby se i Tyrolska panství Habsburskému dostalo, snaže se pohnouti papeže, aby schválil sňatek kněžny tyrolské Markety s Ludvíkem, čímž získal její přízeň rodu Habsburskému. Za vyjednávání tohoto Albrecht zemřel.

§. 38. Rudolf IV. Zakladatel (1358—1365). Dílčí smlouvy.

[Ziskání Tyrol.] Dědicem Albrechta Moudrého byl jeho syn Rudolf IV. (1358—1365), z nejvýtečnějších knížat své doby, jenž byl obzvláště pilen povznesení a upevnění moci Habsburské, čehož mníl dosíci nejen zvělčením území, ale také podporováním věd, umění a všech živností a zaváděním pevného řádu ve správě veřejné i obecní. Pokračuje ve vyjednávání, které smrt jeho otce na čas přetrhla, přivedl je ke šťastnému konci. Z vděčnosti za to Markéta, když jí l. 1363 zemřel jediný její syn, odevzdala Tyrolsko Rudolfovi IV. Tak Habsburkové r. 1363 stali se jedinými pány v nynějších alpských zemích rakouských, vyjmajíc některá neveliká území.

Rudolf IV., chtěje rodu svému založiti panství samostatné, působil sobě s tchánem svým císařem Karlem IV. časté neshody, ježto však dosti šťastně jsou vyrovnaný, ano posléze učiněna i dědičná úmluva mezi Habsburky a Lucemburky (str. 50).

Z četných staveb, jež založil a odkud dostalo se mu čestného příjmi Zakladatel, vyniká ve Vídni vznešený chrám sv. Štěpána ve slohu gotickém (1359) a universita (1365), jimiž sobě získal pamět nehynoucí.

[Dílčí smlouvy.] Jakkoli Rudolf IV. r. 1364 ustanovil rodinný zákon, že panství Rakouské nesmí být děleno a nejstarší člen rodu Habsburského že má mít nejvyšší moc a být jeho zástupcem na venek, přišlo hned po jeho smrti k dlouhým sporům a r. 1379 konečně k rozdelení zemí rakouských. Z bratří Rudolfových starší Albrecht III. vzal si Dolní a Horní Rakousy, v jichž držení rod jeho setrval až do svého vymření (1457), mladší Leopold III. zdědil Štýrsko, Korutany, Kraňsko, Tyrolsko i země Venkovské. Toto panství své rozmniožil důležitým obchodním městem Terstem, jež nemohouc snést tvrdé vlády Benátčanů, dalo se v moc domu rakouského (1382); ale úmyslu svého obnoviti panství Habsburské ve Švýcařích neprovedl; padl v rozhodné bitvě u Sempacha (1386), a Švýcarsko bylo odtud již bezprostřední částí říše Německé. Ze čtyř Leopoldových synů po smrti dvou starších mladší dva rozdělili se (1411) o země otcovské tak, že Fridrich IV. dostal Tyrol a země Venkovských se sídlem v Innsbrucku, Arnošt pak Štýrská, Korutan a Kraňská se sídlem v Hradci. Takto Habsburkové rozestoupili se na tři větve: rakouskou, štýrskou a tyrolskou.

Část III.

Osobní unie obojích Rakous s Čechami a Uhrami
1437—1457.

§. 39. Albrecht II. 1437—1439.

[Nepokoje v Čechách a v Uhřích.] Po smrti Zikmundově měl nejlepší právo ke koruně české a uherské Albrecht V., vévoda rakouský, manžel Alžběty, jediné dcery Zikmundovy. Bez překážky přijali jej Uhři za krále a Němcii za císaře (Albrecht II. 1438—39).

V Čechách horlivější pod obojí žádali, aby Albrecht prve zavázal se, že plniti bude úmluvy učiněné Zikmundem; ale když četnější strana Menhartova a Oldřicha Rosenberského, nevyčkavše ani, až by sněm český rádně se smluvil s Albrechtem o svých žádostech, za krále jej korunovali: zbytkové Táborův a strana horlivější, jejíž hlavou byl Hynce Ptaček z Pirksteina, povolali na trůn český Kazimíra, bratra krále polského Vladislava III. Albrecht, ač podporován

jsa vojskem německým, nepřemohl strany protivné, neboť přišlo mu také obrátiti se proti Turkům, již tehda do Sedmihradska vtrhnuvše na 70.000 lidí odvlekli do otroctví. Albrecht spěchal proti nim s panstvem uherským, jež však nechtko táhnouti za hranice zemské; i vrátil se ničeho nepořídil. Na cestě z Budína do Vídně zemřel nakažlivou nemocí, jež se byla vzmohla ve vojště jeho 1439. Za Albrechta II. žezlo české i uherské a jedna část zemí rakouských sloučeny byly po prvé v ruce jediné.

§. 40. Ladislav Pohrobek 1439—1457.

1. Stav věcí za vlády poručnické.

a) V Zemích habsburských.

Po Albrechtovi II. zdědil obojí Rakousy jediný jeho syn Ladislav Posthumus (= Pohrobek); v štýrské části vládli synové Arnoštovi Fridrich V. a Albrecht VI., v tyrolské syn Fridricha IV. Zikmunda pod poručnictvím Fridricha Štýrského, jenž se také stal císařem německým (Fridrich III. [IV.] 1439—1493) i poručníkem Ladislava Posthuma a z moci císařské r. 1453 ustanovil, aby údové rodu Habsburského měli předností před jinými vévodami říše Německé titul arciknížat.

b) V království Uherském.

[Unie Polsko-Uherská 1440—1444.] V Uhřích šlechta při volbě krále rozdělila se na dvě strany; jedni zvolili Ladislava Posthuma, druzí Vladislava, krále polského, jenž skutečně jest korunován. Alžběta s Vladislavem utekla se pod ochranu Fridricha III. Peněžitou jeho pomocí postaveno silné vojsko z Čechů válkám uvyklých vedením rytíře Jana Jiskry z Brandýsa, jenž opanoval brzy hořejší Uhry; také v Charvátsku zvedla se mocná strana pro Vladislava.

Ze zmatků těchto Turci míňice kořistiti vpadli do Sedmihrad, ale poraženi jsou na hlavu od Jana Huňada, rekoveného vůdce uherského (1442). Tím však nebezpečenství hrozící všemu křesťanstvu nebylo odvráceno; proto papež pobádaje všechny národy ke svátemu boji zjednal přímčí mezi Jiskrou a Vladislavem, jenž postavil se v čelo křižáků. Vítězně prošel Valachií a Bulharskem až k Varně na Černém moři; tam však ve strašlivé bitvě proti Muradovi II. r. 1444 zahynul on i vojsko jeho kromě malých zbytků; sám udatný Huňad spasil se jen útěkem.

Porážka tato udělala konec strannickým rozepřím o trůn uher-ský; mladý Ladislav zvolen jednohlasně za krále, a na dobu jeho ne-plnoletí Huňad jmenován správcem zemským.

c) V království Českém.

[Bezvládí 1439—1452.] Po smrti Albrechta II. stavové čeští sjednali mezi sebou smír, při čemž strana Ptačkova upustila od svého zvoleného krále Kazimíra, a podávali korunu, nedabajice toho, že ostatní země české s nimi nejsou za jedno, napřed Albrechtovi, vévodě bavorskému, a teprve když jí k radě mocného Oldřicha z Rosenberka nepřijal, uznali Ladislava za krále, ale s tím přáním, aby Alžběta s ním přišla do Čech. Fridrich však poručence svého nepropustil, a Čechové nemohouce pro úskočnost Oldřicha Rosenber-ského a rozepře náboženské sjednotiti se o správu zemskou, zůstali drahný čas bez ústřední vlády. Země byla brzy plna soukromých válek i rozepří a škodolibých loupežníkův, a strana pod obojí trpěla nad to velice ve věcech svého náboženství, jmenovitě nedostatkem rád-ného kněžstva. Proto přívřezci kalicha zasazovali se o to, aby Rokycana stvrzen byl za arcibiskupa. Zatím zemřel Ptaček (1444), a na jeho místo čtyři krajobré jeho jednoty, Kouřimský, Čáslavský, Chru-dimský a Hradecký, zvolili si nejvyšším hejtmanem pana Jiřího Poděbrad a Kunštatu, jenž, ač teprve 24letý, vynikaje ob-zvláštním důmyslem státnickým i válečnickým, řídil od té chvíle stranu svou s rovnou obratností jak rázností. Naproti tomu Oldřich z Rosenberka podtají pracoval u dvora papežského, aby ani Rokycana ve svém úřadě nebyl potvrzen ani kompaktata doplněna; když pak ze slov legata papežského na sněmu českém r. 1448 bylo patrnō, že přání strany pod obojí zůstanou i na dále nesplněna, vzniklo z toho veliké rozhorlení, jež došlo nejvyššího stupně, když hned potom Men-hart z Hradce a několik jiných pánu zjevně přestoupili ke straně pod jednou.

Tu Jiří Poděbradský déle nemeškal a překvapiv nepřipravené protivníky své zmocnil se Prahy 1448, opatřil její správu po smyslu většiny měšťanstva a zarazil v ní své sídlo; pod ochranou jeho Jan Rokycana vrátil se k faře týnské a řídil duchovní záležitosti strany pod obojí. V domácí válce z toho vzniklé i proti úskokům Oldřicha Rosenberského zůstav vítězem, Jiří zvolen jest konečně za správce zemského 1452.

[Jiří Poděbradský správcem zemským.] Takto začalo se podo-bati, že země uvedena bude konečně v rád a mír, ale naděje v uspo-

kojivé srovnání věcí církevních mizely víc a více. Papež zajisté žádal od Čechův již jen naprostého poslušenství a poslal výtečného kazatele Jana Kapistrana, aby sousedstvo Čech popouzel proti straně pod obojí jako kacířské. V tom stavové rakouští vzhouřili se proti Fridrichovi žádajice, aby odevzdal Ladislavovi samému správu zemskou s jich účastenstvím; hned také spolčil se s nimi Oldřich Rosenbergy doufaje, že získá si tím náklonnost Ladislavovu a podvrátí moc Jiřího. Proto Jiří spojiv se s Fridrichem udeřil na stranu Oldřichovu, především na město Tábor, jehož obyvatelé poddavše se mu bez obrany (1452), srovnali se ve službách božích s ostatní stranou pod obojí; potom donutiv Oldřicha, že jej uznal za správce zemského, chystal se na pomoc Fridrichovi, jenž zatím však svolil k žádostem stavů rakouských.

2. Samostatná vláda Ladislava Pohrobka.

Ve jménu Ladislavově vládl odtud nad Rakousy Oldřich, hrabě Celský, jehož sestra Barbora byla druhou manželkou císaře Zikmunda; r. 1453 Ladislav přijal korunu uherskou a nastolen jest také u přítomnosti stavů všech zemí českých za krále českého přísahav jim, že stvrdí netoliko svobody všeho království, ale že zachovávati bude i kompaktata a zápis Zikmundův; zároveň jmenoval Jiří Poděbradského správcem zemským ještě na 6 let potom příštích.

Jiří použil vysokého svého úřadu k tomu, aby jménem královým provedl vše, čeho ještě potřebí bylo, aby se království České vrátilo v plný a stálý řád; jmenovitě získal zase mnoho rozchvácených statků korunních a otevřel soud zemský.

[Válka turecká 1456.] R. 1453 sultán Mohamed II. dobyv Konstantinopole učinil konec říši Východořímské. I hlásána válka křížová proti Turkům v rozličných zemích, nejhорlivěji od nadšeného Jana Kapistrana. Šlechta uherská liknavě sbírala se v hotovost, ale četné zástupy křížácké sešly se pod prapory statečného Huňada, jenž zavřel se v Bělehradě. Když pak r. 1456 Mohamed II. chtěje sobě otevřít bránu do Uher udeřil na pevnost, Huňad hrdinně odrážel i nejdívější útoky, až sultan upustil od obléžení; avšak Huňad a Kapistran zemřeli málo dní potom na mor.

[Spor s Huňadovci.] Huňad měl dva syny, Ladislava a Matiáše. Jim, jako před tím otec, nepřítelem byl Oldřich Celský, jenž pak při prvém setkání s Huňadovci zavražděn jest od lidí Ladislavových; král Ladislav dal po některém čase Ladislava Huňada stíti a

Matiáše odvedl s sebou jako vězně do Čech, čímž způsobil si obecné vzbouření četného jejich přátelstva.

Sotva přijel do Prahy, Ladislav umřel teprve v 18. roce věku svého za hlučných příprav k sňatku svému s Magdalenu, dcerou krále francouzského Karla VII.

Část IV.

Země habsburské, Čechy a Uhry v l. 1457—1526.

§. 41. Fridrich V. Králové Jiří Poděbradský a Matiáš Korvinus.

[Nástupcové Ladislava Pohrobka.] Smrtí Ladislavovou unie zemí nynějšího mocnářství Rakousko-Uherského opět se rozpadla v bývalé své části. Horní a Dolní Rakousy připadly v dědictví ostatním členům rodiny Habsburské, ale o rozdělení jejich vznikly tuhé rozepře, jež rozhodným vlivem panstva rakouského konečně tak se srovnaly, že Fridrich V. dostal Dolních, bratr jeho Albrecht Horních. Rakous a strýc jejich Zikmund Tyrolský nahradily peněžité (1458). Fridrich V. měl podle dědičných úmluv také právo nástupnické v říši České, a i v Uhrách podávali mu někteří magnáti královské žezlo; on však jsa liknavé povahy a příliš zaměstnán sporem rodinným, neucházel se opravdově o žádnou z obou korun. Čechové pak přistoupili k volbě neminice ani dbáti práv Fridrichových a zvolili sobě jednosvorně králem Jiří Poděbradského z vděčné náklonnosti za veliké služby, které dotud vlasti byl prokázal (1458).⁴ V Uhřích povznesli na trůn syna Huňadova Matiáše Korvina.

[Poměr krále Jiřího k poddaným a sousedům.] Jakmile Matiáš Korvinus na trůn byl povolán, král Jiří propustil jej ihned z vězení a chtěje si ho učiniti přítelem, podporoval jej ve snahách jeho v Uhrách a zaslíbil mu i dceru svou Kateřinu za manželku. Za to Matiáš se svolením papežského legata poslal dva biskupy uherské do Prahy, jižto Jiřího korunovali, když se byl papeži zavázal přísahou ku poslušenství, jako jiní křesťanští králové, a slibil o to zvláště pečovati, aby všeliké kacířství v Čechách bylo vypleněno.

Také stavové moravští velikou většinou uznali Jiřího svým králem, toliko německá města Brno, Olomouc, Jihlava a Znojmo vzpouzela se mu s počátku, a ještě více stavové slezští a lužičtí; tě však dílem mírnými úmluvami, dílem zbraní, jako jmenovitě Jihlava, jsou přivedeni ku poslušenství; jen měšťané vratislavští a zvláště

obecný lid, rozpálený k slepému záští proti Čechům, zavázali se úsilně, že nepoddají se králi kacířskému; avšak prostřednictvím papeže Pia II., jenž jako kardinál *Aeneas Sylvius* býval ve službách Fridrichových, také oni přiznali se k Jiřímu, když jim povolil lhůty tříleté, po níž měli jemu učiniti přísahu věrnosti. Naproti tomu Fridrich III. uznal Jiřího plným řádem za krále českého, umluvil s ním přátelský spolek a slíbil že ve věcech říše Německé vždy jeho rady dotazovati se bude. Byla pak říše Německá ve stavu velmi zmateném, jemuž nikdo nenadíval se pomoci od Fridricha III., leč jen od Jiří Poděbradského; i dovolávali se rozhodování jeho ve svých sporech, jakoby ani císaře nebylo, takže vznikla myšlénka, aby Jiří přijat byl za krále římského. Z té příčiny Fridrich zanevřel na Jiřího.

[Jednota českých bratří.] Z přísahy své korunovační Jiří pokládal si povinnost spravovati se dle kompaktat a proto nemínil v zemi trpěti leč strany pod jednou a pod obojí. Z toho důvodu přísně vystoupil proti přívržencům nové výry, kteří drželi se celkem učení táborského, ale zamítali všeliké užívání zbraně k hájení nebo dokonce šíření svého náboženství a pilně pečovali mezi sebou o mravnou kázeň a skutečné provozování lásky k bližnímu. Zásady tyto první hlásal Petr Chelčický (+ 1460?), kolem něhož na konci prvej poloviny XV. věku vznikla církevní obec »bratří Chelčických«. Té doby v Čechách i na Moravě žili přemnozí křesťané, kteří nespokojeni jsouce s řády církve katolické i pod obojí, kupili se kolem svých náčelníkův. Jedním z těchto byl v Praze chudý zeman Řehoř, sestřenec Jana Rokycany, jenž sám příbuzného svého odkázal k Chelčickému a také vymohl jemu a jeho přívržencům, že po dlouhém putování po Čechách a Moravě směli se usaditi ve vsi Kunvaldě u Žamberka na panství Jiří Poděbradského (1457). Odtud Řehoř vstoupil ve spojení se vsemi svými souvěrci po vlastech českých. Avšak Rokycana a král Jiří, obávajíce se vlivu této nové společnosti na řády pod obojí i státní, jali se ji stíhati již r. 1461. Útrapy tyto sblížily pronásledované tak, že přijavše jméno »bratří«, r. 1464 na valné schůzí v lesích rychnovských umluvili se o pevnější organisaci a r. 1467 na schůzi ve Lhotě u Rychnova zvolili si biskupy a kněží, čímž ustavili se v obec samostatnou, již sami jmenovali »jednotou bratrskou«, jiní »českými bratry«; jako protivníkům transsubstanciace přezdívalo jim »pikartův«, a že za pronásledování hledali úkrytu v jamách, »jamníkův«.

[Sporы a válka náboženská 1462—1478.] Zatím v zemích českých při úplné bezpečnosti práva všechny pokojné živnosti dařily se tak, že zdáli se nastávat časové Karla I.; nieméně Jiřímu byly upřímně

oddány jen stav městský a zemanský, kdežto páni stále zůstávali náchyní, užívat zmatku obecného ke svému prospěchu i se škodou stavů druhých a mocí královské; ale Jiří, chovaje se k nim opatrně a spravedlivě, nedal jim omezovati ani práv královských ani druhých stavů. Přes to nebylo mu dáno zjednat Čechám novou skvělou budounost. Snahy jeho zmařeny jsou neustupným dychtěním papežův, aby Čechové uvedeni byli v bezvýminečné poslušenství církve římské.

Když Jiří r. 1462 papeže požádal za doplnění kompaktat, Pius II. prohlásil je neplatnými a rozkázal zároveň králi, aby odřekl se přijímání pod obojí a vyplenil je ze svých zemí. Jiří nemohl splnit takové žádosti, nechtěl-li podstoupiti vražedný boj se svým národem jako někdy Zikmund; tu Pius II. jal se bouřiti poddané a sousedy proti Jiřímu a rozkázal Vratislavským, aby přísahy králi slíbené nečinili. Již strojil se i ke klatbě proti němu, když v tom císař Fridrich III., přítel papežův, vzpourou stavů dolnorakouských, podporovaných opět bratrem Fridrichovým Albrechtem, sevřen jsa na hradě vídeňském, upadl až i v nebezpečenství života, z čehož nebylo mu vyproštění než pomocí krále českého. Ač pak Fridrich Jiřímu byl nepřítelem, přece obrátil se k němu o pomoc, a Jiří mocí válečnou donutil císařovy protivníky k pokoji. Z vděčnosti Fridrich III. vrátil mu zápisu dávných úmluv dědičných mezi panovníky českými a rakouskými a zřekl se takto všech nároků na českou korunu; vydal privilegium, kterým povinnost království Českého k říši Německé slevena jest na polovici, tak že Čechové odtud jen 150 bojovníků k jízdám do Říma stavěli, neho za to 150 hřiven stříbra vypláceli; zavázal se, že bude hleděti krále smířiti s papežem, a jinak ještě vděčnost svou Jiřímu projevil.

Následkem toho s Jiřím spráteli se i ti němečtí knížata, kteří dotud s Fridrichem proti němu stáli; ale u Pia II. přímluvy císařovy způsobily jen tolik, že proti Jiřímu nenastoupil na tresty církevní, podněcoval však sousedy jeho, vyjednávaje zvláště s Kazimírem, králem polským, aby se zmocnil koruny české. Od tohoto svého předsevzetí papež odvrátili se nedal ani usilovnými prosbami všech knížat německých a všech stavů českých strany pod obojí i pod jednou; veřejné prohlášení půhonu na krále Jiřího, aby se postavil před papežský soud v Římě jako z kacířství žalovaný, jen tím zmařeno, že císař Fridrich bully o tom vyslané zachytíl a zničil. Té doby zemřel bratr Fridrichův Albrecht, a Fridrich spojil obojí Rakousy se Štýrskem, Korutany a Kraňskem ve svých rukou. Rok potom odešel na věčnost také papež Pius II. (1464).

Nástupce jeho Pavel II. zastavil půhon proti Jiřímu, ale jen aby nabyl času k lepším přípravám. Když pak se mu podařilo získati

Zdenka Konopištského ze Šternberka a některé jiné pány strany pod jednou a když také Fridrich III. pikleme Zdenkovými přemluven jsa dal se opět v nepřátelství proti Jiřímu: obnovil púhon proti němu a rozkázal legatu svému ve Vratislavu, aby katolickým poddaným krále českého zakázal déle ho poslouchati. Odbojní pánuové čeští učinili pak mezi sebou jednotu zelenohorskou a žádali na papeži, aby jim ustanovil jiného krále. Zdálo se však, že papež ani tentokrát se svými zámysly nepronikne, neboť někteří z jednoty vrátili se k poslušnosti, a král polský i kužata němečtí, jež legat vyzýval proti Jiřímu, nedali se rovněž k ničemu navést. Tu mimo vše nadání papeži podával své pomocí Matiáš, král uherský; že však sám ohrožován byl od Turkův a pánům českým i Fridrichovi III. příliš mocným se viděl, papež váhal přijati jeho nabídky a podával království České především Kazimírovi.

1465

Za běhů těchto Jiří v Čechách vítězně bořil zámky svých protivníků, ale ve Slezsku a na Moravě vyslanci papežští popudili proti němu některá města, a Lužice obojí octla se úplně v moci legatově; naproti tomu křížová výprava se nezdářila, neboť jen z Bavor vnikly do Čech loupežné roty, jež však u Nýrska jsou poraženy (1467). Téhož času papež poznav, že kromě Matiáše žádný kníže neuvolí se provést zámysly jeho, přijal nabídnutí krále uherského.

Matiáš poslal hned pomoc císaři Fridrichovi do Rakous proti statečnému Viktorinovi, synu Jiřího, a přivedl ve svou moc větší díl Moravy bez mnohých obtíží (1468). V lednu 1469 vpadl do Čech, zamýšleje zinocniti se Kutné Hory, avšak sklíčen jest od Jiřího u Vilémova tak, že uvázl v nebezpečenství úplné záhuby. I sešli se oba králové osobně a zjednali smlouvou ústní, jižto Matiáš se zavázal, že přičiní se o smír krále Jiřího a Čechů s papežem a zanechá války. Ale Matiáš nemyslil při této smlouvě na nic leč na úskok; dál se brzy potom v Olomouci prohlásiti za krále českého a vešel vítězně do Vratislavě slezské.

Jiří, nemaje odtud naděje v pokojné narovnání sporu, sebral konečně všecky sily své na skrocení svých protivníků a nešetřil již žádné k tomu potřebné oběti. Aby sobě získal aspoň jednoho důležitějšího spojence, odřekl se přání svého trůn český zachovati svému potomstvu a se svolením sněmu českého předložil Kazimírovi Polenskému návrh, aby Kazimírův prvorodený syn Vladislav nastoupil po Jiřím v Čechách, kteréžto podání přijato s radostí. Potom sebrav veliké vojsko udeřil na všech stranách najednou na své nepřátele tak neodolatelně, že protivníci jeho nejen v Čechách, ale i ve Slezsku a na Moravě, ba i Matiáš a papež jali se vyhledávat míru. Leč neměl

Jiří těšit se radostným následkům své hrdinnosti; dříve než do Čech dospěl legat papežský, jenž přicházel smlouvat se o mír, král Jiří zemřel na vodnatelnost (dne 22. bř.) 1471. — Několik nedl. před ním zesnul v Pánu také volený arcibiskup český mistr Jan Rokycana.

Úmrť krále Jiřího znova dodalo srdeč všechnm jeho protivníkům.

Čechové, ač někteří chtěli mítí králem Matiáše, dle rady milovaného Jiří přijali za panovníka Vladislava Jagjelova (1471—1516), a Matiáš pokračoval tudíž v nepřatelství i proti němu.

Válka tato několikráté přetržena jest příměřím, když Turci zhoubné vpády do samých Sedmihrad činili, ale jak nebezpečenství s té strany nehrzoilo, Matiáš opět zrušiv příměří obnovil boj. Konečně povědlo se Vladislavovi nakloniti sobě císaře Fridricha, jenž jej uznal za krále českého 1477, obávaje se přílišné moci Matiášovy. Matiáš vtrhl ihned do Dolních Rakous a donutil Fridricha, že i jemu udělil lena Českého; zároveň utvrdil panství své nad Moravou, Slezskem i Lužicí tou měrou, že vytrhnouti země tyto z jeho moci bylo nemžno i spojeným silám Čech a Polsky. Pročež umluven mír mezi ním a Vladislavem v Olomouci 1478, jímž Vladislav na ten čas podržel jen Čechy; Morava, Slezsko a Lužice zůstaveny jsou v moci Matiášově tak, aby po jeho smrti spadly zase na korunu českou za výplatu 400.000 zlatých uherských.

Nepřatelství Matiášovo proti císaři Fridrichovi propuklo po sedmi letech v novou válku, v níž Matiáš zmoeniv se Dolních Rakous, obrál si pak Vídeň za sídelní město.

[Vnitřní poměry v Čechách.] Válka, která proti Jiřímu zdvižena byla z příčin náboženských, převrhla se brzy ve válku politickou, v níž Matiášovi šlo jen o to, aby získal země české; proto mírem olomouckým poměry církevní v Čechách nebyly upraveny.

Strana pod obojí vic a více klesala odpadlietvím svých údů, nedostatkem kněžstva a nátlaky strany pod jednou. Z prostředkování králova různice náboženské uložily se poněkud smlouvou kutnohorškou (1485) tím spůsobem, že sobě strany slíbily jedna druhé nepřekážeti; s papežem však a s církví obeenou nestalo se posud narovnání žádoucí. Z mravných nedostatků při straně pod obojí lidé vroucenějšího smýšlení náboženského utíkali se nejvíce k jednotě bratrské, jež tudy přes všecky zákazy nabývala znamenitého rozšíření; hlavním sídlem představených jednoty byla tehdy Mladá Boleslav.

Takto byla nezřízenost strany pod obojí jediným konečným výsledkem šlechetných snah, o církevní opravu před sto lety započatých; církevní pak nezřízenost sama sebou

byla zárodkem mravného klesání národu: obětovná láska k vlasti ustupovala sobectví, mravní kázeň rozkošnictví, udathnost rozmařilosti.

Vyloučeni jsouce z církve římské Čechové vzdáleni zůstávali také obcování s druhými národy a tudíž i pramenů vzdělanosti, jež sobě toho času razila nové cesty v západní Evropě zvláště zpytováním klassických literatur a umění (humanismus, renaissance). V Čechách jen někteří jednotlivci zabývali se jimi, nejvýtečnější z nich Bohuslav Hasišteinský z Lobkovic (+ 1516), katolík; on však a stejnoverci jeho, jsouce již velice odcizeni svému národu, hleděli opovržlivě na všecko domácí jako znevařené kacířstvím a škodili mnoho jménu českému u cizích, s nimiž se raději přátelili.

Písemnictví strany pod obojí obíralo se nejpilněji s neplodnými hádkami o náboženství, při čemž učení pražské zakrsávalo více a více; chvalně vzdělávalo se toho času domácí právnictví české pílí pana Ctibora Tovačovského z Cimburka na Moravě (+ 1494) a Kornelia ze Všehrd v Čechách (+ 1520), umění pak stavitelské za Jiřího a Vladislava k znamenitému květu přivedli slavní mistři Rejsek z Prostějova a Beneš z Louň.

Vladislav, pán povahy mírné a dobré, ale slabé přes příliš, rozdal mnoho jmění korunního pánum obou náboženských stran. Po smlouvě kutnohorské páni začali znova rozepři starou s rytíři o místě v úřadech a v lavicích soudních, ve kteréž věci Vladislav učinil výrok, aby úřady nejvyššího sudí a komorníka náležely výhradně stavu panskému, nejvyššího písáře stavu rytířskému, 12 kmetů zemských ahy bylo z pánum, 8 z rytířův.

[Vnitřní poměry v Uhrách.] Ačkoli Matiáš zaměstnán byl téměř stálými válkami, přece s velkou moudrostí a rázností staral se také o vnitřní poměry své říše. Správu uvedl do pevných kolejí a zřídil stálé vojsko, záležející nejvíce z Čechů vycvičených ve vojenském umění Žižkově; v Budíně založil universitu a povolával do země učence, umělce i řemeslníky. Leč výsledky těchto snah zůstaly jen na povrchu nevniknuvše ani ve šlechtu, tím méně do lidu. Doba Matiášova jest Uhrům dosud u vděčné paměti jako zlatý věk národu maďarského.

§. 42. Maximilian I. Vladislav II.

[Vznik osobní unie Českouherské.] Po smrti krále Matiáše Korvína syn císaře Fridricha III. Maximilian chopiv se meče vypudil uherské posádky z Dolních Rakous a hlásil se ke koruně uherské dědič-

Austria erit imperandum orbē universum.

Austria erit in orbē ultima.

ným právem po Ladislavu Pohrobkovi; ale stavové uherští nedbajíce jeho nároků, povolali na trůn Vladislava II., krále českého, čímž vznikla osobní unie obou království (1490—1526), a zároveň Morava, Slezsko a Lužice připadly zase koruně české. Maximilian zvedl proti Vladislavovi II. válku, ale vzpourou nedostatečně opatřeného vojska svého přinucen jest k míru (1491), v němž domu rakouskému zaručeno právo nastoupiti na trůn uherský po vymření mužského rodu Vladislavova.

/Vzrůst moci Habsburšké./ Maximilian zjednal rodu Habsburškému smlouvami svatebními a přátelskými svazky základ netušeného zvelebení. První manželka Maximilanova Marie, jediná dcera Karla Smělého, vévody burgundského, zdědila po otci svém Nizozemsko, bohaté průmyslem a obchodem. Filip, jediný syn z tohoto manželstva, nastoupil po smrti matčině (1482) panství nad Nizozemskem pod poručenstvím svého otce.

R. 1493 zemřel Fridrich III., a Maximilian, jenž byl již od r. 1486 králem římským, stal se nyní německým císařem (1493 až 1519) a dědicem zemí rakouských, ježto všechny sloučil ve své ruce, i v Tyrolích vládna (od r. 1485) místo hýřivého Zikmunda; k tomu zdědil r. 1500 po bezdětném hraběti gorickém Linhartovi hrabství Gorické.

Druhá manželka Maximilanova byla Blanka Maria z rodu »Sforza«, jenž vládl vévodství Milánskému. Příbuzenstvím tímto, vedle jiných příčin, Maximilian zapleten jest do sporů rozličných mocností vlaských, do nichž také Francouzi a král Ferdinand Aragonský zasahovali. Maximilian spojen jsa s Ferdinandem umluvil s ním dvojsvatbu: Filip, syn Maximilanova, dostal za manželku dceru Ferdinandovu a Isabely Kastilské Johannu, syn pak Ferdinandův Jan Marketu, dceru Maximilanova. Filip s Johannou měli syny Karla i Ferdinanda a dceru Marii, ale Jan zemřel bez potomstva ještě za živobytí svých rodičův. Takto Filip stal se jménem své manželky dědicem království Kastilského po smrti Isabelině (1504); když pak zemřel (1506), starší jeho syn Karel nastoupil v Nizozemsku i v Kastilií a po smrti děda svého Ferdinanda také v Aragonii (1516), v království Neapolském a v osadách amerických.

Mezi tím naskytla se císaři Maximilani I. příležitost ujednatí svatební smlouvy mezi rodem Habsburským a Jagjelovským, jež měly pro rozvoj moci habšurské a našeho mocnářství největší důležitost.

Vladislav II. zvolen byv za krále uherského vzal stálé sídlo

v Budíně. V Čechách vedli správu úředníci zemští, jižto hledajíce jen svého prospěchu královská práva víc a víc obmezovali; naproti tomu stavové byli vždy neochotni povolovati berné, tak že král nemohl vydržovati vojska, které by odolalo soukromé branné moci pánův a rytířův, jižto libovolně přitěžovali poddanství lidu selského. I nesměl poddaný člověk již být žalobníkem na pána svého a nesměl se stěhovat pod jinou vrchnost aniž pěstoupiti do stavu městského ani duchovního bez listu výhostného, t. j. bez dovolení pánova, což ovšem nebylo dáváno zadarmo.

Také stavu městskému vyšší stavové činili veliká příkoří; jmenovitě rušili výhradné právo jeho k jistým živnostem, sami je provozujíce (vaření piva), bránili jim kupovati zemské statky a vkládali je do desk, nedbali práv soudů městských a na snémě r. 1500 způsobili kodifikaci práv zemských, jimiž osobili sami sobě moc zákonodárnu a hlas třetí stavu městského měl jen tam slyšán být, kde se dotýkalo městských věcí zvláště. Poněvadž moc královská nepostačovala v tom ke konečnému rozhodnutí, vypukla posléze nevázaná svévole mocných proti slabým, při čemž zemští úředníci přehlíželi násilí páchaná na městech.

V Uhřích nevázanost šlechty byla ještě větší. Nesnesitelné útisky poddaného lidu vzbudily r. 1514 divé vzbouření, v čemž sedláci na šlechticích dopouštěli se hrozných ukrutností; když se však šlechta vedením Jana Zápolského, předního magnáta, konečně vzmohla, vykonala nad sedláky ještě ukrutnější pomstu. Jan Zápolský byl odtud miláčkem šlechty uherské a baže po koruně samé úhlavní protivníkem královým. V této nesnázi Vladislav II. a Maximilian I. smluvili dvojsvatbu ve svých rodinách: Ferdinandovi, vnuku Maximilianova, zaslibena dcera Vladislavova Anna, Ludvíkovi pak, synu Vladislavovu, sestra Ferdinandova Marie (1515). Smlouvy tyto zjednaly domu rakouskému naději na trůn český a uherský a zmařily Zápolského dosíci koruny uherské pokojným způsobem; i počal užívati prostředků násilných.

Vladislav zemřel r. 1516 maje za nástupce desítiletého svého syna Ludvíka. Tři léta po něm odebral se na věčnost také Maximilian I. položiv základ k velikolepému rozkvětu domu Habsburského.

Maximilian I. je z nejslavnějších panovníků, muž myslí přeudatné i vlivné, snah ušlechtilých, poslední rytíř pravého rázu. Nejdůležitější sbírky vídeňské mají počátek svůj od něho, jenž sám byl spisovatelem i mecenášem dějepisu a umění. Kreslil zajisté mnohé části plánu ke svému náhrobku v Innsbrucku, dal opsati 23 předních německých básní epických XIII. a XIV. věku, jež pode jménem »Heldenbuch«

jsou perlou sbírky ambraské, podle jeho diktátův a za jeho redakce pořízena veršovaná báseň *Theuerdank* a v prose *Weisskunig*, jichž předním členem jsou činy Maximilianovy.

§. 43. Ferdinand I. Habsburský. Ludvík II.

[Ferdinand pánum zemí rakouských.] Dědici zemí rakouských po Maximilianovi byli vnukové jeho Karel, král španělský a německý, a mladší jeho bratr Ferdinand. Karel V. vládnu tolika bohatým zemím postoupil Ferdinandovi I. 1521 všech zemí rakouských kromě Tyrol a r. 1522 i Tyrol a zemí Venkovských, tak že odtud rod Habsburský dělil se na dům španělský a rakouský.

Ferdinand nemeškaje odebral se do svého panství a v Linci slavil sňatek s Annou, sestrou Ludvíka II., krále českého i uherského. Stavové dolnorakouskí, jižto hned po smrti Maximilianově zřídili výbor, jenž sám chopiv se vlády zmocnil se všech důchodův a zbrojnic knížecích, teď teprve složili mu přísluhu věrnosti; ale dříve než mohl přivésti odbojnou stranu mezi nimi z úplna k poslušnosti, přišlo mu odejít do Němců, aby tam místo bratra svého, jenž ve Španělích a v Itálii válkami byl zdržován, pečoval o pořádek rušený od stoupenců Martina Luthera.

[Nepořádky v Čechách a v Uhrách.] Touž dobou vzrůstaly v Čechách a Uhrách v seliké nepořádky povážlivou měrou, aniž nezletilý král Ludvík II. (1516—1526) mohl jim čeliti. V obou královstvích vedli správu nejvyšší úředníci zeměstí, jižto pro zjevnou zíšnost svoji nenalézali poslušnosti. K tomu přišli nové různice náboženské. Učení Lutherovo našlo hned s prvopočátku mnohé cítele jak v zemích rakouských a uherských tak zvláště v království Českém, kde si v něm oblíbili především Němci a značná část strany pod obojí, jež se již omrzela z beznadějnosti starého svého rádu.

V Čechách alespoň v jedné věci stala se částečná náprava. Působením moudrého pána Viléma z Pernšteina učiněna r. 1517 smlouva svatováclavská, jižto spor měst se stavý vyššími urovnán tak, že měšťané upustivše od výhradného vaření piva, ponechání jsou při všech ostatních svých právech; že však nedůvěra vzájemná nepominula, spojily se v Praze Staré a Nové město ve město jediné, přitom nikterak se neohližejíce na svolení královské. Jan Pašek z Vratu, hlavní původce jednoty, zvolen prvním primasem.

Tehdy sultán Soliman udeřil na Bělehrad a dobyv ho dříve, než se liknavé panstvo uherské sešlo k zachránění jeho, otevřel si cestu do Uher r. 1521, kdežto jiní zástupové vpadli na loupež do

Kraňska a Korutan (1522). Teprve po této nešťastné události král Ludvík II. přijel do Prahy a pojí Marii Habsburkovnu za manželku, přiměl především stavy zemské, že mu povolili berni na zaplacení dluhů korunních i vojenskou pomoc proti Turkům, a sesadil dosavadní úředníky zemské. Ale noví úředníci, mezi nimi Jan Hlavsa z Liboslavě, primas pražský, byli většinou lutheráni a jali se hned usilovat o to, aby všechnu stranu pod obojí převedli k víře své; že však Ludvík pro nebezpečí od Turků hleděl dobrého dorozumění s dvorem papežským, přinucen jest navrátiti předešlým úředníkům jich úřady, jižto pak pod záminkou náboženství jali se pronásledovati stranu králi oddanou, aniž co platny byly rozkazy jeho proti tomu.

[*Válka turecká.*] V Uhřích od té chvíle, co úřad palatinský obdržel Štěpán Bátyr a nikoli Jan Zápolský, strany obou těchto předních mužů přicházely na sněmy ozbrojené a v počtu mnoha tisícův, avšak k obětem pro vlast, jichž potřeba bylo zvláště pro stálé nebezpečenství od Turka, byly obě stejně neochotny. Toho stavu užil Soliman k rozhodnému útoku na Uhry. Ludvík rozkázal veřejnou hotovost po veškeré zemi a vyzýval zároveň stavy české, aby poskytli slibené pomoci. Ferdinand hleděl zjednat svatu svému válečné posily z Německa, ale říšský sněm žádal, aby napřed ke svým zemím se obrátil. Když pak Ferdinand tak učinil, a stavové dolnorakouskí oděpřeli mu všeliké pomoci, pokud by žádostem jejich nevyhověl: Ferdinand osm čeluých nespokojenců dal popraviti mečem, jiné pokáral pokutami, ostatní pak strachem uvedl si v poslušnost; avšak od Německé říše Ludvíkovi pomoci se nedostalo. Ne mnohem ochotněji sbírali pole stavové uherští a čeští; šlechta uherská scházela se opozdile a v malém počtu, a také z Čech jen některé zástupy do stavily se v čas. Jen s 25.000 muži postavil se král Ludvík proti Solimanovi, jehož vojska bylo asi 200.000. U Moháče přišlo k rozhodné bitvě 29. srpna 1526. Vojsko křesťanské od veliké moci turecké byvši zachvázeno vzalo úplnou porážku; sám král Ludvík zahynul na útěku ve hlubokém bahně. Soliman bez překážky přitáhl až k Budínu a zdrancovav hrozně širé krajinu navrátil se do své říše. Přes 200.000 lidí zahynulo prý mečem tureckým a množství obyvatel odvedeno do otroctví.

Bitvou moháčskou skončila se plná samostatnost království Českého i Uherského a rodina Habsburská sloučivší pod svým žezlem krom dědičných svých zemí rakouských také země koruny české a uherské, zřídila nový stát, jemuž připadla především úloha, hájiti pořádku státního a západní vzdělanosti evropské před útoky tureckými.

Doba třetí.

Říše Rakouská od r. 1526 až do našich dnův.

Část I.

Osobní unie Čech, Uher a Rakous od bitvy moháčské
až do bitvy bělohorské 1526—1620.

§. 44. Ferdinand I. 1526—1564.

[*Ferdinand I. králem v Čechách a v Uhřích.*] Smrtí Ludvíkovou připadlo Ferdinandovi Habsburskému právo ke koruně uheršké, a na základě dědičných smluv mezi králem Vladislavem a císařem Maxmiliánem ucházel se také o trůn český. Stavové čeští však neuznávajíce platnosti oněch smluv přistoupili k volbě nového krále a zvolili Ferdinanda jednohlasně (24. října) 1526, vyžádavše si toliko reversu od něho, že volbou dosáhl království Českého; Ferdinand svoliv také k jich žádosti, aby Praha byla sídlem všeho jeho panství, korunován jest dne 24. února 1527.

V Uhřích větší část šlechty zvolila králem Jana Zápolského, jenž skoro všechnu zemi uvedl sobě v poslušnost; ale Ferdinand, muž výtečných vlastností, zvláště myslí neohrožené, nemínil dbát těchto překážek, předvíráje veliké nebezpečenství od Turka zemím svým vlastním, zůstalo-li by království Uheršké v rukou zhýralé šlechty. Vojskem najatým v Čechách a v zemích německých vypudil Zápolského z Budína, svolal sněm do Prešpurka, dal se korunovati v Bělehradě Stoličném na království a přinutil pak Zápolského k útěku do Polska (1528) ke králi Zigmundovi, jenž měl Zápolského sestru Barboru za manželku.

[*Dosah osobní unie.*] Vítězstvím tímto Ferdinand sloučil ve svých rukou všecky země české, uheršké i rakouské, ale každá koruna podřela své posavadní zřízení, své sněmy i nejvyšší úřady zemské. Nicméně již společnost osoby panovníkovy postačovala k utvoření nových poměrů mezi

jednotlivými zeměmi, tak že ponenáhlusily srůstatí v jediný celhek. Společnost téhož panovníka měla v zálepě společnost politiky zahraničné a ve vnitřní správě tu důležitou věc, že obor vládní moci, pokud na sněmích nezávisel, splynul ve všech zemích v moc jedinou, již panovník, když potřeba přišla, vykonával jedním směrem. K tomu účelu radil se s důvěrníky zvláštěmi, kteří sluli tajnou radoù; nejvyšší kancléř království Českého mival v ní pravidelně své místo. Vojenská moc zemí rozličných, kterou král sebral buď z duchodů koruny, buď z povolených berní, tvořila moc jedinou a jen na panovníkovi závislou, a vrchní řízení její obstarávala zvláště dvorská rada vojenská. Konečně duchody panovníkovy z jednotlivých zemí, pokud nebyly ustaveny k určitému předmětům správy zemské, byly jedním celkem, k jehož spravování panovník zřídil komoru dvorskou. Taktoto sloučení rozličných zemí v jedné osobě panovníkově sesílilo moc panovnickou v každé z nich zvláště, jmenovitě proti živlům výtržným, jež by již málem byly zničily všechn obecný pořádek, což obzvláště v Čechách bylo patrno.

V této zemi Ferdinand zjednal novou vážnost soudu zemskému pečeje o přísnou spravedlnost nízkým i vysokým; když Pašek rozkazům jeho se protivil, sesadil jej s úřadu, vymohl osobám od něho vypověděným, že se mohly vrátiti do Prahy, a zrušil jednotu Starého i Nového města Pražského. Odtud veliká obec, t. j. shromázdění všech sousedů, nejen v Praze ale ve všech královských městech, jakož i sjezdy stavovské nesměly býti svolávány leč se zvláště povolením královým.

[Války se Zápolanským a s Turky 1528—1533.] Větší překážky stavěly se Ferdinandovi na cestu v Uhřích. Veliká část šlechty stála při Zápolanském i ve vyhnanství; Zápolanský pak, zjednav sobě naději pomoci turecké a penězi opatřen jsa od francouzského krále Františka, vrátil se do Uher a porazil slabé vojsko Ferdinandovo (1528), any zástupy Turků loupily jižní Uhry; hned všecko Zátaší uznalo Zápolanského svým králem.

R. 1529 Soliman s 250.000 bojovníků přitrhl do Uher, spojil se se Zápolanským a dobýv Budína udělil mu důstojenství krále uherského, začež Zápolanský zavázal sebe a potomky své k ročnímu poplatku. S velikými záhubami Soliman vnikl pak do Rakous a obléhl Vídeň. Mezi tím co Ferdinand ze zemí rakouských a z Němců stahoval vojsko k Linci a bratr jeho Karel, zanechav války italské, s 20.000 muži na pomoc se mu strojil, posádka vídeňská s hrabětem Mikulášem Salmem v čele hájila se hrdinsky proti četným útokům.

a par z Vartuvalenka

Po třech nedělích vida marnost svého namáhání Soliman vrátil se do své říše; způsobiv strašlivé zádavy na Slovensku, v Rakousku a v Štýrsku, odvedl na 80.000 lidí v otroctví.

Vojска Ferdinandova vešla hned do Uher a obnovila panství jeho mezi Slováky a Malorusy, v části země ode hranic rakouských a štýrských až asi k Bakonskému lesu a Blatenskému jezeru a v krajině odtud až ke Dravě; také Charváti a sedmihradští Sasové věrní zůstali Ferdinandovi, jenž sídlem vlády měl Prešpurk. Ostatní větší část Uher a Sedmihradská byla královstvím Jana Zápolského a sídlem jeho Budína.

Avšak Ferdinand nemínil přestati na tomto rozdělení, nýbrž hleděl sloučiti veškerý Uhry ve své ruce, a když mírné vyjednávání se Zápolským nevedlo k cíli, zkrušil jej válkou. Hned však ujal se Zápolského Soliman a zaměřil s velikým vojskem opět proti Rakouskům 1532. Na této cestě zdržel jej hrdina charvátský Mikuláš Jurišič, velitel slaboučké posádky 700 mužů na hradě Kysku, odražející s neúmornou vytrvalostí déle než měsíc zuřivé útoky jeho. Zatím Ferdinand i Karel sebravše veliké vojsko očekávali Solimana u Vídni; ale sultan unaviv se marným dobýváním Kyska, obrátil se do Štýrska a přes Charvátsko do říše své, zanechav zkázu majetku a nářek obyvatelstva za sebou.

Vojsko postavené u Vídni potom se rozeslo, neboť Karel odebral se do Italie válčit s Františkem, králem francouzským, a Ferdinand nemaje sám dostatečné moci vyjednal se Solimanem příměří, jímž v Uhrách zůstalo při dosavadních poměrech (1533), ale nikoli na dlouho.

Příměří ani míru tehdejší Turci nezachovávali podle obyčeje národů vzdělaných, ale velitelé pohraničních tvrzí činívali o své ujmě loupežné nájezdy na pokojné sousední obyvatelstvo, jemuž pak spřátelené posádky spěchávaly na pomoc; z toho vznikaly boje často mnoha tisíců přátel i nepřátel, a loupeživí Turci měli stálou příležitost obnoviti válku kdykoli. Z té příčiny Ferdinand a nástupci jeho musili v Uhrách držeti stálé vojsko, jehož nejvyšší velitel sídlil v Košici.

[Vznik pašaliku Budínského a vévodství Sedmihradského 1541.]
 Jan Zápolský nemaje potomstva a těžce nesa jarmo turecké, jež samoděk na šíji si vložil, i zkaženosť šlechty, jež proti němu dělala podobné bouře, jakéž on proti předešlým králům, s Ferdinandem posléze učinil tajnou smlouvu ve Varadině 1538, kterou slíbil jemu nástupnické, sobě vymínil slušnou náhradu, byl-li by jakýmkoli způsobem zbaven země své. Za nedlouho však pojal za manželku Isabelu,

dceru Zikmunda Polského, z níž měl syna Jana Zikmunda, a hned potom zemřel (20. července) 1540. Poručníci králevicovi, z nichž přední byl Jiří Utěšinovič (Martinuzzi), biskup varadinský, rodem Charvat, zpěčovali se vyplnit smlouvu varadinskou, a Ferdinand zdvihl válku na obhájení svého práva. Tu Soliman přitáhl opět do Uher, vybavil Budín z obležení a proměnil veskrze poměry v království Uherském.

Všecku zemi mezi Dunajem a Tisou, jako klín zaražený od jihu až do středu země, a pravý břeh Dunaje až k panství Ferdinandovu podržel ve vlastní správě své jako nový pašalik říše Turecké, jehož vrchní správce, paša, sídlo vzal v Budíně. Země na východ od Tisy a Sedmihradsko nebyly již královstvím Uherským, alebrž vévodstvím Sedmihradským, poplatným Portě, vojvodou pak ustanoven Jan Zikmund Zápolanský, místo něhož vedli zatím správu matka jeho Isabela a poručníci. Ani potom Ferdinand neupustil od branných pokusův, aby všechno království Uherské uvedl pod panství své; leč válečné štěstí nepřálo zbraním jeho. Ztrativ velikou část Slavonie přinucen jest po několikaletém boji k míru, jehož Soliman povolil mu na 5 let, když se mu zavázal k ročnímu poplatku 30.000 dukátů r. 1547.

[*Království České dědičným v domě Habsburském 1545.*] Krátce před tím Ferdinand vymohl sobě na stavích českých důležitou proměnu práv zemských.

R. 1541 veliké neštěstí potkalo Prahu ohněm, jenž strávil velikou část Malé Strany, hrad Pražský i s Hradčany, zkazil slavnou stavbu kostela sv. Vítta a zničil desky zemské, základ starodávný všeho soukromého i veřejného práva v zemi. Když pak zakládaly se nové desky, král naklonil stavby k tomu, že na místě prvotního jeho reversu přijali do desk revers jiný, kterým uznali manželku jeho Annu dědičkou trůnu a tudíž i dědičnost království Českého v novnickém domě Habsburském 1545.

[*Válka šmalkaldská 1546—1547.*] Velikou překážkou v důrazném vedení válek tureckých byly Ferdinandovi různice, které působili protestanté v říši Německé i v zemích jeho vlastních zvláště zabavováním statků duchovenstva katolického; když pak císař Karel a král Ferdinand jim chtěli v tom brániti, knížata protestantskí odpírali jim pomocí proti Turkům a sestoupili se konečně v branný spolek šmalkaldský (1531). Karel a Ferdinand mohli se zbraní proti nim vystoupiť, teprve když dosaženo míru s Turky.

Ferdinand spojiv se s Maúriциem, vévodou saským z mladšího rodu, vtrhl do země kurfirska saského Jana Fridricha, náčelníka

spolku šmalkaldského, co zatím Karel V. stál v Bavořích proti vojsku knížat lutheránských (1546). I opustil Jan Fridrich spojence a spěchal hájit vlastní své země; následkem toho větší díl stavů protestantských v jižním Německu vzdal se císaři, avšak náčelníci spolku sesilivše se pomocí cizí vytrvali ve válce. Jan Fridrich zmocnil se veškerý své země zase a vyhnal nad to Mauricia z jeho vlastního panství. Obávaje se tehdy vpádu Fridrichova do Čech, Ferdinand vydal mandát stavům království Českého, aby sebrali vojsko proti nepříteli 1547. Stavové protestantští však odepřeli poslušnosti žádající, aby prve sněm svolán byl, jenž by takové tažení nařídil. Král nemohla pro spěch toho učiniti vytáhl sám do pole s lidem za vlastní peníz najatým a s dobrovolníky. Když pak Jan Fridrich zvítězil u Rochlic nad 7000 muži, jež byl Karel Ferdinandovi poslal na pomoc, čeští stavové myslíce že přišla vhodná chvíle, aby na králi vynutili naplnění všech svých žádostí, nedbali nového vyzvání Ferdinanda k veřejné hotovosti, ale položivše si o své ujmě schůzi v Praze zapsali se ve spolek proti králi, v čemž napřed šla města královská, vyjmouc Budějovice, Plzeň a Ústí, sebrali vojsko pod vůdcovstvím Kašpara z Pluhu z Rabšteina, postavili se blíž pomezí saskobavorského, nebranili vpádu vojska saského do Čech a vyjednávali s Janem Fridrichem o spolek; ale když přišla chvíle rozhodná, kleslo jim srdce, a vojsko jejich přestalo na tom, že překáželo dovozu potřeb k vojsku císaře Karla, jenž takto bez závady přirazil k Ferdinandovi a Mauriciovi. Tím válka šmalkaldská rozhodnuta; knížata vzali porážku u Mühlberka (24. d.) 1547 a Jan Fridrich zajat. Zpráva tato uvedla hned stavy u veliký zmatek; vojsko jejich se rozešlo nevyčkavši ani rozkazu, oni pak sami na díle útěkem hleděli se vyhnouti potrestání, na díle spěchali hledat milosti u Ferdinanda, jenž s velikou moc vojenskou táhl ku Praze; na cestě přirazilo k němu vojsko stavů lužických, slezských a moravských, jižto se odboje českého byli vystříhali. Praha a všecka města královská vzdala se mu na milost a nemilost.

[Sesílení moci královské v Čechách 1547.] Ferdinand užil příhod těchto ke značnému sesílení královské moci v Čechách tím, že zbavil téměř veškerý důležitosti města královská. Zabavil zajisté větší díl statkův a důchodů jejich, zavázel je k stálé dani z nápojův a usadil jim nad radami a obcemi dozorce, nazvané královské (později císařské) rychtáře, a v městech Pražských nad to i královské hejtmany; také zrušiv právo konšelů Starého města Pražského jako soudu odvolacího nad jinými městy, zřídit (1548) na hradě Pražském nový soud nad apellacemi,

k němuž šlo odvolání ode všech měst koruny české. Z panstva a rytírstva některí přední původcové vzpoury zbaveni jsou buďto všech, buďto části statků svých ve prospěch koruny. K smrti čtyři osoby jsou odsouzeny a trest vykonán na nich při počátku sněmu r. 1547.

[Válka o Sedmihradsko 1551—1562.] Ve vývodství Sedmihradském mezi tím Jiří Utěšinovič vedl správu rukou mocnou a opatrnou, ale seznav konečně ve vlivu tureckém jistou záhubu své vlasti, postoupil Sedmihradsko Ferdinandovi s podmírkou, aby Jan Zikmund Zápolští dostal jednu z dcer Ferdinandových za manželku a knížectví Opolské i Ratibořské ve Slezsku k výživě (1551).

Následkem toho byla válka s Turky, jižto s velikým vojskem vtrhli do Banátu. Utěšinovič jal se vyjednávat s nimi o příměří, přičemž však upadnul v podezření zradě, byl k nařízení Ferdinandovým vojevůdcem ctižádostivého Castalda úkladně zavražděn (1551). Skutek tento měl zlé následky, neboť Castaldo neuměl ani statečně odpírat Turkům ani držeti vojsko v kázni; Turci připojili k říši své veškeren Banát a šířili panství své i v jiných stranách Uher. Tohoto obratu věci také Isabela používší se synem vrátila se do Sedmihradská, a Jan Zikmund Zápolští povyšen za poplatného vojvodu pod ochranou tureckou (1556). Ferdinand válku proti Turkům vedl ještě až do r. 1562, kdy skončil ji mírem na 8 let, jímž se Turkům zavázal opět k poplatku 30.000 dukátů a Zápolskému zanechal Sedmihradská se Zátiším. Banát a jiné ještě krajiny podrželi Turci, a v Temešváru sídlil odtud zvláštní paša.

[Mír augspurský 1555.] Opět byly náboženské rozepře v Němcích hlavní příčinou, že Ferdinand válku s Turky nemohl vésti s důrazem větším. Mauricius Saský, bývalý pomocník Karlův, ale protestant, spojiv se tajně s Francouzi, náhle zdvihl válku proti císaři a přinutil jej k útěku z Innsbrucka do Korutan. V nesnázích těch Ferdinand způsobil smlouvu v Pasově (1552) a r. 1555 mír augspurský, jímž každý katolický a lutheránský kníže říše Německé nabyl mezi jiným také práva reformačního, dle něhož mohl poddané nutiti k náboženství svému. — Císař Karel V. z omrzlosti vzdal vládu ve všech zemích svých, a bratr jeho Ferdinand nastoupil v císařství Německé (Ferdinand I. 1556—1564) a syn Karlův Filip II. v království Španělském.

[Zařízení církevní.] Ačkoli byl horlivý katolík, Ferdinand neužíval práva reformačního v zemích rakouských ke stíhání svých poddaných pro víru, přece však nepovolil stavům, aby zřejmě drželi se víry evangelické. V Čechách hájil strany pod jednou i pod oboji

při rovnosti práv, avšak proti bratřím českým vystoupil s celou přísností, takže prehali do ciziny, zvláště do Sas a do Pruska. Když pak většina strany pod obojí přešla na víru lutheránskou, Ferdinand odňal stavům právo osazovati konsistoř, nejvyšší to duchovní úřad strany pod obojí, aby tato nelyla vydána lutheránům na milost a nemilost.

Snaživ se marně o to, aby proti lutheránům sjednotil stranu pod jednou a pod obojí, Ferdinand počal sesilovati toliko stranu pod jednou; jesuity, jimž hlavním bylo úkolem podvracet protestantismus, uvedl do Čech a odevzdal jím r. 1556 kollegium sv. Klimenta v Praze, kdež otevřeli hned učení filosofické a theologické; r. 1561 u papeže vymohl, že arcibiskupství Pražské, od husitských válek neobsazené, obnoveno jest s nařízením, aby arcibiskup světil kněze pod jednou i pod obojí; a to vyjednal také, že kalich povolen ve smyslu kompaktat basilejských nejen pro Čechy, nýbrž i pro země rakouské. Vše tato však přišla pozdě; neboť většina obyvatelstva těch zemí byla se již vytrhla ze všech rádů katolických.

Císař Ferdinand zemřel (25. čvce) 1564 ustanoviv, aby ze tří jeho synů Maximiliána obdržel arcikněectví Rakouské, Ferdinand Tyrolu se zeměmi Venkovskými, Karel Štýrsko, Korutany, Kraňsko, Gorici a Terst. Maximilián nastoupil zároveň v Čechách a v Uhřích i v císařství Německém.

Takto Habsburkové rakouští rozštěpili se opět na tři rodiny: na tyrolskou, jež zanikla hned svým zakladatelem Ferdinandem (r. 1595), jenž za manželku měl Filipinu Welserovou, dceru bohatého měšťana augspurského, na rakouskou, jež přestala Matiášem r. 1619, a na štýrskou, jež zase, jako za Fridricha III., všecky země rakouské sloučila v jediné ruce Ferdinanda II.

§. 45. Maximilian II. 1564-1576.

[Poměry církevní.] Maximilian II. byl panovník neméně osvícený a rázný než otec jeho, v náboženských věcech však povolnější. V Rakousích stavům vyšším i jich poddaným propustil náboženství evangelické. V Čechách stavové lutheráni, počítajice se ke straně pod obojí, hleděli nabýti vlivu na osazování její konsistoře ale Maximilian nedopustil jim toho, leč by se všichni srovnali ve víře. I jednalo se na sněmě r. 1575 o společnou konfessi českou, ale starí pod obojí k ní nepřistoupili, a čeští bratři prohlásili o ní jen, že v ničem podstatném od jejich vyznání se nedělí, jinak však setrvali také při svých rádech. Maximilian pak dal stavům ústně dovolení, aby

O sňatku Mikuláše Žerotína o Tindři. Kradci: deka P. 156
Císař z Poříčí biskupa! To jest na trávníku vymřelo!

se spravovali konfessí českou, ale osazování konsistoře pod obojí ne-pustiv ze svých rukou, udělil jím právo voliti si defensorum, kteří by chránili jejich duchovních a zavedli jim pevný církevní řád. Stavové lutheránští zvolili 15 defensorův, po 5 z každého stavu, od nichž jmenování superintendenti, po jednom v každém kraji; ale když Maximilian nedopustil českým bratřím, aby spravovali se svými řády, a v městech královských netrpěl než služby boží pod jednou a pod obojí: zvolení vzdali svůj úřad a lutheráni zůstali opět bez jednotného řádu církevního.

Příkladem Maximianovým i Karel Štýrský se řídil, nikoli však Ferdinand Tyrolský, jenž protestantství dusil násilím.

[*Válka turecká 1565—1568.*] Na začátku panování Maximianova vzbudil v Uhřích novou válku Jan Zikmund Zápolanský chtěje se zmocnit té části Uher, která náležívala k Sedmihradsku; leč výtečný císařský vojevůdce Lazar Švendi poraziv jej odňal mu té měří všecko Zátiší. Toho trpěti nemíně Soliman vtrhl s mocným vojskem do Uher r. 1566, zjednav zároveň 80.000 Tatarů krymských Zápolanskému na pomoc. Jeden oddíl vojska Solimanova a Tataři jali se dobývati Zátiší, hlavní vojsko vedl Soliman sám do západních Uher. Na cestě stál mu Siget, město i hrad pohraničný, jehož velitel rekovený Mikuláš Subič hrabě Zrinský, Charvát, s malým hloučkem udatných mužů národa svého podstoupil obranu, jakéž málo příkladů zaznameňano v dějinách všech věkův a národův. Když rozstříleného města konečně Turci se zmocnili a když také hrad již déle držeti se nedal, Zrinský a zbylý hlouček hrdinských jeho přátel padli do jednoho v zuřivém posledním zápasu s nepřitelem křesťanstva; ale 20.000 mrtvol tureckých sklítily jejich zbraně. Dřív než hradu dobyto, Soliman zemřel v ležení svém, a syn jeho Selim odešel s vojskem domů; když pak Lazar Švendi štastně Zápolanskému odporal, ujednán r. 1568 mír na 8 let, jímž císař zavázal se ku předešlému poplatku a každá strana podržela, čeho dobyla, císař jmenovitě krajiny obapol hořejší Tisy, Turci okoli Sigeta a zemi od Maruše k Bílé Kryši. Zápolanský zemřel r. 1571, a stavové sedmihradští zvolili sobě vévodou magnáta Štěpána Bátoru.

[*Zápletky polské.*] R. 1572 vymřeli polští Jagjelovci, a brzy potom Maximilian zvolen jest od jedné části šlechty polské za krále, druzí však povolali na trůn vévodu sedmihradského Štěpána Bátoru, chránence porty, a korunovali jej v Krakově (1576), dříve než se Maximilian rozhodl, nechtěje s Turky začít novou válku. Maximilian II. zanechal 6 synů, z nichž nejstarší Rudolf byl nástupcem ve všech jeho důstojenstvích.

co žáni, slaví v tomto doklame P. hr. M. Ž. sojí říčka

§. 46. Rudolf II. 1576—1612.

[Povaha Rudolfova.] Císař Rudolf II., ač v mladém věku panství nastoupil, býval již tehdy váhavý a trudnomyslný. Bavit se rád chemií a hvězdářstvím, malováním a řezáním, založil veliké sbírky rozličných věcí památných, choval u svého dvora mnohé učence a umělce, mezi nimi Tychona Brahe a později Keplera, nejslavnější dva hvězdáře toho věku; ale to vše bylo mu jen zábavou, jež převrhovala se také v pověry astrologické a klamy alchemické. Tyto zábavy i rozličné jiné náklonnosti odvračely pozornost jeho, zvláště v pozdějších letech, až nad míru ode všech důležitějších péčí panovnických; i rozmáhaly se ve správě státní rozličné nepořádky, a vojska v Uhřích zůstávala často bez peněz i potřeb válečných.

[Poměry kulturní.] Liknavé jsa povahy Rudolf v Čechách příliš horlivě nezasazoval se o prospěchy církve katolické; ale také stavové evangeličtí nedbali opravdově o dobré zřízení své církve, než hlavně jen o to, aby své náboženství vpravili straně pod obojí, a zvláště, aby mu zjednali průchod ve městech královských; čehož když na Rudolfovi nemohli vymoci, nechali všeho v bídném nepořádku. Tato nezřízenost církevního života strany evangelické, k níž se znala veliká většina obyvatelstva, byla největším pramenem mravního hynutí národa a přičinou, že tehdy Čechové ve vědách i v umění klesali hlouběji než v časech předešlých; toliko jazyk český tříbil se a dosahoval v spisech prosaických veliké ohebnosti. Vedle Daniele Adama z Veleslavína († 1599), nejpřednějšího spisovatele věku Rudolfova ze strany pod obojí, bratří čestí měli největší zásluhu o čistotu řeči; z jich školy vyšel první důkladný badatel ve mluvnictví českém, Jan Blahoslav († 1571), a šestidílná bible kralická, bratřími vydaná (1579—1593), stala se věčným pomníkem lepotyvárosti jazyka českého.

Naproti tomu strana katolická v Čechách zvelebovala se pilnou přičinlivostí jmenovitě řádu jesuitského i podporou královou a nabývala nových nadějí, že dosáhne konečného vítězství; vydaltě Rudolf r. 1602 zákon netolik proti bratřím českým, nýbrž i proti svobodám, kterých byl Maximilian povolil vyznavačům konfesie české. Odtud právo reformace začaly si osobovati i mnohé vrchnosti katolické v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V Čechách vešel tehdy v pověst Jaroslav Bořita z Martinic, jenž na pařství Šmečenském sedláky hrubým násilím k obřadům katolickým přidržoval; kdežto zase

pan Václav Budovec z Budova, ze šlechty bratrské, na slovo brán byl jako neohrožený zastánce svobod náboženských a řádu zemského.

V Rakousích Rudolf proti evangelikům chopil se přísnějších prostředků; netoliko bráníl páni protestantským, aby nenutili poddaných k svému náboženství, nýbrž sám jal se obyvatele měst i venkova na panstvích císařských, kteří se přidali k novému učení, ostrými prostředky obraceti na víru katolickou. Příkladem císařovým jal se hned řídit také Karel Štýrský, a po jeho smrti (1590) syn a nástupce jeho Ferdinand provedl dokonale katolickou reformaci ve svých zemích; tím však zároveň vzaly zkázu počátky literatury slovinské, již tehdy pěstovali tutheráni Primoz Truber (+ 1589) a zvláště Jiří Dalmatin (+ 1589).

V Uhřích a Sedmihradsku kromě lutheranismu zahnízdily se také nejpodivnější sekty, které jinde od samých protestantů stíhány, tam však pro zvláště poměry politické zatím trpěny byly.

[Válka turecká 1593—1606.] Osmiletý mír r. 1568 umluvený byl za Rudolfa II. dvakrát prodloužen, avšak pohraničné loupeže a půtky neprestávaly nikdy; na straně císařské vyznamenávali se v nich uskokové, přeběhlíci nejvíce původu srbského. R. 1592 sám paša bosenský s velikým vojskem na lup si vyšel do Charvát, ale poražen jest u Siska (1593), při čemž on sám a 18.000 Turků přišlo o život. Porta vyhlásila válku.

S počátku šestí bylo na straně císařských, ale r. 1594 vzali v noční bitvě u Rába velikou porážku, a město padlo do rukou paše Sinaana; v tom však Turci donuceni meč svůj obrátili jinam.

V Sedmihradsku tehdy vládl Zikmund Bátor, bratrovec Stěpána Bátoru, jinoch skvělých schopností, jenž ustanovil u sebe, že se sprostí jha tureckého; když mu tudíž Sinaan dal rozkaz, aby k němu přitřhl se 60.000 muži, Zikmund umluvil se s Rudollem II. proti Turkům a poraziv nebezpečnou vzpouru maďarské šlechty i strýců svých, jižto zmařiti chtěli jeho předsevzetí, získal pro spolek také vojvodu multanského a valašského (1595). Sem tedy obrátili Turci hlavní svou moc, ale byli na pořád poráženi; když pak i vojevůdcové císařství dobyli některých důležitých měst pašaliku Budínského, sám sultán Mohamed vypravil se do pole s 200.000 muži. Takové moci Zikmund Bátor nemoha čeliti, ustupoval k severozápadu, aby spojil se s Krištofem Teuffenbachem a s arciknížetem Maximiliánem, vojevůdcí Rudolfovými. Sultan přiraziv až k Jagru dobyl města a porazil císařské v krvavé bitvě u Keresteše s vlastní ztrátou 20.000 mužů r. 1596. Celý rok příští obě strany velmi umdleny jsouce vedly válku jen o slabých

silách, ale z jara r. 1598 podařilo se veliteli císařskému Adolfovi ze Schwarzenberka dobytí Rába.

Vévody Zikmunda Bátoria, jenž měl v úmyslech svých ustavičné zápasy se šlechtou, chopila se mezi tím taková rozmrzelost, že postoupil své země císaři; jsa však neobyčejně nestálý ve svých předsevzetích, vrátil se dvakrát zase na věvodský trůn sedmihradský, až jej konečně velitel císařský Jiří Basta donutil ke smlouvě, kterou postoupil Sedmihradska Rudolfovi II. a odebral se do Čech, kde mu v náhradu vykázáno panství Roudnické a Libochovické r. (1602).

Za příběhů těchto Turci zaměstnávání jsouce válkou s Peršany, tehdy spojenci Rudolfovými, nemohli v Uhřích vyvinouti tolik sil, kolik před tím, a proto dařilo se vojskům císařským také v jiných stranách dobře; jmenovitě dobyl Russworm Pešti (1603).

[Vzpoura uherská 1604—1606.] Avšak šťastným těmto pokrokům zbraní císařských přítrž učinily domácí bouře, nebezpečnější než všecky dósavadní. Jali se tehdy dvůr císařský v zemích uherských klásti meze novým náboženstvím, a když se na to stížnosti vedly na sněmu prešpurském r. 1604, přidán ve jménu císařově k nálezům sněmovním rozkaz, jímž se obnovily kruté zákony, již za Ludvíka II. proti protestantství prohlášené. Tím dán nový podnět k nespokojenosti šlechtě uherské i sedmihradské, a téhož roku také štěstí válečné naklonilo se k Turkům.

Velkovezír Hasan přišel s velkým vojskem do Uher a dobyv Pešti oblehl důležitý Ostřihom. V nebezpečenství tom povolán statečný Basta ze Sedmihradska, aby ujal se války v Uhřích. Ihned vypuklo v Zátiší a Sedmihradsku vzbouření šlechty, jemuž postaviv se v čelo Štěpán Bočkaj, vyžádal si od Porty udělení Sedmihradska. Basta zatím zapudiv Hasana nazpět k Budínu, porazil také Bočkaje (1604); ale již povstala i šlechta v hořejších Uhrách, jež dotud udržovány byly v poslušenství. Basta, jehož vojsko špatně jsouc placeno řídlo zradou, donucen couvnouti až k Prešpurku, kde zaujal pevné postavení (1605). Tím veškero Slovensko upadlo v ruce Bočkajovy, a zástupy hajduků zajíždely na lup až do Moravy; konečně vzbouřila se šlechta i v krajích na pravém břehu dunajském a Turci dobyli Ostřihoma.

Ve hrozném tom zmatku císař Rudolf dal bratrui svému Matiášovi, tehdy místodržícímu v Rakousích, plnou moc, aby zjednal mír. Mír s Bočkajem byl perný kus práce, konečně však přeče k místu je přiveden ve Vídni r. 1606. Bočkaj obdržel Sedmihradsko se Zátiším a stolicí Satmarskou, Ugočskou i Berežskou. Ostatní Uhry, pokud pařily před tím císaři, navrátily se pod jeho panství, ale s těžkými podmínkami: 1. stavům dáno právo, aby si volili palatina ze tří osob

navržených od krále; 2) v zemi vojska nemělo být jiného než uher-ské kromě hradu komárenského a rábského; 3. povolenia úplná rovno-právnost náboženství evangelických s katolickým; 4. úmluva tato ne-měla mítí platnosti, leč by smluven byl také mír s Turky. S nimi pak učiněn téhož roku mír v ležení při ústí Žitavy proti městečku Doro-gu blíz Komárna (mír žitvadorožský) s tím výsledkem, že upustili od bývalého poplatku za náhradu 200.000 dukátův.

[Rozepráv Rudolfova s Matiášem.] Císař Rudolf II. zpěčoval se potvrditi míru těchto, protože se mu, zvláště po nenadálé smrti Bočkajové (1606), zdály býti nepříznivými; z čehož Matiáš, jenž s Rudolphem pro nemírnou svou ctižádost žil v nevůli, učinil si záminku ke vzbouření. V rodinné schůzi arciknížat rakouských prohlásil Rudolfa pro povážlivou churavost ducha jeho za neschopna ke vladaření, dorozuměl se s protivníky Rudolfovými v říši Německé i v mocnářství Rakouském a způsobil konfoederaci nespokojených stavů rakouských a uher-ských s tím předstíraným účelem, že chtějí míru oněch hájiti (1608). Ač pak Rudolf potvrdil konečně mír žitvadorožský, Matiáš nicméně setrval ve zjevném nepřátelství proti svému bratu žá-daje, aby mu postoupil panství; zároveň vtrhl s vojskem na Moravu, kde stavové, vedení moudrým Karlem z Žerotína a zíštným Karlem z Liechtensteina, přidali se k němu; odtud obrátil se do Čech. Rudolf svolal stavy české na sněm do Prahy a žádal jich o pomoc. Stavové evangeličtí vymohše při této vhodné příležitosti na císaři slib, že jim propustí dokonalou svobodu náboženství, spro-středkovali r. 1608 mír v Libni u Prahy, jímž Rudolf Matiášovi po-stoupil Uher, Rakous a Moravy.

Událostmi těmito panstvo v zemích obou bratří nabyla veliké moci a působilo oběma nepřekonatelné nesnáze. Matiáš, dříve než korunován byl králem uher-ským a přijat za arcivévodu v Rakousku, musil všechném žádostem stavů zadost učiniti tak zvanými kapitula-cemi; proti Rudolfovi, když se zdráhal splnití svůj slib, stavové čeští učinili zápis mezi sebou a konfoederaci se stavy slezskými, se-brali vojsko, jehož velitelem jmenován Jindřich Matiáš hrabě z Thurna, šlechtic německý teprv nedávno v zemi usedlý, a zřídili výbor 75 direktorův; takto vynutili 9. července 1609 od císaře majestát, t. j. listinu, kterou jim dána svoboda náboženství, právo osa-zovati konsistori a spravovati universitu, a dovoleno, aby sobě zvolili defensoru, kteří by jich hájili při svobodě náboženské.

Co tyto věci v zemích našich se daly, v Německu sestoupili se někteří knížata protestantští r. 1608 na obhajování svých zájmů v brannou unii s kurfirstem Fridrichem Falckým v čele, a

roku 1609 vznikla katolická liga majíc náčelníkem vévodu bavor-ského Maxmiliána. Král francouzský Jindřich IV. vida značnou pokleslost moci Habsburské, pojal úmysl vyvrátili ji dokona; ku kteremuž účelu snažil se o spolek všech nepřátel domu Habsburského, jmenovitě pak udržoval dorozumění s unii. Válka měla propuknouti za příležitosti branného sporu několika protestantských knížat německých s Rudolfem II. o uprásněné vévodství Juliánsko-Klevské. Avšak Jindřich IV. v tom byl zavražděn (1610), a veliký boj nábožensko-politickej tím na čas odložen.

Od vydání majestátu bylo přední snahou Rudolfovou, jak by se nejeditejněji pomstil Matiášovi, a chtěl toho dosíci tím, že by nástupcem jeho nebyl Matiáš, nýbrž arciknáže Leopold, bratr Ferdinanda Štýrského, tehdy biskup pasovský. Ačkoli pak císař později s Matiášem se smířil, Leopold o své ujmě vtrhl s nečetným vojskem do Rakous a potom do Čech a zmocnil se nenadálým útokem Malé Strany, maje v úmyslu donutiti stavy české, aby se zrekli majestátu a přijali jej za krále (1610). Avšak stavové ubránili Starého i Nového města, povolali Matiáše na pomoc a sbírali rychle vojsko ku Praze. Leopold vida nezbytí, zvedl se v noci tajně z Prahy a rozpustil vojsko; Rudolfa pak stavové věznili na hradě Pražském, dokud Matiáš nepřibyl do Čech. Tu Rudolfovi již nezbývalo než postoupiti mu všech zemí svých a podržeti jen titul císařský. Brzká smrt udělala konec jeho ponížení (20. ledna) 1612, a Matiáš nastoupil také v císařství.

S. 47. Matiáš 1612—1619.

(Poměry politické a náboženské.) Moje společné vlády v Čechách, Uhrách a zemích rakouských nikdy tak hlučně nebyla snížena jako za Matiáše.

V pohnutých dobách předešlých se zdálo, jako by stavové měli především na srdeci, aby všechni náboženské uvedeny byly v žádoucí pořádek; avšak když majestátem Rudolfovým a kapitulacemi Matiášovými všechny své žádosti měli vyplňeny, neprokázali opravdové péče o rády církevní, nýbrž snahy své obrátili k věcem politickým, hledice z různic v domě panovnickém pro sebe těžiti se škodou vlasti svých a moci vladařské. K tomu zlověstnému konci náčelníci stavů všech zemí udržovali vzájemné dorozumění, ba neštítili se ani důvěrného dopisování s knížaty unie evangelické v Němcích, především s Kristianem Anhaltským, jenž jsa ve službách Fridricha Falckého snažil se vyvrátili

moc císařskou, aby s přáteli svými zabráti mohl co nejvíce statků církevních, a k tomu cíli spojen byl se všemi nepřáteli domu Habsburského, s Francouzi, Benáťany, Karlem Emanuelem Savojským a s Hollandány.

Málo mocnost vlády Matiášovy jevila se zvláště vůči Sedmihradsku. Ač vedle míru vídeňského Sedmihradsko po smrti Bočkajově mělo vrátili se pod žezlo císařovo, panstvo sedmihradské, když Bočkaj zemřel (1606), volilo si knížata o své ujmě. Po několika bouřlivých proměnách udržel se na trůně pomocí tureckou Gabriel Betlen (Betlen Gabor 1613—1628). K radě předního milostnáka svého kardinála a biskupa vídeňského Khlesla Matiáš svolal obecný sněm stavů všech svých zemí do Lince (1614) doufaje, že se mu dostane pomoci proti Turkům i Betlenovi; avšak stavové, nic nedávajíce si záležetí na společných říše potřebách, hluší byli k proshám císařovým, tak že Sedmihradsko zanecháno Betlenovi.

Za těchto těžkých dob Matiáš usilovně pečoval, aby nástupnictví zabezpečil Ferdinandovi Štýrskému, na nějž kromě Matiáše i druži jeho strýčkové nemajíce potomstva přenesli své právo dědičké. Ač pak veliká část panstva českého nechtěla míti Ferdinanda králem, protože se osvědčil rozhodným protivníkem věr evangelických, Matiáš provedl přece vůli svou. Ferdinand nejprve v Čechách byl korunován (1617), potom s Matiášem odešel do Vídně a posléze do Uher, kde přijat taktéž za panovníka, ač s těžkými podmínkami.

Matiáš nevrátil se již do Čech, a sídlem císařů německých i králů českých byla od té doby Vídeň.

Válka třicetiletá 1618—1648.

1. Povstání české 1618—1620.

Jakmile Ferdinand dosáhl koruny české, náčelnici strany vládě protivné zakusili hned, že dyvár císařský nemíni dále šetřiti jejich zvláštních přání, čímž oni nad míru jsou popuzeni, především Jindřich z Thurna, jemuž Matiáš odňal purkrabství karlšteinské a daroval vyšší avšak méně výnosný úřad soudí dvorského. I pojala šlechta úmysl, aby odbojem vrchní moc králi byla vzata a na stavy přenesena; aby pak nezůstala v tom předsevzetí sama na sebe odkázána, hleděla většinu národa s sebou strhnouti, předstírajíc příčiny náboženské, jež tehdy myslimi všechněch hýbaly.

K tomu dobré hodily se jim rozepře, které měli od starších dob Brumovští a Hrobští s vrchnostmi svými, opatem hřevnovským

a arcibiskupem pražským, a které zvláště se roznítily, když vzpomenutí měšťané vystavěli ve svých městech protestantské kostely, jež k rozkazu královu měly být zase zavřeny. Jakmile však opat břevnovský dal kostel broumovský zavřít, arcibiskup pak Jan Lohelius kostel hrobský zbořit (1618), defensorové svolali do Prahy hlučný sjezd panstva a rytířstva; a když sjezd ten, že porušeno jím zřízení zemské, od císaře a jeho místodržitelů jest zapověděn: shromáždění stavové se zástupem branného lidu obořili se na hrad Pražský, počali hádku s místodržiteli, jejichž radám rozhodnutí císařovo příčitali, a shodili dva z nich, Jaroslava z Martinic i Viléma Slavatu, a tajemníka jejich Filipa Fabricia s oken do hlubokého příkopu hradského 23. května 1618. Náhoda zachránila všecky tři od smrtelného úrazu. Stavové zvolili hned 30 direktorův, aby vedli správu zemskou, sbírali vojsko, jehož velitelem jmenován Jindřich hrabě z Thurna, vypravili posly ke druhým zemím, aby se s Čechy spojili, a vypočítali ze země jesuity, opata břevnovského i Jana Lohelia. Brzy potom začali válku s katolíky, pokud nechtěli se podrobiti vládě direktorův, jmenovitě s Plzní a Budějovicemi. Tím roznícena válka, o kterou byl usiloval Jindřich IV., král francouzský.

K radě Ferdinandově císař vypravil něco vojska do Čech vedením Dampierre, jehož však Thurn porazil u Čáslavč a Lomnice a zahnal do Rakous. Mezi tím stavové čeští vešli v dorozumění se všemi zahraničními nepřáteli domu Habsburského a zavázali se jim, že nevrátí se již pod panství rakouské; za to obdrželi od Karla Emanuela Savojského a knížat unie evangelické pomocné vojsko, vedené Arnoštem hrabětem z Mansfelda, jenž zmocnil se Plzně.

Z těchto příhod stavové slezští a lužičtí nabyl vše srdečně vešli v konfoederaci s Čechy, nový pak vůdce císařský Bouquoi brzy potom poražen byl od Thurna u Lomnice a přinucen, aby se na zimu zavřel v Budějovicích.

§. 48. Ferdinand II. 1619—1637.

Za neplodného potom jednání o mír zemřel císař Matiáš. Nástupej jeho Ferdinandovi II. stavové čeští odepřeli poslušnosti, ač jim sliboval, že zachová svobody zemské, tedy i majestát Rudolfův a konfoederaci se Slezany. Thurn vytáhl na Moravu, kde četná strana návodem Karla z Žerotína zavrhuvala povstání české, a způsobil, že se Moravané spojili s Čechy a zřídili si prozatímnou vládu 24 direktorův; potom jal se obléhati Vídeň. Protestantští stavové dolnorakouští důtklivě žádali na Ferdinandovi, aby rozpustil vojsko

proti Čechům postavené a dovolil jim přistoupiti ke konfoederaci s nimi, což málo před tím stavové hornorakouští skutečně byli učinili; měšťané pak protestantští shlukli se na Ferdinanda do samého hradu císařského, žádajíce sobě svobody náboženské. Z nesnází těchto Ferdinanda vysvobodila rychlá pomoc 500 kyrysníků poslaná od Dampierra, kdežto Thurn musil od Vídne odtáhnouti s nepořízenou, poněvadž Mansfeld poražen byl od Bouquoie u Záblatí na Prácheňsku.

Mezitím vyjednávali stavové zemí českých a zahraniční nepřátelé Habsburkův, kdo by měl býti králem českým na místě Ferdinandově, a jak by se nejlépe dalo rozdělit ostatní panství jeho.

Poněvadž však i vévoda savojský i Fridrich Falcký, hlava unie evangelické, i kurfirst saský Jan Jiří žádostivi byli koruny české, nepřátelství vypuklo mezi nimi, hned jak se ukázalo, že Fridrich obdrží vrch. Karel Emanuel Savojský zanechal všeho podporování věci české, a Jan Jiří počal se dokonce přáteliti s Ferdinandem. Tím stalo se, že Ferdinand odebrav se do Frankfurtu, když Thurn byl od Vídne odtáhl, zvolen jest na císařství jednohlasně — i od kurfirsta Fridricha Falckého.

Naproti tomu právě den před tím (27. srpna) 1619 zvolen Fridrich Falcký za krále českého na generálném sněmu všech zemí koruny české; když tomu páni a rytíři katoličtí odpírali, zbaveni jsou svých úřadův a vypověděni ze země. Ve srozumění s Čechy Betlen Gabor vtrhl do horních Uher a pobouřil i tamější stavové proti Ferdinandovi; Thurn vytáhl po druhé k Vídni, aby město obléhal společně s Betlenem, ale Bouquoi bránil jim po několik dnů v přechodu přes Dunaj, a Ferdinand vrátiv se ještě v čas řídil sám přípravy obranné. Mezi tím umluvena konfoederace mezi Čechy a Uhry i Betlenem i vypraveno společné poselstvo do Konstantinopole prosit pomoci turecké. Obležení Vídne konec učinila zima, deštivé počasí a nedostatek peněz; sotva Thurn do Čech se vrátil, Betlen zjednal příměří s Ferdinandem. Odtud všechny věci proměnily se na škodu Čechův.

Ferdinand v tísni své a všechno domu Habsburského nalezl vydání podporu od Habsburků španělských, papeže, Zikmunda III., krále polského, Jana Jiří Saského, jemuž za pomoc slíbil zastaviti Lužici, a od knížat ligy německé, jež náčelník vévoda bavorský Maximilián, obdržev Horní Rakousy v zástavu, přijal ve vojstě Ferdinandově nejvyšší velitelství.

Naproti tomu Čechové zbaveni jsou veškerý pomoci, na kterou původcové vzpoury spoléhali. Nejen vévoda savojský a kurfirst saský, ale také unie evangelická je opustila, jež majíc strach ze

Španělů smluvila s ligou příměří, z něhož království České i Španělsko jest vymíněno, tak že Maximilian bez překážky táhnouti mohl proti Čechům; ale dědičné země Fridrichovy, Dolní a Horní Falce, jsouce otevřeny útoku španělskému, vojskem svým pána svého a krále českého podporovati nemohly.

Horší ještě následky pro Čechy tkvěly v povaze Fridrichově. Fridrich nechodil se na trůn královský; byl ovšem laskavý a mravu uhlazeného, ale zvyklý více rozkoším nežli řízení velikých věcí. Sám jsa kalvinistou nadřoval bratřím českým, jejichž víra kalviniství byla nejbližší, a tím odvracel od sebe stranu lutheránskou, t. j. skoro všechn národ český; všeobecné pak způsobilo pohoršení, když král zohavil starodávnou svatyni národu českého, chrám sv. Vítta, dada jej upravit za holou, veškerý ozdoby prostou modlitebnu kalvinistou. K tomu Fridrich svým rádcům eizozemským, knížeti Kristianovi Anhaltskému, Jiřímu hraběti z Hohenlohe a jiným, dávaje přednost před domácími urazil zvláště Thurna a Mansfelda, z čehož vzešla nezřízenost ve správě veškeré a zvláště vojenské. Zatím největší díl stavutí i lid selský, zakrsalí dávno v pohodlnosti, ochabli příliš záhy ve snášení břemen, spojených se smělým předsevzetím, do kterého národ v celosti zaveden byl, ovšem nevědomky; nedbale scházely se rozepsané daně, a potuchla všechna odhadlanost bojovati pro vlast uvedenou v největší nebezpečenství. Rozhodnutí osudného boje záleželo zcela jen na vojsku najatém, jehož znamenitá část skládala se z cizinců; a vojsko toto, zůstávajíc často bez platu a v nedostatku oděvu a jiných potřeb, nakloněno bylo k nekázni a loupežím, jež budily veliké nářky obecného lidu. Velitelé vojenští přispívali k tomu namnoze zadržujice vojákům i to, co se pro ně sešlo, a na útraty obecné se obohacujice.

Gabriel Betlen obnovil sice přátelský spolek s Čechy umluvený roku předešlého, a také od porty přinesl posel slib blízké pomoci; avšak prve než k tomu přišlo, panství Fridrichovu nad Čechy udělán konec. Z jara r. 1620 Maximilian a spoluvelitel Jan hrabě Tilly vtrhli do Horních Rakous a přinutivše stavy tamější, aby složili přisahu Ferdinandovi, spojili se s Bouquoim v Dolních Rakousích a vnikli s 50.000 dobře opatřených vojínů do jižních Čech. Kurfürst saský vpadl zároveň do Lužice a do Slezska. Vojsko české, daleko slabší a špatně zřízené, couvalo před Maximiliánem od místa k místu až na Bílou horu před Prahou.

V patách za ním postupoval Maximilian takto s vojskem bašorským. Anhalt svolal vojenskou radu; Čechové chtěli, aby se bitva svedla, pokud by nepřitáhl také Bouquois s vojskem svým; Anhalt

však dal místo radě Hohenlohou, aby se dobře zakopali a ohradili, v bitvu žádnou se nepouštějce. Tehdy horlivější domnivali se, že Fridrich i národ český prodání jsou od Anhalta a Hohenloha. Jakmile Bouquoi se svým vojskem pod Bílou horu přiznal, Maximilian dal udeřiti hned na vojsko české dne 8. listop. mezi dvanáctou a jednou hodinou. Na pravém křídle odrazil útok mladý Anhalt, a zároveň na levém křídle Bornemissa s 8000 Betlenovými jezdci připravil jízdu Maximilianovu na útěk. Hned však poslal Bouquoi pomoc těm, kdož utíkali před Anhaltem. Ti obnoví boj, raní a jinou mladého Anhalta, co zatím na druhém křídle Uhři přiliš záhy dají se v kořistování. Maximilian uživ času spořádá své k novému útoku. Anhalt poše Uhrům na pomoc jízdu knížete Hohenloha, ta však při prvním nárazu dá se na útěk; za ní běželi také Uhři a část pěchoty od nich protržená; tu následovala úplná porážka ostatních. Nějdéle bránili se Moravané, malý zástup, kteréž vedl mladý Thurn a Šlik Jiříndřich; obstoupeni jsouce na místě řečeném Hvězda, bojovali do posledního přemožení. Bojiště bylo pokryto 6000 zabitými; všecko Čechů ležení padlo v moč nepřítelovu. Když se bitva začala, vzdorokrál Fridrich seděl na hradě při tabuli skvostné. Posel od Anhalta přijel ho napomínat, aby pospíšil na bojiště a přítomnosti svou povzbudil svých k udátenství; ale Fridrich nebera věc za tak pilnou jel až po tabuli, leč u brány Strahovské potkal se s divým útěkem vojska svého, jež hledalo v Praze útočiště.

Porážka na Bílé hoře nemusila vésti naprosto k úplnému přemožení Čechův. Rozplašené vojsko mohlo se sebrati a sesiliti bojechtivým lidem, který chtěl Prahy hájiti; 8000 Uhrů, jež poslal nově Gabriel Betlen, přibylo právě do Brandýsa; Morava a Slezsko byly ještě ozbrojeny, Mansfeld držel za zády Maximilianova vojska Tábor, Plzeň a Loket: avšak Fridrich, pozbyv veškeré myсли, odjel ve zmatku do Vratislavě slezské, a stavové čeští oddali se i s Prahou vítězi na milost a nemilost.

Část II.

Od bitvy bělohorské až do vymření Habsburkův po meči 1620—1740.

2. Utíšení bouří a pokuty 1620—1627.

Bitvou na Bílé hoře převaha moci panovnické nad stavy utvrzena na vždy ve všech téměř částech nynějšího Rakousko-Uherska. Čechy veškeré, vyjmajíc města od

Mansfelda osazená, vzdaly se Maxmilianovi bez odporu, jakmile osadil Prahu; proti Mansfeldovi Maxmilian odcházeje do Bavor zanechal polního svého vůdce Tillyho, jenž donutiv Plzeň ke vzdání, stíhal Mansfelda do Falce. Na Moravu poslán Bouquoí, jenž stavý podporované od Betlena Gábora brzy přemohl; stavové slezští zanedlouho vzdali se prostřednictvím kurfiřta saského Ferdinandovi II. úmluvou zvanou akordem saským, jímž podrželi svobody své politické i náboženské 1621; Lužici Ferdinand II. postoupil zúplna kurfiřstovi saskému jako leno koruny české (1623). Na Fridricha Falckého vydal říšský acht, a když Mansfeld s několika knížaty protestantskými, kteří jali se hájiti zemí Fridrichových, poraženi jsou od Tillyho, odevzdal Horní Falec s kurfiřstvím Maxmilianovi (1623), jenž mu za to svým časem měl vrátiti Horní Rakousy.

Takto zkráceny jsou všecky země české i »zimní« jejich král; Betlen však, když byli proti němu padli Dampierre i Bouquoí, ubránil se vojsku císařskému a loupil i Rakousy a Moravu; proto Ferdinand učinil s ním mír v Mikulově (1621), v němž se Betlen odřekl titulu krále uherského, ale podržel vévodství Sedmihradské i hořejší Uhry až za Košice. Svým stavům uherským Ferdinand na sněmě prešpurském potvrdil všechny svobody náboženské i politické 1622.

Mezitím v ostatních zemích přemožených původové a účastníci vzbouření pohnání byli před soud a trestné nálezy na nich vykonány. Na Moravě 23 páni odsouzeni k smrti, ale na přímluvu Karla z Žerotína trest proměněn jim v žalář a ztrátu statků. V Čechách 27 osob všech tří stavů jedním dnem popraveno v Praze na Staroměstském náměstí (21. června) 1621, jiní trestáni vězením, výpovědí ze země a jinými způsoby. Ostatní účastníci vzboury, větší to díl šlechty české, vyznali vinu svou, a císař ohlásil jim odpustění, avšak se ztrátou větší nebo menší části jmění dle stupně viny (1622); cena všech zabavených statků na Moravě páčila se na 3 miliony, v Čechách na 33 miliony kop míšenských. Valný díl těchto statků skoupili za laciný peníz cizinci, ale také mnozí domácí, z nichž český pán Albrecht z Valdštejna zjednal si tímto způsobem největší jmění v zemi; jiný díl obrácen k hojnějšímu nadání arcibiskupství a jiných ústavů církve katolické, zvláště řádu jesuitského, k němuž císař Ferdinand neobmezenou měl náklonnost a jemuž odevzdal také řízení university a tím i všech škol po zemi.

Brzy po události bělohorské císař vypočítal všecky kazatele kalvínské i bratrské, později (1624) také lutheránské nejen

z Čech a Moravy, ale také z Horních Rakous, a ustanovil reformační kommisie, jež měly úkolem obrátiti obyvatelstvo nekatolické na víru katolickou. Na mnohých místech strhly se z toho bouře obecného lidu, nejvážnější v Horních Rakousích, kde sedlaci vedením obezřelého druha svého Štěpána Fadingera (1626) četné oddíly vojska císařského i bavorského zporáželi, posléze však přemoženi jsou od vůdce císařského Pappenheima, a původcové ztrestáni na hrdle i statku.

Maje úmysl, že v zemích českých odstraní posavadní meze moci panovnické, Ferdinand hned po bitvě bělohorské zrušil na čas ústavu Čech a Moravy, odevzdal absolutní vládu v Čechách Karlovi Lichtenšteinskému, na Moravě kardinálu Františkovovi z Dietrichsteina, a když za pozdějších válek vojska jeho na všech stranách vítězila, vydal r. 1627 pro Čechy a Moravu obnovená zřízení zemská, jimiž dědičnost trůnu v domě Habsburském položena základním zákonem království Českého. K do-savadním tiem stavům přidán duchovní s předním místem před ostatními a sněmům zanecháno jen právo povolovati a vybíratí berně a tím ovšem i zákonodárství, pokud vztahovalo se k odyodu vojska, k půjčkám na záruku zemskou, ku prodání statku zemského, k veřejné bezpečnosti, ke zřizování silnic a mýt, k stanovení mince, měr i vah a p., ale vše s tou výhradou, aby stavové nesměli odepráním nutných berní vymáhati si nových svobod. Nejvyšší soud přestal býti vrchem práva v zemi, neboť od té doby šlo od něho odvolání ke králi prostředkem kanceláře dvorské; zároveň na místě jednání veřejného a ústního zavedeno jednání písemné a tajné, a jazyk německý při soudech a deskách zemských prohlášen za rovnoprávný s českým; všichni pak úředníci zemství musili býti šlechtici v zemi usedlí.

Spolu vyšla v zemích českých nařízení, jimiž poručeno osobám stavu panského a rytířského, aby do určité lhůty buď se obrátili na víru katolickou, buď vystěhovali ze země; i prodal veliký počet rodin statky své hlavně cizincům a opustily vlast.

3. Válka dánská 1625—1629. Edikt restituční 1629.

Vzpoura česká s ostatními piklemi protimoci Habsbursků skončily se jen s větším utužením a vzmoczením Rakouska. Nenadálý tento výsledek povzbudil však kde které ne-

přátele Habsburkův, aby se tím usilovněji domáhali svého cíle. Podnětem mocného ministra francouzského kardinála Richelieua a Anglie, Holland, Dánsko a Švédy jaly se podporovati protestanty severoněmecké, jižto vyvolivše si krále dánského Kristiana IV. za náčelníka zavlhli novou válku proti císaři; anglický král Karel I., svat Fridrichův, a Hollandané opatřili Mansfelda penězi na sebrání nového vojska a polhnuli také Betlena k válce.

Kristiana zadržel v Sasku Tilly, Mansfeld však nemaje protivníka strojil se do Čech. Tu sebral ke službě Ferdinandově v ležení svém u Cheba četné vojsko Albrechta z Valdšteina, muž nezízené ctižádosti, jenž brzo proslul jako jeden z nejvytečnějších vojevůdců věku svého. Mansfeld poražen od něho u Dessavy, ale zřídil si nové vojsko vnikl Slezskem do Uher, kde spojil se s Betlenem; avšak když Valdštejn přítáhl za ním a Betlen učinil mír, musil rozpustiti své vojsko. Úmysl jeho, vrátiti se přes Benátky zase na bojiště, přetrhla mu smrt, jež zastihla ho na cestě v jedné vsi bosenské.

Zatím Tilly, podporován jsa oddílem vojska Valdšteinova, porazil Kristiana u Luttera v Brunšwicku (1626) a zatlačil jej k dolnímu Labi; Valdštejn pak vrátil se z Uher přinutil stavy slezské, jež s Mansfeldem se byly spojily, ku poslušenství bez výminek obsažených v akordu saském, obrátil se do severního Německa a vyhnal vévody meklenburské z jejich země, vnikl až do Jutska, tak že Kristian hledal útočiště na ostrovích. K dalšímu jeho stíhání Valdštejn mnil opatřiti si lodstvo od přístavů německých a oblehl k tomu účelu Štralsund, jenž však udržel se pomocí krále švédského Gustava II. Adolfa.

Toho času Maximilian Bavorský obdržev ještě část Dolní Falce vrátil Horní Rakousy císaři Ferdinandovi, jenž pak i tam, jako před tím v Dolních Rakousích, provedl omezení svobod stavovských.

Vítězství svého Ferdinand mnil užiti k sesílení moci císařské v Německu, což se mělo státi zvláště získáním statků, které patřivaly katolickému duchovenstvu, tehdy však byly v rukou protestantských. K tomu účelu Valdštein, z milosti císařovy již věvod a meklenburský, množe stále vojsko své, rozkládal oddíly jeho po zemích knížat hlavně evangelických, na nichž vymáhal nesnesitelné kontribuce. Této rostoucí moci císařovy všichni knížata němětí se zalekli, a když Ferdinand II. zamýšlel také zmenšiti vojsko ligistické, Maximilian Bavorský způsobil sjezd nespokojených knížat v Heidelbergu, kdež kromě jiného také žádali, aby odňaty byly evangelikům statky kdysi církve katolické, majice ovšem naději, že budou jimi poděleni. I prohlásil císař edikt restituční r. 1629, podle něhož

stavové evangeličtí měli vydati všecky statky, duchovenstvu katolickému od času smlouvy pasovské odňaté, a provedení toho svěřil Valdšteinovi. Když však naděje stavů katolických zůstávaly nesplněny, nepřátelství jejich k císaři vzrostlo jen ještě více, a té věci užil Richelieu, aby zamezil vzrůst moci Ferdinandovy. Především učiniv úmluvu s Maximiliánem Bavorským o neutralnost v příští válce, hleděl krále dánského přiměti k novému zdvižení zbraně proti císaři, a když Kristian za těchto poměrů sobě velice příznivých raději smluvil s Ferdinandem II. mfr v Lubeku (1629), jímž zachoval si všechny své země, Richelieu ponoukal krále švédského ke vpádu do Němec. V těch nesnázích císař položil knížatům německým sném do Řezna (1630), kde měli se smluviti o mír říšský a přijati za krále syna císařova Ferdinanda; oni však žádali od něho, aby prve propustil ze služby Valdšteina.

Zrovna tehdy Gustav II. Adolf, muž povahy neobyčejně energetické a ctižádostivé, těžce nesa, že jeho příbuzný vévoda meklenburský zhaven byl své země skrze Valdšteina, přistál v Pomoří a začal válku s císařem. Tu Ferdinand povoliv knížatům, odňal Valdšteinovi velitelství (září) 1630; nicméně žádost císařova, aby se jeho syn stal králem německým, nebyla splněna. Valdštein odebral se do Prahy, kdež měl skvostný palác na Malé Straně. Rok před tím zemřel Betlen Gabor, a nástupcem jeho stal se po některém čase Jiří Rákócy (1630).

4. Válka švédská 1630—1635.

a) Válka s Gustavem II. Adolphem 1630—1632. Císař i Maximilian hleděli hlavní tíži nové války s počátku uvaliti druh na druhá, čímž se stalo, že Gustav Adolf opanoval za jeden rok valnou část zemí v severním Německu a zřídil spolek s mnohými knížaty protestantskými. Tu teprve sloučilo se vojsko ligistické s císařským, ale velitel jeho hrabě Tilly, chtěje donutiti nerozhodného kurfiřta saského ke spolku s císařem, poražen jest od krále švédského v bitvě veliké u Breitenfelda blíže Lipska 1631. Po té Gustav Adolf obrátil se k Rýnu, aby tam opanoval země knížat katolických, Sasové pak vedeni jsouce Arnimem vtrhli do Čech a bez odporu vpuštěni jsou i do Prahy. Pod ochranou jejich vystěhovalci čeští vrátili se u velikém počtu do vlasti a uvázali se v někdejší své statky. Mezitím Gustav Adolf rozšířil moc svou po větší části Německa a zamýšlel konečně přijati i císařskou korunu.

V tomto nebezpečenství Ferdinand hledal pomoc u Valdšteina, jenž po příchodu Sasův byl se přestěhoval do Znojma. Po dlouhém prošení Valdštein přijal úřad nejvyššího generala veškery říše Římské, domu rakouského i koruny španělské s neobmezenou téměř mocí nad vojskem; zároveň slíbeno mu, že za ztracené Meklenbursko obdrží nahradu, byť mu císař postoupiti měl i některou dědičnou zemí. Na slovo ohliseného tohoto vůdce sbírali se zástupové dobrovolníků s neslychanou dychtivostí v ležení jeho u Znojma, tak že v málo nedělích měl četné a dobře zřízené vojsko, s nímž na počátku r. 1632 vtrhnuv do Čech vypudil Sasy odtamtud v pěti měsících.

Té doby Gustav Adolf poraziv bavorské vojsko na řece Lechu, kdež Tilly smrtelně jest poraněn, obrátil se k Norimberku, neboť v tu stránu zaměřil přes Cheb Valdštein. Král švédský zavřel se v Norimberku, Valdštein rozložil vojsko na blízkých vrších. Děvět neděl stáli tak proti sobě; konečně Gustav Adolf odhodlal se k útoku, avšak odražen jest krvavě. I ustoupil hlouběji do Bavor mírně za sebou potáhnouti císařské; ale Valdštein hnul se proti kurfiirstovi saskému, a Gustav Adolf pospíšil mu na pomoc. Tu překvapen jest Valdštein, an válečné síly své byl příliš rozptýlil. Vojска srazila se u Lützena a nedaleko Lipska (16. list.) 1632. V krutém zápase padl na straně švédské Gustav II. Adolf, místo něhož ihned ujal se velitelství Bernard Výmarský, na straně Valdšteinově Pappenheim, náčelník jízdy, jenž byl převálad na bojiště za bitvy samé; ale vítězství zůstalo nerozhodnuto. Valdštein položil se na zimu do Čech. Těhož měsice zemřel bývalý český král Fridrich Falcký.

Smrti Gustava II. Adolfa, jenž nepozůstavil mužského dědice, Švédové přinuceni jsou upustiti od velikých jeho záměrův; nad to pak vznikly také brzo nesnáze mezi nimi a německými jich spojenci.

b) Valdšteinova zrada. Valdštein po smrti krále švédského nemaje soupeře sobě rovného mohl válku rázně vésti dále, ale na místo toho oddával se záhadné nečinnosti. Za příměří po bitvě lützenské jednaje s Franeouzi, Sasy a Švédy o mír, dával v důvěrných rozmluvách na jevo, že by jej učinil i se škodou císařovou, jen kdyby jemu samému království Českého dostalo se v odměnu. Když se jednání toto nezdářilo, Valdštein udeřil náhle na Švédy vedené Thurnem a dostal u Stenavy nad Odrou všechno vojsko (10.000 mužů) do zajetí, z něhož propustil toliko Thurna s důstojníky. Potom opanoval Horní Lužici a Braniborsko a strojil se do Pomorí a Meklenburku; než v tom Ferdinand II. kázal mu, aby přispíšil na pomoc Maximiliánovi Bavorskému, jemuž Bernard Výmarský oblehl Řezno.

Takto zastaven jsa ve vítězném běhu svém, Valdštein mrzut

vracel se pochodem tak zdlouhavým, že Řezno zatím padlo. Potom zůstal přes zimu v Plzni, což mu za zlé vykládáno u dvora ode přítele vévody bavorského. Císař pak sám vzal Valdšteina v podezření, nehoť doveděl se o předešlém jeho smlouvání s Francouzi. Znamenaje neprízeň císařovu, Valdštein svolal nejvyšší důstojníky do Plzně, kdež dal si vydati zápis, že mu chtějí zachovati věrnost; avšak innozí z nich varovali císaře, jenž tudiž vydal tajný rozkaz, jímž nejvyšší velitelství odevzdal Gallasovi. Valdštein zatím neustal v tajném vyjednávání a konečně odjel do Cheba, aby Sasům a Švédům byl bliže; ale tam zavražděn jest od plukovníka Buttlera a velitele tamější posádky Gordon a (25. února) 1634. Takový rozkaz od císaře dán nebyl, ale skutek vykonaný schválen a Valdšteinovy statky zabaveny a rozděleny větším dílem mezi jeho generály.

c) Mír pražský 1635. V čelo vojska císařského postavil se arcikníže Ferdinand, nejstarší císařův syn, a vedle něho Gallas a Piccolomini. Švédové a Sasové opanovavše Slezsko, vtrhli vedeni jsouce Banérem a Arnimem před Prahu samu, ale velitel císařský hrabě Colloredo, zaujав pevné leženf na Bílé hoře, ubránil město a vypudil je do Sas. Zatím Ferdinand obléhal Řezno, jehož posádka konečně z hladu se vzdala, a brzy potom Švédové se svými spojenci vzali velikou porážku u Nördlink (1634), v níž padl velitel Gustav Horn. V následcích bitvy této ocitlo se brzy skoro celé jižní Německo v rukou císařových, a knížata protestantští uvedeni jsouce v strach počali se kolísati, ano kurfürst saský učinil s císařem mír v Praze 1635, jímž nabyl Lužice dědičným lenem od koruny české: kromě toho císař upustil od restitučního ediktu a vyhověl i jinak žádostem knížat německých, již tedy odrekli se spolku se Švédý. Tito chtěli již zanechatи všeho válčení, ale povzbuzeni jsou k vytrvalosti, když Francouzové toužeb dobou s veškerou svou mocí započali válku s Habsburky španělskými i rakouskými. Štěstí válečné však některý čas přálo ještě císařským, až přece poraženi jsou od Banéra rozhodnou bitvou u Vitstoka (1636); brzy pak potom zemřel Ferdinand II. (15. února) 1637.

§. 49. Ferdinand III. 1637—1657.

Nástupcem Ferdinanda II. ve všech zejmíh a důstojnostech byl prvorozeneč jeho Ferdinand, panovník ducha jasného, vůle samostatné a pečlivý o dobro svých národnů; mluvil česky a častěji než otec jeho přebýval v Praze. Za jeho panování válka třicetiletá trvala ještě 12 let, a to s většími záhubami než před tím.

5. Válka se Švédy a Francouzi 1637—1648. Mír westfalský 1648.

Francouzi bojovali v západním Německu, usilujíce proniknouti do Bavor, Švédové válčili proti císaři samému. V této neblahé době více než všecky jiné země říše Rakouské trpělo království České. Švédové pod vůdci svými Banérem (+ 1641), Torstenonem (vzdal velitelství 1645), Wrangellem a Königsmarkem sedmkrát vtrhlí do Čech a třikrát na Moravu páchajice všude neslýchанé ukrutnosti. Zvláště kněží katoličtí jsou zabíjeni a kostely hanobeny; vše, co se dalo odnésti, nepřátelé vyváželi ze země; co se odnésti nedalo, ničili a rušili; lidé bezbranní utíkali před nevázanou záběží do lesů a do hor, kde na mnoze pomírali hladem a zimou.

Švédům Arnošt Otovaldský, důstojník propuštěný ze služby císařské, objevil mezeru ve zdech pražských za Hradčany, a Königsmark vniknuv tudy do Prahy opanoval Hradčany i Malou Stranu 1648 (26. července); avšak na Starém a Novém městě zdvihlo se měšťanstvo, študenti vedení professorem Jiřím Plachým a všecko všudy obyvatelstvo vedle slabé posádky vojenské k srdnaté obraně, tak že jich dobytí nemohl. Tu přišla zpráva, že učiněn mír mezi císařem a jeho protivníkem na sjezdě započatém již před šesti lety v Münsteru a Osnabrücku ve Westfalích l. 1648. Z ustanovení míru westfalského týkala se mocí habsburské zvláště tato: Francouzům i Švédům dostalo se těch částí říše Německé, po kterých toužili, oněm jmenovitě Elsassu, jehož některé krajiny náležely dotud k Venkovským zemím rakouským; knížata němečtí stali se svrchovanými pány svých zemí, čímž císařství odtud bylo spíše prázdným titulem, než mocí jakousi.

6. Stav zemí českých po válce třicetileté.

Válka třicetiletá zpustošila země české, přede vším Čechy a zničila národ český jako před tím žádná jiná podobná bouře, ani válek husitských nevyjímajíc. Přemnoho vesnic a měst obráceno v rum a popel, z něhož jen pomalu vracejly se k bývalé své podobě; vesnic mnoho nezdviho se již nikdy. V Čechách ze 3,000.000 obyvatel zbylo jen asi 800.000 duší, a chudoba svírala největší jich část. Průmysl, řemesla i obchod ležely ladem, sedlák byl zbayen dobytká i náradí a nemohl se tedy snadno vzpamatovati ve svém zpuštěném hospodářství. Půda tou měrou pozbyla ceny, že často sedláči utíkali od svých statků a musili k nim poutání být násilně; poněvadž pak ke

vzdělání půdy nebylo dosti sil, zaváděni jsou do země osadníci němečtí, s nimiž české obyvatelstvo se mísí národnosti své pozhyývalo. Živel německý sesílila také cizí šlechta, jejímž příkladem i šlechta domáci se odnárodnila; i šířil se jazyk německý ve všechn oborech více a více na ujmu jazyka českého a také rozhraní jejich posunuto hlouběji do země.

Z tak velikého úpadku země české mohly vyvedeny býti jen dlouhou činností dobré zřízené správy veřejné, kteréžto však nedostávalo se jim na dlouhý čas hlavně pro zíšnost a nesvědomitost úřednictva. Ovšem hynulo v takových okolnostech i písemnictví české takořka vůčihledě; k čemuž nejvíce přispívali jesuité, tehdy nejmocnější řád v zemích českých. Bojíce se, aby lid čítaje knihy starší od víry katolické odveden nebyl, vyhledávali a pállili knihy české a kladli úzké meze vědeckému badání a vzdělání rozumu vůbec; to pak mělo tím žalostnější následky, že vychovávání mládeže měli téměř výhradně ve svých rukou, zakládajíce také na místě bývalých městských škol protestantských všude při svých kollegiích gymnasia. Teprve část těch jesuitů, kteří byli Čechové rodiň, spisovali knihy české, a Matěj Štýr založil dědictví svat. Václava k vydávání knih mravoučných v jazyce českém (1669). Za hranicemi pěstovali písemnictví české toho času někteří vystěhovalci, jižto zejména ke Slovákům zanesli své snahy náboženské a literární. Mezi spisovateli-emigranty vyniká historik P. Skála ze Zhoře a nejslavněji Jan Amos Komenský († 1671), poslední biskup bratří českých a velký reformator učení, jenž zavedl do škol názorné vyučování; z jeho spisů *Janua linguarum reserata* přeložena do řeči evropských i asijských, *Labyrinth světa a ráj srdce* byl nejmilejším čtením českého národa. Ze starších historiků zachoval se jediný V. Hájek z Libočan, při němž národ český uchránil jakéž takéž vědomí své minulosti. Lépe dařilo se umění, především stavitelství a malířství; v malířství prosluli čeští umělci Škreta, Kupecký a Brandl. — Dějepis vlasti jazykem latinským se zvláštní pilnosti vzdělal šlechetný jesuita Balbin († 1688).

Jedno zlo Čech a Moravy bitvou bělohorskou napráveno, a to různice náboženské; zůstalit v zemi jen málo kteří vyznavači víry evangelické, jmenovitě z českých bratří, a ti skrývali se podtají.

§. 50. Leopold I. 1657—1705.

[*Povaha vlády.*] Ferdinanda III. předešel smrtí nejstarší jeho syn Ferdinand, korunovaný král český a uherský, i nastoupil tudíž

v panství druhý syn jeho Leopold I., panovník povahy tiché, učený, ve věcech vládních však uvíklý spoléhati na své rady, mezi nimiž nebylo výtečných státníků; poněvadž pak vláda jeho byla také plna válek zahraničních, jmenovitě s Turky a Francouzi: potuchla všecka snaha, aby zlé následky války třicetileté byly napraveny; naproti tomu obyvatelé přidržování k větším berním a častějšímu odvádění mužstva.

V Čechách vrchnosti nesnesitelnými útiským poddaného lidu způsobily si v některých krajinách bouři selskou, jež byvší potlačena v záplati měla patent císařský, kterým všeliká upsaná práva poddaných lidí a obcí prohlášena jsou za neplatná, leč pokud po bitvě bělohor-ské stvrzeua byla od katolických vrchností; císař nařídil sice některé ulehčení robot a jiných břemen, ale vrchnosti toho nedaly (1689). V roce potom strašlivý mor vypukl v zemích císařských, jímž po-mřelo jen v Čechách 100.000 lidí, v Praze samé 32.000.

[Přeni válka turecká 1661—1664.] Mociňštví Rakouské ještě se nebylo zotavilo od hrozných záhub třicetileté války, a již obnovily se přístrachy válek tureckých. Příšinu k tomu zavdal nesporádaný stav Sedmihradska, jehož knížata zápasíce vždy s odbojnou šlechtou, nedabajíce oheeného dobra, upadali do větší a větší závislosti na Turcích, již za domácích sportů o trůn sedmihradský uchvátili všecku sedmihradskou část uherského Zátiší s městem Váradem. Vévoda Jan Kemény obrátil se o pomoc k císaři Leopoldovi, jemuž za to postoupil sedmihradského dílu hořejších Uher. Turci zdvihli pro to válku a jmenovali vévodou sedmihradským Michala Apafihó. Veliký vezír Aehmet Kiuprili zpustošil hrozně Slovensko a Moravu (1663), posléze však poražen jest od císařského vojevůdce Monte-encula na hlavu u Sv. Gottharda 1664; i zjednán jest mír na 20 let ve Vásvaru r. 1664, jímž Apafi zůstal vévodou sedmihradským, císař podržel sedmihradskou část Uher, které se byl zmocnil, Turci okolo Varadina, Nových Zámkův a Nového Hradu, čímž pašalík Budínský nabyl největšího rozvoje.

Pozornost dvoru císařského byla hned potom obrácena na zá-ležitosti říše Německé a sousedů jejich západních, s jejichž ujmou tehdy Ludvík XIV., král francouzský, bezohledně šířil hranice říše své. Co Leopoldovy zbraně byly nešťastně zaměstnány proti Francouzům, shlély se události v Uhřích, jež měly předuležité následky pro všechnu podstatu mocnářství Rakouského.

[Dvě vzpony uherské a druhá válka turecká.] Neustálá ná-chylnost šlechty uherské k bouřím zrodila hned po míru vásvarském spiknutí, jímž Uhry měly býti odtrženy od panství císařského. Zá-

mínkou majice malicherný výsledek vítězství u Sv. Gottharda, několik předních magnátův uherských a charvátských mezi sebou učinili tajnou úmluvu a spojili se s portou i Ludvíkem XIV. Dvůr císařský přišel spolku na stopu, a když původcové spiknutí nedali se ani výstrahami ani dobrovitým prominutím viny odvrátili od svého předsevzetí, císař vyslal něco vojska do Uher i Charvátska, a někteří náčelníci bouře jsou jati a dle nálezu sudního popraveni (1671).

Vítězství toho Leopold mnil užiti k zavedení bezpečnějšího pořádku v Uhřích, což mělo se státi některými proměnami posavaduňho zřízení zemského a potlačením protestantských služeb božích. To však způsobilo povstání nové, v jehož čelo postavil se Emerich Tököly; Apali, porta a Ludvík XIV. v jeho úmyslech ochotně jej podporovali. Veliká část hořejších Uher byla brzy v rukou buřičů, protože císař maje válku s Ludvíkem XIV. nemohl do Uher vypraviti dostatečné vojenské moći. Leopold hleděl povstání utišiti dobrovitými prostředky; zejména obnovil předešlé zřízení zemské a všeobecné odpustění oznámil vinníkům; leč marně: povstalci spoléhali na pomoc tureckou. Schylovala se lhůta míru vásvárského ke konci, a porta mínič těžiti z nesnází císařových nechtěla obnoviti mír, leč by císař postoupil ji svého Zátiší i valné časti Slovenska a zavázal se k poplatku 50.000 dukátův. Když dvůr císařský žádosti té nevyhověl, opověděla válku (1682). Tököly uznán od -ní knížetem hořejších Uher, ovšem pod ochranou sultanovou a za roční poplatek, a věliký vezir Kara Mustafa i Tököly vypravili se s 200.000 muži na dobytí Vídně l. 1683.

Nebezpečenství, které tím nastalo všemu křesťanstvu, získalo císaři ochotné pomocníky; jižní Německo poslalo své voje pod prapory Karla Lotrinského, a polský král Jan Sobieski; jenž už před tím doma s Turky válčil, učinil s císařem spolek a vytáhl osobně do pole. Posádka vídeňská vedením Rüdige ra ze Starhemberka podporována jsouc vydatně od Zdeňka Kaplíře ze Sulevic, jemuž Leopold v nebezpečné té době správu Vídně byl odevzdal, odpírala 7 neděl všem divým útokům Turkův, až konečně Jan Sobieski a Karel Lotrinský v kruté bitvě pode zdmi vídeňskými porazili Karu Mustafu na hlavu 12. září 1683.

Od té chvíle vítězství bylo při straně císařské. Ke spolku Leopoldovu s Janem Sobieským přistoupili také Benátčané a později Rusové, a dobrovolníci všech národův evropských pospíchali pod prapory císařské, jako by duch křížákých ondy výprav byl se pro Budil. R. 1686 (2. září) Karel Lotrinský dobyv krvavým útokem Budína učinil konec pašaliku Budínskému a poraziv rok potom velkovezíra Solimana krutou bitvou blíž Hárkáně vtrhl do Sedmihrad a

donutil i Michala Apašího, že uznal vrchní moc krále uherského nad Sedmihrady. Zároveň přemohl general Caraffa brannou moc Emericha Tökölyho v hořejších Uhrách a vykonal přísné tresty na jeho stoupencích, z nichž 20 bylo v Prešově popraveno. L. 1687 Leopold na sném prešpurském prohlásil dědičnost uherského trůnu v rodě Habsburském základním zákonem země a zrušil pověstný 31. článek zlaté bully o insurrexi. Potom vojevůdce Ludvík, markrabě badeňský, opanoval té měř veškerou Srbsko i část Bulharska; tehdy někteří státníci rakouskí pojali úmysl, povzbudit národy zadunajské, aby setřásli jho turecké. Té myšlenky chopili se mezi Srby Jiří Brankovič a po něm Arsenius Černovič, patriarcha pečeský; avšak Rakousko nemělo právě dostatečných sil k provedení velikého toho úmyslu a tvrdost generala vévody olštýnského odvrátila přichynost národů pobalkánských od Rakouska, tak že k pozvání Leopoldovu přestěhovalo se jen 36.000 rodin srbských s patriarchou Arseniem Černovičem do Sréma a Báčky 1690 a zavázali se k stálé vojenské službě na hranicích proti Turkům, začež dána jim rozsáhlá samospráva církevní, zejména svobodná volba patriarchy a vojvody, jehož sídlem byly Karlovice srémské.

Pokroky zbraní císařských krátkou dobu zdržovala nová válka s Ludvíkem XIV.; potom však Turci ještě dvakrát na hlavu jsou poraženi, po prvé od Ludvíka Badenského u Slankamena (1691), po druhé od nejznamenitějšího vojevůdce rakouského prince Eugena Savojského u Zenty 1697 (11. září). Po bitvě této Eugen vpadl do Bosny a vypálil Sarajevo; zároveň Sedmihradsko vtěleno je záplna v dědičné země rakouské, když Michal II. Apafi knížectví svého císaři postoupil za roční plat (1696). Takto Turci donuceni k míru v Karlovicích 1699, jímž podrželi té měř jediný Banát Temešvárský ze všeho svého panství v Uhřích.

[Příčina a počátek války o španělské dědictví.] R. 1700 vymřel Karlem II. královský rod Habsburků ve Španělích. Leopold, jako císař německý, plným právem mohl požadovat španělského Nizozemí a Milánska, poněvadž obě země byly lena německá; on však hlásil se k veškerému dědictví, jsa blízký příbuzný *) zemřelého Karla II.; ke

	Filip IV.	Filip III.	Anna	Marie Anna
Marie Terezie m. Ludvík XIV.	Mark. Terezie Karel II. m. Leopold I.	m. Ludvík XIII. Ludvík XIV.	Ludvík XIII. Ludvík XIV.	m. Ferdinand III. Leopold I.
vnuč Ludvík Filip V.	Marie Antonie m. Maxim. Emanuel Josef Ferdinand † 1699.			

kterémuz účelu již za živobytí jeho učinil s některými močenostmi smlouvu, podle níž prvorozeneč Leopoldův Josef měl nastoupiti v panství Rakouské a druhorozený Karel v království Španělské. Tomu protivil se Ludvík XIV., jehož vnuka Filipa Anjouského Karel II. byl ustanovil dědicem všech svých zemí. Z takovýchto poměrů strhla se válka o španělské dědictví (1701—1714).

Ludvík XIV., jakmile Karel II. zemřel, uvedl vnuka svého do Španěl a dal jej korunovati v Madridě (Filip V.); zároveň vypravil vojska do Milánska a Nizozemí, spojil se proti císaři s kurfiřstem bavorským a kolínským a vyslal jednatele do Uher, již popudili šlechtu uherskou k novému vzbouření, jemuž postavil se v čelo František Rákoczy, vydávaje se za ochránce práv uherských proti císaři Leopoldovi, jenž mníl Uhry, nesmírnými obětmi druhých národů rakouských z moci turecké vybavené, přidržeti ku poměrnému přispívání na potřeby močenářství. Leopold poslav Eugena Savojského s vojskem nuzně opatřeným do Italie, spojil se s kurfiřstem braniborským Fridrichem, jemuž za pomoc byl udělil titulu krále pruského I. 1701., a získal pro sebe také Angličany, Hollandány a největší část říše Německé. Ríšské voje vypraveny na Rýn, vůdce anglický Marlborough vrhl do Nizozemská (1702).

(L. 1703) Bavoři od severu a Francouzi od jihu udeřili na Tyrolsko; ale sedláči tyrolští vedení Martinem Sterzingrem po stavili se oběma na odpor, porazili vojsko bavorské a vypudili ze země. Brzy potom Eugen, jenž jako předseda vojenské dvorské rady byl právě provedl důsažné opravy v rakouském vojenství, a Marlborough spojivše vojska svá zvítězili u Höchstädtta 1704 nad Francouzi a Bavory tak rozhodně, že Bavorsko upadlo v ruce císařských a donuceno penězi i vojskem přispívat na další válku proti Francouzům. Po bitvě hochstädtské vrátil se Marlborough do Nizozemská, Eugen pak na jaře r. 1705 uchopil se velitelství v severní Italii proti francouzskému maršálkovi Vendomovi.

Zatím Karel dostav se pomocí hollandskou do Španěl začal tam ve spolku s Portugaly a s Angličany válku proti Filipovi Anjouskému. V květnu r. 1705 zemřel Leopold I. maje nástupcem nejstaršího syna svého Josefa.

§. 51. Josef I. 1705—1711.

[Pokračování ve válce o španělské dědictví.] Josef I. vedl válku s větším důrazem než otec jeho. Marlborough porazil Francouze v Nizozemsku (1706), Eugen, dobyv Turina zapudil je ze Savojska i z Lom-

Sobek: Dáje mocn. Rak.-Uhersk. 4. vyd.

8

*Prohlášení Čechy autonomie po část 26
Německé,*

bardie a stíhal až do Francouz, druhý vůdce císařský, Daun, opanoval Neapolsko. Ve Francii Eugen oblehl Toulon; vida však, že nic nepořídil, odebral se do Nizozemska, kde s Marlboroughem porazili Vendoma nedaleko Oudenarda (1708) a předního tehdy velitele francouzského Villarsa u Malplaqueta (1709) bitvou celého tohoto století nejkrvavější.

Ludvík XIV. počal vyjednávat o míru, avšak bez výsledku; i pokračováno ve válce s úsilím tím větším. Francouzi obrátili hlavní sílu svou pod Vendomem do Španěl a zatlačili Karla z Madridu zase až do Katalonie (1710).

Za těchto událostí odesláno také větší vojsko do Uher, kde František Rákócy po marném smírném jednání byl prohlásil Josefa I. za zbaběna trůnu uherského (1707); Rákócy vzal porážku u Trenčína (1708), a vzhouření ve třech letech přestalo. Smlouvou sátmárskou Uhry a Sedmihrady vrátily se v bývalý poměr (1711).

V tom zemřel císař Josef I. Časná smrt vytrhla jej z důležitých oprav státního zřízení, jež k radě důvěrného přítele Eugena Savojského byl započal.

§. 52. Karel VI. 1711—1740.

[Konec války o španělské dědictví.] Smrt císaře Josefa I. způsobila obrat nepříznivý ve válce o španělské dědictví. Obávali se Angličané i jiní spojenci Rakouska, aby přílišnou mocí bratra a nástupce Josefova Karla VI., kdyby jemu připadly i země španělské, nebyla porušena evropská rovnováha; proto Angličané smluvili s Ludvíkem XIV. mír v Utrechtu 1713, k němuž i císař po některých ještě půtkách s Francouzi přistoupil úmluvou v Ra-
stadtě a v Badenu švýcarském 1714. Míry těmito Filip odreknuv se nástupnictví ve Francii, obdržel Španěly a země americké, Karel VI. Nizozemí, Neapolsko, Sardinii a vévodství Milánské a Mantuanské, vévoda savojský Sicilii; Bavory, vráceny předešlému rodu vévodskému.

Země nově nabyté Karel VI. podřídl »španělské radě« nebo juntě; udržení jejich stálo říši veliké oběti a konečně ztracený jsou přece.

[První válka turecká 1716—1718.] Zemím rakouským ani po tomto míru nebylo přáno odpočinku, jehož potřebovaly měrou vrchovatou. Když se porta pokoušela vypudit Benáťany z Moree, Karel VI. vypověděl jí válku. Eugen porazil vojska turecká nejprv u Petrovaradína (1716), pak dobyl pevného Temešvára a zvítěziv slavně u Bělehradu (1717) zmocnil se i této pevnosti. Následoval mír

v Požarevci 1718, jímž Rakousko nabylo Temešvárského Báňatu, Malé Valachie až po Alutu, Bělehradu s částí Srbska a bosenského Posaví.

[Spolek čtyř mocností 1718.] Co Karel VI. zaměstnán byl válkou tureckou, španělský ministr kardinal Alberoni, jenž vládl Španělsku místo slabého Filipa V., chtěl užiti vhodné příležitosti, aby zemí užky španělských v Itálii vydobyl svému králi. Tu však Anglie, Francie, Holland a Rakousko spojily se ve spolek čtyř mocností a přinutily Španělsko k míru (1718). Vévoda savojský, spojenec Alberonův, musil Karlovi postoupiti Sicilie, za niž obdržel Sardinii a titul krále sardinského (1720).

[Pragmatická sankce 1713.] Po míru tomto monarchie Rakouská dospěla největšího objemu, jehož kdy dosáhla; měla však tu vadu, že některé provincie příliš byly vzdáleny od vlastní souvislé říše, a že se obyvatelstvo skládalo z národů příliš rozmanitých. Karel VI. nemaje mužských dědičů obával se, aby se po jeho smrti velká jeho říše nerozpadla. Proto vydal pragmatickou sankci, v níž ustanoveno: 1. rakouské země dědičné nikdy nesmějí být děleny, 2. pokud potrvá mužské potomstvo rodu vládnoucího, potud panovníci z něho posobě následovati budou podle řádu prvorozenstva, 3. až vymře mužské potomstvo, nastoupí ženské dle řádu téhož (nejprve dcery Karla VI. a jejich potomci, pak dcery Josefa I. atd. nazpět).

Zákon tento, jímž jednota říše Rakouské právně vyšlovena, dal císař Karel VI. prohlásiti nejprve v tajné své radě již r. 1713, pak utvrditi svolením stavů jednotlivých zemí na sněmích k tomu svolaných (1720—1724); zároveň pak pečoval o to, aby platnost jeho zabezpečil smlouvami s předními mocnostmi evropskými, nešetře při tom oběti sebe větších.

Pragmatická sankce nejdřív uznána od námořských (1731), když Karel žárlivosti jejich byl obětoval svou západou i východoindickou společnost v Ostende; potom i od říše Německé, ač kromě kurfürstů Fridricha Augusta Saského a Karla Alberta Bavorštího, již měli dcery Josefa I. za manželky, ježto však zřekly se před sňatkem nároků na nástupnictví.

[Spor o trůn polský 1733—1738.] Aby Fridricha Augusta naklonil k uznání pragmatické sankce, Karel VI. podporoval jej ve snáhách jeho o trůn polský proti Ludvíkovi XV., králi francouzskému, jenž králem polským chtěl mítí tehána svého, bývalého krále polského Stanislava Leszczyńského. Z toho vznala se válka. Kurfist saský jakož August III. povyšen sice na trůn polský pomocí rakouskou

i ruskou, ale císař poražen jest v Itálii od Francouzů spolených se Španělskem i Sardinií, a na Rýně stařičký Eugen s vojskem nedostatečným štěstí válečné sotva že udržel na rovné váze.

I vyjednáno příměří (1735), jež 1738 skončeno mírem vídeňským Karel VI. postoupil králi sardinskému části Lombardie a španělskému infantovi Donu Karlosovi Neapolskému Sicilií, začež obdržel Parmu a Piacenzi; František Štěpán, vévoda lotrinský, od r. 1736 (manžel Marie Terezie, nejstarší dcery Karla VI., postoupil země své Stanislavovi Leszczyńskému za Toskanu, kde právě vymřel rod Medicejský 1737); v říši i účastníci míru uznali pragmatickou sankci.

[Druhá válka turecká 1737—1739.] Při sklonku života potkala císaře ještě nešťastná válka proti Turkům, do níž jej zavedl spolek s Rusy (1737). Slavný Eugen Savojský zemřel 1736, a vojska rakouská vedena jsouce od vůdců neschopných poražena byla na všech stranách; císař nařídil tudíž jednání o míru, jenž r. 1739 smluven jest v ležení tureckém před Bělehradem s tím ustanovením, aby Sava a Dunaj až ke Ršavě tvořily jižní pomezí mocnářství Rakouského.

[Snahy osvětové.] Za Karla VI., ač říše vězela téměř ve stálých válkách, kvetlo zvláště umění stavitelské a ve Vídni založena akademie výtvarných umění. Nádherné paláce a chrámy budovány byly ve slohu barokovém, jehož přední mistři byli Vídeňané Jan Lukáš v. Hildebrandt (Belvedere prince Eugena), Bernhard Fischer v. Erlach a jeho syn Emanuel, a Pražané Kryštof Dientzenhofer a slavnější jeho syn Kilian Ignác (chrám sv. Mikuláše a palác Nocticův na Malé Straně). Spolu vzkvétal i průmysl zakládáním nových továren a rozvíjel se obchod tím, že mu zjednána volná dráha po Dunaji, Terst a Rěka prohlášeny za přístavy svobodné a Terst spojen silnicí přes Semering s Vídni a s Prahou.

Karel VI. zemřel dne 20. října 1740, a s ním vyhasl po meči rakouský rod Habsburský. *Elly - 2. října*

Část III.

*Základní principy habsburského říšského práva
před ustanovením Terezie.* *Za Marie Terezie*
Doba osvíceného absolutismu 1740—1790. *Východní války*

§. 53. Marie Terezie 1740—1780.

Po smrti Karla VI. vládu nad dědičnými zeměmi rakouskými přejala dle pragmatické sankce nejstarší jeho dcera Marie Terezie.

[Válka o rakouské dědictví 1740—1748.] Oběti Karla VI., kterými zabezpečiti ménil platnost pragmatické sankce, marnými se ob-

jevily, jakmile zavřel oči. Nejprve kurfiirst bavorský Karel Albert, jenž pragmatické sankce nikdy nebyl uznal, přihlásil se k některým částem dědictví rakouského a rychle nalezl podporu u předních mocností evropských, jež ze sporu pro sebe něco získati doufaly; jediný Jiří II., král anglický, jenž od vrstevníků zvaný »poctivcem«, zůstal věren slovu danému.

Co tito se radili, jak rozdělit mocnářství Rakouské, Fridrich II., král pruský, nenadále a z příšin zcela lichých, vlastně z dychtivosti, aby zveličil svou říši, vnikl do Slezska (1740) a poraziv hraběte Neipperka u Molvic blíže Břehu přidal se ke spolku, jejž proti panovniči rakouské zatím umluvily Francie, Španěly, Sardinie, Bavory a Sasy.

Spojené vojsko bavorsko-francouzské zmocnilo se Horních Rakous a přinutilo stavy, aby složili přísahu kurfiirstovi bavorskému Karlu Albertovi, jenž pak strojil se proti Vídni. V tomto nebezpečenství Marie Terezie učinila k naléhání anglickému tajné příměří s Fridrichem II., postoupivši mu zatím Dolního Slezska 1741, a z ostatních zemí svých, zejména z Uher, sebrala u Znojma četné vojsko. Tu Francouzové a Bavorští hnuli se z Horních Rakous do Čech a dobyli Prahy, kdež Karel Albert dal se prohlásiti za krále českého; brzy pak potom zvolen jest také za císaře (Karel VII.). Touž dobou Fridrich II. zrušiv příměří dorozuměl se s Francouzi a Bavory v Čechách o společném postupu válečném, dobyl Olomouc, obsadil hrabství Kladské i Čechy až k Labi a táhl Moravou na Vídeň. Tím donucen jest hrabě Ludvík Khevenhiller, jenž byl již vypudil nepřítele z Horních Rakous a dobyl samého Mnichova, poslati valnou část vítězného vojska svého k posile arciknížeti Karlovi Lotrinskému, jenž z dosavadního tábora svého v jižních Čechách zvedl se nyní proti Fridrichovi; ale král pruský poraziv jej u Chotusic blíž Čáslavě, donutil Marii Terezii k míru ve Vratislavě 1742, jímž obdržel skoro celé Slezsko a hrabství Kladské od Čech odtržené; při koruně české zůstalo potom jen knížectví Těšínské, Krnovské a Opavské. K míru tomuto přistoupil také kurfiirst saský.

Vojska rakouská obrátila se potom všechna do Čech proti Francouzům a Bavorům, jižto vypuzeni jsou ze země a stíháni až k Rýnu (1743), a Karel VII. musil i Bavorští zanechat pod správou velitelů rakouských; Marie Terezie pak, vykonavši mírné tresty na některých přívržencích Karla VII. v Čechách, přijala českou korunu královskou (12. května 1743). Téhož roku král anglický Jiří II. přithnuv sám v čele vojska na pomoc Marii Terezii, porazil Francouze u Detting nad Mohanem, a brzy potom přidružily se ke spolku rakouskému také Sardinie, Holland a Sasko.

Z házně, aby se vítězná Marie Terezie neobrátila proti němu, Fridrich II. zrušil mír opět, vtrhl náhle do Čech a dobyl Prahy (16. září 1744); avšak Karel Lotrinský zanechav války na Rýnu vytlačil jej zase do Slezska a stíhal jej i tam, ale poražen jsa bitvou vražednou u Hohenfriedberka, zahnán je zase do Čech, kde přemožen opět u Zárova (mezi Králové Dvorem a Trutnovem). Fridrich II. zvítěziv ještě nad Sasy, vynutil si mír v Drážďanech 1745, jímž ustanovení vratislavská jsou potvrzena. Na počátku toho roku zemřel Karel VII., a syn jeho Maximilian Josef opustiv od nepřátelství s Marií Terezíí obdržel Bavoru zase, a na císařství povýšen manžel Marie Terezie (František I. 1745—1765).

Po míru drážďanském vojska rakouská v Itálii Španělkům a Francouzům důrazněji odporovala, ale v Nizozemí »maršal saský«, levočný syn krále polského Augusta II., vítězil trvale nad spojenci rakouskými, tak že Angličané z války chtěli se vyzouti; i nezbývalo Marii Terezii, ač pomocné voje ruské již přibyly do Čech, než přistoupiti k míru v Áchách 1748, jímž pozbyla ještě Parmy a Piacenze na španělského prince Filipa a části Lombardska na Sardinii.

Tak mocnářství Rakouské obhájilo své jednoty, ač se ztrátou některých důležitých částí, za to však se živějším uvědoměním ostatních; v sichtní rodové rakouští stáli tehdy z jednoho proti nepřátelům, kteří spojení jejich pod společným domem panovnickým násilně chtěli roztrhnouti. / 04

[Válka sedmiletá 1756—1763.] Prusko od té doby, co povýšeno jest na království (1701) a nabyla Slezska (1741), bylo nejnebezpečnějším sousedem mocnářství Rakouského; zvláště pak Fridrich II. pečejo stále, jak by rozšířil panství své, kazil každinké zvěličení Rakouska v samém zárodku. V této snaze bylo Fridrichovi II. starodávné nepřátelství Habsburkův a Bourbonů francouzských velikou výhodou, neboť Rakousko, kdykoliv mu vzešla válka s Francouzi a Prusy, bylo nuceno vojska svoje rozptýlit na mnoho různých stran. V poměru tomto neočekávanou změnu způsobil výtečný státník Antonín Václav Kounic, nejvyšší státní a dvorní kancléř od r. 1753, zjednáv přátelství mezi dvory francouzským a rakouským; také Sasko připojilo se k Rakousku. Naproti tomu Anglie, dávny ale zíštný spojenec Rakouska, přidala se ke straně pruské, aby odtud ve sporu svém s Francií o některé kraje americké nabyla ochrany pro Hanoversko.

Fridrich II. chtěje země své opět rozšířiti, sám započal válku I. 1756. Obklíčiv u Pernu armádu saskou a poraziv u Lovosic Rakousky na pomoc spěchající, opanoval Sasko; ale již spojili se s Marií Terezíí císařovna ruská Alžběta i Bavoři a později také

Švédsko k tomu konci, aby Rakouskou navráceno bylo Slezsko i Kladsko. Boj s Francouzi Fridrich ponechal Anglii, proti Rusům a Švédům a Rakoušanům postavil se sám. S hlavní mocí vtrhl do Čech a porazil u Prahy Karla Lotrinského (1757); když pak se Karel zavřel v Praze, obklehl město. Prudkou střelbou úmyslně porouchány jsou některé z nejpamátnějších staveb uměleckých, zvláště kostel sv. Víta, aby se Praha tím spíše vzdala. Po šesti nedělích polní maršálek Daun přicházel Praze na pomoc; Fridrich obrátil se proti němu ke Kolínu, vzal však u vsi Chocenic krvavou porážku (18. června), tak že mu bylo ve zmatku utíkat ze země. Tehdy již se všech stran spojenci vnikali do zemí pruských; Fridrich poraziv Francouze u Rossbacha, pospíšil do Slez proti Karlu Lotrinskému a potřel jeho vojsko u Lysé (Leuthen). L. 1758 vnikl na Moravu, kdež obklehl Olomouc; ale přinucen jest ke zpátečnímu tažení, když rakouský general Laudon, poraziv silné oddělení vojska jeho, zničil spíši za ním vezenou. Od té doby válka přenesena do vlastních zemí Fridrichových. Výtoční velitelé císařství Daun a Laudon, podporováni jsouce poněkud od Rusů, zasazovali mu rány veliké a odnímali mu země jeho kus po kuse. Z těžkých nesnází těchto vytrhla Fridricha smrt císařovny Alžběty (1762); neboť nástupce její Petr III. spojil se s Prusy, a Švédové učinili mír. Ač pak císařovna ruská Kateřina II. Veliká po krátké vládě Petrově zanechala války, Fridrich byl již použil vojsk ruských a vzmohl se znova v Slezsku i Sasích; když pak i Francie smířila se s Anglií, Marie Terezie umluvila s Pruskem mír v Hohenburgu 1763; jímž obnoven stav hranic před válkou.

[Rodinné smlouvy o Toskanu a Modenu.] Po smrti Františka I. nejstarší jeho syn císař německý Josef II. (1765—1790) stal se spoluvladařem v Rakousku. Druhý syn Karel zemřel 1761, a třetí Leopold nastoupil tudíž v Toskaně, jež dle nařízení Františkova připadla domu rakouskému jako sekundogenitura; čtvrtý Ferdinand pojal za manželku Marii Beatrici (1771), dceru a dědičku vévodky modenského, s ustanovením, aby Modena po vymření vévodského rodu připadla potomkům Ferdinandovým.

[Halič 1772 a Bukovina 1774 připojeny k Rakousku.] L. 1763 zemřel August III., král polský i kurfiřst saský, a při nové volbě krále vznikly v Polsku veliké sváry. Toho použivši Kateřina II. učinila smlouvu s Fridrichem II., aby na uprázdněný trůn povznesen byl polský šlechtic Stanislav Poniatowski, a vojsko ruské vtrhlo do Polska vynutilo zvolení jeho za krále (August IV.). Když pak Kateřina II. ani potom nepřestala vojskem provozovat svou vůli v zemi, podporujíc zejména také dissidenty v usilování jejich o rovnoprávnost,

vlastencové polští (konfoederace barská) zdvihli meč proti větřelcům, ale byli na hlavu poraženi, a mnozí přinuceni k útěku na půdu tureckou; Rusové stihali je i tam a dali tím portě příčinu k válce.

Rusové v krátkém čase dobyli Multan, Valachie, Bessarabie, Krymu a jiných částí, tak že Prusy a Rakousko počaly se obávatí přílišné jejich moci. I jednalo se mnoho mezi dvory, jak nebezpečenství toto předejeti; konečně Fridrich II. učinil smlouvou s Kateřinou II., aby od podunajských zemí tureckých upustíc za to vzala si část východní Polské a jemu nebránila, tolíkéž zmocnit se přiležitých krajin. Obě mocnosti podávaly díl Polska také Rakousku. I nezbývalo Marii Terezii než buď podniknouti nebezpečnou válku se spojenou mocí pruskou a ruskou, buď přisvědčiti ke smlouvě této, jí od duše protivné. Tak došlo r. 1772 ku prvnímu rozdělení království Polského: Prusko přisvojilo si někdejší Pomořany (nyní Západní Prusko) krom Toruně a Gdańsku, Rus země litevské, Rakousko velkou část Malopolska, všecko někdejší království Haličské a jiné některé části, vše pode jménem království Haličského i Vladiměřského, a kromě toho třináct měst spišských, r. 1412 od Zikmunda Lucemburského Polsku v zástavu daných — celkem asi 71.600 km^2 s $2^{1/2}$ mill. obyvatel. Přes to chystalo se k nové válce porty s Ruskem, při čemž Rakousko ve srozumění s Tureckem obsadilo Bukovinu, jižto pak již náhradou útrat válečných podrželo (1774).

[*Válka o dědictví bavorské 1778—1779.*] Když bavorský rod Wittelsbachův úmrtím Maximiliana Josefa vyhasl a v Bavořích nastoupil Karel Theodor z větve falcké, Marie Terezie povolujíc přání syna svého Josefa hlásila se k Dolnímu Bavorsku a k části Horní Falce, jež byly dílem odumřelá lena koruny české, dílem lena říšská. Nový kurfiřt uznal oprávněnost žádosti té, avšak Fridrich II. pohnul falckrabětě zweibrückenského, budoucího dědice Bavorska, aby úmluvě rakouskobavorské odspřel svého uznání. Vojsko pruské i rakouské postavilo se k boji na severovýchodním pomezí českém, avšak nechutně Marie Terezie k nové válce učinila sporu konec. I zjednán mír v Těšíně 1779, jímž Rakousku postoupena od Bavor čtvrt nad Innem, jež přivtělena k Hornímu Rakouskům.

[*Reformy.*] Marie Terezie ujala se z celé duše léčení neduhů, kterými říše těžce trpěla od časů války třicetileté.

V čeli zahraniční svěřeny (r. 1753) nově zřízenému úřadu nejvyššího státního i dvorního kancléře a zároveň správa Nizozemska byla poručena místodržitelství bruselskému a zemí italských milanskému, jež obě dopisovaly si s kancléřem.

V evnitřní správě Marie Terezie hleděla země rakouské

a české sloučiti v jediný celek; spatřujíc však v jejich samosprávě překážku pro své opravy, omezila ji zřízením zvláštního stavu úřednického a soustředěním vší moci v rukou nejvyšších úřadů dvorských. Oddělivši soudnictví a finanče od ostatní správy, učinila z oddělných potud dvorských kanceláří české a rakouské jedinou spojenou kancelář dvorskou a nejvyšší soud, starodávná pak komora dvorská byla nejvyšším úřadem finančním. Těmto třem nejvyšším úřadům podřízeny jsou všecky úřady zemské: gubernium s nejvyšším purkrabím (zemským hejtmanem) v čele, soud zemský, při němž zasedaly osoby stavovské, úřad komorní pro správu důchodů. Pod guberniem stáli c. k. krajští hejtmanové, jímž obor činnosti rozšířen rozsáhlejší mocí nad úřady vrchnostenskými, aby neutiskovaly libovolně poddaných.

Zákonodárství zdokonalovalo se odklizením zakořenělých nestětí. Aby život, čest a svoboda lidí nezávisely na výroku soudců nedosti schopných, Marie Terezie odňala vrchnostenským a městským soudům moc hrdelní a zřídila hrdelní soudy jen se soudci učenými v právích (1765); r. 1768 novým zákonem hrdelním pro země české a rakouské trest na hrdle byl značně obmezen a později zrušeno i právo útrpné.

Stálé vojsko mělo odtud obnášeti 108.000 mužův, a všeliké jeho opatřování jakož i vybírání nováčků vyňato je z péče stavů, již k tomu povolili větší berni než dosud (1748). K řádnému provádění odvodu zavedeno r. 1770 první řádné sčítání lidu (konskripce), k sesílení branné moci opevněn Hradec Králové a založen Josefov i Terezín, ke vdělávání důstojnictva zřízeny školy vojenské ve Vídni a Novém Městě za Vídni. O lepší výcvik a zbroj mužstva značné zásluhy získali si Daun, Lacey a zvláště Václav z Lichtenštejna, jenž dělostřelu přivedl k veliké dokonalosti.

Hmotný blahobyt zveleboval se nejen péčí o průmysl a obchod, stavěním silnic a zaváděním ochranných cel, alebrž i vydáním ochranou poddaného lidu od nátlaku vrchnostenských. Berně a jiná břemena státní spravedlivěji rozdělena na chudého i bohatého; když pak stavové čeští a moravští nechtěli v ničem polehčiti robotnímu lidu, císařovna l. 1775 vydala robotní patent, jímž robota byla slevena na polovici. V Čechách (1769) vznikl spolek soukromý k šíření vědomostí hospodářských.

Ve věcech církevních Marie Terezie vymohla od papeže zrušení některých svátků, jichž bylo příliš mnoho, a zavedla »placetum regium«, jímž vyhradila si zkoumání nových nařízení papežských pro říši Rakouskou.

O vzdělání duševní vláda minila pečovati hlavně tím, že

vzala školství pod přísnější dohled státní. Reformu universitní provedl tělesný lékař císařovnín Nizozemec Van Svieten, náčelník komisie nad studiemi, přihlížeje zvláště k pokrokům věd přírodních. Národní školství jest v podstatě teprv od Marie Terezie dle rad Jana Felbige r a založeno; neboť dotud byly školy obecné jen v městech a městečkách, odtud pak již při všech kostelích farních a s jednostojným řádem, dělice se na školy normálné, hlavní a trivialné. Odporem rádu jesuitského reformy školské s počátku zvolna šly ku předu; rychlé však a rozhodně, když onen řád zrušen jest od papeže Klimenta XIV. l. 1773 a Josef II. samostatněji počal zasahovati do správy státní. Z jiného někdy jesuitského zřízeny fondy studijní k vydržování veřejných učilišť. Ale nové zřízení škol těžkou ranou zasáhlo samu bytost národů německých. Bylot za libenu myšlenku Josefovou, aby z různých národů rakouských časem stal se jediný prostředkem jazyka německého, jež měnil všemu obyvatelstvu vpraviti školami; proto německý jazyk ustanoven vyučovacím a zaváděn také do všech úřadův; na universitě pražské začato r. 1763 přednášeti některé předměty němčinou místo latinou.

Marie Terezie zemřela (dne 29. listopadu) 1780, panovavši slavně a moudře plných 40 let; nástupcem jejím byl Josef II., jímž počiná se řada panovníků rodu Habsbursk-o-Lotrinského.

§. 54. Josef II. 1780—1790.

[Reformy.] Císař Josef II. měl jako matka jeho vřelou touhu po zvelebení hmotného i duševního blaha svých poddaných. Jsa povahy nad míru ohnívě a vzdělán dle ducha svého času, jenž z Francie pronikal ponenáhlou do veškery Evropy, zavrhoval všecko staré a směle kráčeje cestami dotud nezkušenými zasazoval se horlivou snahou o blaho svých národův a zvelebení říše.

V e v ě c e h n á b o ž e n s t v í r. 1781 vydal patent toleranční, jímž dopustil v jisté míře vykonávání náboženství lutheránského a helvetského. Zbytkové vyznavačův odchylných musili se přiznat k jednomu z obou; kdo se tomu protivili, jakož adamité a deisté, byli přísně trestáni. Každé evangelické vyznání dostalo jednoho superintendenta představeným v zemi, jenž podřízen byl úřadům císařským.

Podobným způsobem císař Josef II. chtěl i církve katolickou v zemích svých uvésti zcela pod moc státu. Zrušil veliký počet klášterů, při čemž mnoho předmětův uměleckých přišlo na zmar a spolu s nimi také mnoho vědeckých památek i zřídel dějepisných; jméní klášterní jest zabaveno, a zřízen z něho náboženský fond,

z jehož důchodů založeno mnoho far, jichžto počet potud byl nedostatečný. Již za Marie Terezie (1777) biskupství Olomoucké jest povýšeno za zvláštní arcibiskupství; Josef II. (1784) založil biskupství Budějovické. Duchovenstvo katolické obmezil v důležitých právech a spojení jeho s Římem znesnadnil ještě více, než se již od matky jeho bylo stalo. Od směru tohoto nedal se odvésti ani osobní návštěvou papeže Pia VI. ve Vídni; nejen že kláštery rušiti nepřestal, ale založil i generalní semináře k tomu účelu, aby vychování duchovenstva bylo odňato biskupům a mladší duchovenstvo získáno císařovým novotám. Od dalších změn zdržen byl jen úmyslem papežovým nastoupit proti císaři na církevní tresty, pročež Josef II. sám zajel do Říma (1783).

Vedle těchto proměn Josef II. prováděl důrazně svou myšlenku, aby se jazyk neměcký všem národům rakouským prostředkem škol a úřadů mít. Ačkoli pak studující podle nového řádu studijního pro university a gymnasia (1784) měli zjednat si především schopnost k státním úřadům a tudíž znalost německého jazyka, přece vzmáhala se obecným probuzením také vědecká literatura. V Čechách vynikl tehdy Josef Dobrovský († 1829), zakladatel jazykozpytu slovanského a učenec evropského jména.

Účinné podpoře Josefově těšily se obchod, průmysl i obra. Český spolek k šíření vědomostí hospodářských císař povýšil (1788) za veřejný pode jménem vlastenecké společnosti hospodářské a vnesl naň kromě jiných práv zkoušení nastávajících správců hospodářských.

V prvním roce panování svého vydal zákon o zrušení poddanství osobního na veliký prospěch stavu selského. Majc pak s oekonomisty francouzskými přesvědčení, že půdu považovati sluší za jediný pramen bohatství národního, mínil ukládati berni jen na půdu a domy; k tomu konci dal (1785) nově vyměřiti všechnu rozlohu (Josefinský kataster) a roztrídit i dle hodnoty, aby se podle toho platý mohly ustavit. Rozdíl mezi půdou panskou a poddanou měl při tom docela pomínoti, rovněž i robota a všeliké jiné povinnosti, za něž poddaní měli odváděti dávku peněžitou; daň pak měla se vybíratí nehledík sněmům, jež tudíž měly býti svolávány, jen když císař uzná toho potřebu.

Za Josefa II. proveden jest konečně větším dílem zámysl druhdy Marie Terezie, aby země koruny české i rakouské měly společné zákonodárství. Z rozkazu císařova složeny jsou nové zákony trestní i civilní pro obojí země, a soudové jejich postavení pod nejvyšší přehlížecí soud ve Vídni. Úřadům krajským zveličena moc, aby s úspěchem mohly být nad vykonáváním zákonův a

chrániti poddaných proti vrchnostenským úředníkům, z nichž soudní moc konali justiciarové, politickou úředníci hospodářství. V městech královských všeliká moc i správa obecního jméní dána magistratům z úředníků zeměpanských složeným, tak že některý zbytek samosprávy zůstal jen městům poddaným, kdež vedle purkmistra a konšelů volených dosazován od vlády radnici, jemuž patřil soud a věci politické.

Za císaře Josefa vzaly také vznik první větší ústavy dobročinné: sirotčince, chudobince, ústavy pro hluchoněmé, blázince, nemocnice a j.

Za Marie Terezie a Josefa II. přivedli ve Vídni výteční hudební skladatelé Kryštof R. Gluck, Josef Haydn a zvláště Wolfgang Am. Mozart umění hudební k nejkrásnějšímu rozkvětu.

První nařízení Josefova obecenstvo, kromě těch, jimž byla na újmu, přijalo s jáositem; avšak čím dálé tím větší byl počet nespokojených. Obecný lid urážel se zasahováním vlády do jeho zvykův a radostí, jako když se nařizovalo, aby těla zemřelých pochovávána byla hezí vši hlučné pocty a jen zašítá do plátna; když zapovídáno pekařům a hostinským, aby nedávali odběratelům darův o vánocích; když zakazovány pouti ke vzdáleným městům a posvícení položeno ve všech městech na neděli jednu. Nově upravené bernictví způsobilo nejen nespokojenosť panstva, že mělo snášeti nová břemena s lidem poddaným, ale znepokojovalo i sedláka, jemuž by těžko bylo stačiti platům tak vysokým. Nejvážnější hlasy však ozývaly se proti němečině ve školách i v úřadech, odkudž hrozila národům úplná germanizace, a někteří vlastencové, větším dílem duchovní, jali se tím usilovněji hájiti práv mateřského jazyka, tak že právě do posledních let Josefa II. padají počátky znova rozrození neněmeckých národů rakouských, založeného na osvětových a lidumilných snahách císařových a na historickém podání.

[Spor o Nizozemsko.] Zamýšleje soustřediti moc vládní co možná nejvíce Josef II. viděl, že Nizozemí jest tomu na velikou závadu; proto chtěl je dátí Karlu Theodorovi za Bavorsko. Avšak Fridrich II. způsobil proti císaři spolek skoro všech knížat německých (1785), a Josef II. upustiv tudíž od svého úmyslu jal se zaváděti v Nizozemsku opravy; ale z toho vznikla mu vzpoura obyvatelstva, jež podporováno jsouc od Hollandkůniv a pruského krále Fridricha Vilema II. prohlásilo se neodvislým (1789). Proti tomuto hnutí Josef II. nemnoho mohl pořídití, poněvadž měl touž dobu válku s Turky.

[Válka turecká 1788—1791.] Josef vtažen byl do této války jsa spojencem Kateřiny II. Počátek byl nešťastný. Nakazlivé nemoci vznikly ve vojsku císařském a zadávily na tisíce lidí; Turci protrhli postavení

císařovo a způsobili vojsku náramný zmatek a škodu; císař ochuravěv v nezdravých krajinách vrátil se do Vídň a zanechal velitelství Laudonovi, jenž zahnal Turky za Dunaj a zmocniv se Bělehradu (1789) vtrhl hlouběji do Turecka.

[Nespokojenost v Uhrách.] Neštěstí Josefovovo v Nizozemsku a ve válce turecké dodalo stavům uherským odvahy, že chystaly se k povstání. V tísni své císař vydal rozkaz, jímž zrušil v Uhersku všechna nová nařízení vyjímanajíc ta, která týkala se náboženství a stavu rolnického; také položil stavům sném do Prešpurka, jehož však již se nedočkal, dokonav velečinný svůj život (20. ún.) 1790, právě když i stavové čeští chtěli mu předložiti žádost za obnovení zřízení zemského. Po Josefovi II. nastoupil bratr jeho Leopold, velkokníže toskanský, v Toskanskou pak druhorozený Leopoldův syn, Ferdinand Josef.

Část IV.

Doba reakce 1790—1848.

§. 55. Leopold II. 1790—1792.

[Utišení nepokojův.] Císař Leopold II. setrval při povolnosti, ke které byl se naklonil předchůdce jeho při sklonku svého života. Především svolal sněmy jednotlivých zemí ke slyšení jejich stížnosti, z nichž některé hned sám odstranil, a zároveň jednal s nepřáteli zahraničními o mír, jenž smluven ve Svištovy r. 1791. Rakousku dostalo se nepatrného zlepšení hranic při řece Uně a Staré Ržavy. Zatím obnovil také stavovské zřízení ve všech svých zemích, čímž zrušena jmenovitě nová úprava daní a převedení robot v peněžitou dávku, umenšeno v měšování se vlády do řádu kostelních a vráceno sněmům právo povolovati daně a sbírat je svými úředníky; posléze přijal korunu českou i uherskou, čehož císař Josef II. byl opomenul. Na universitě vídeňské i pražské r. 1792 zřídil stolici jazyka českého, při níž v Praze prvním učitelem byl Fr. M. Pelcl, z prvních a nejdůležitějších buditelů národního citu českého.

Také stavům nizozemským Leopold podával starodávného jejich zřízení; ale když setrvávali při snaze po samostatnosti, vojskem donuceni jsou k poslušnosti 1790.

Stavové zemí českých nedabajíce jinak prospěchův a přání poddaných, jmenovitě lidu selského, žádali od Leopolda, aby jim vrátil i jiná některá jejich starobylá práva; avšak žádost tato jakož i svobodnější rozvoj veřejného života v Rakousku setkaly se s poměry velice nepříznivými, s velikou revolucí francouzskou a s válkami, jež odtud drahý čas otřásaly veškerou Evropou.

[První léta francouzské revoluce.] Již v posledním roce panování císaře Josefa II. byla se začala veliká revoluce francouzská 1789. Ve Francouzích mocná strana demokratická předsevzala proměnu všeho státního pořádku, nešetříc žádných dosavadních práv ani duchovenstva a šlechty, ani jednotlivých částí říše, ale také posléze ani trůnu samého. Počínání toto způsobilo strach neobmezeným jedinovládci a stavům, již dotud sami jediní měli právo řídit záležitosti veřejné; neboť jedněm i druhým snahy neobmezené lidovlády, jež se dle příkladu francouzského ujmaly také v jiných zemích, hrozily ztrátami a pohromami. Kromě této obavy obracela záhy pozornost Leopoldovu na rozvoj revoluce francouzské také ta příčina, že sestra jeho Marie Antonie byla manželkou tehdejšího krále francouzského Ludvíka XVI. Když však Ludvík XVI. uznal novou ústavu své říše, dle níž královská moc měla napotom obmezena být zákonodárným sněmem voleným od lidu, Leopold nemínil učiniti nic nepřátelského proti Francouzsku. Ale brzy potom zrušení selského poddanství, od národního shromázdění francouzského dekretované, způsobilo stížnosti knížat německých, kteří měli panství ve Francouzích; naproti tomu Francouzi vedli stesky na sousední knížata německá, že přechovávají u sebe vystěhovalce francouzské, již nespokojeni jsouce s novým stavem věci strojili se k válce proti vlasti.

Za pilného o tom jednání Leopold II. zemřel a nejstarší syn jeho František nastoupil v zemích dědičných i v Německu.

§. 56. Císař František I. (II.) 1792—1835.

[První válka francouzská 1792—1797.] Nedbajice mnoho o přátelské narovnání Francouzi vyhlásili Františkovi válku a začali ji vpádem do Nizozemska 1792; císař pak pohnul krále pruského ke spolku na obnovení plné panovnické moci ve Francii. Avšak vévoda brunšvický Ferdinand, velitel vojsk německých, po krátkém prospěchu vzal znamenitou škodu a musil couvati přes Rýn, kdežto vůdce francouzský Dumouriez, poraziv císařské generalem Clerfaiitem vedené u Jemapp, opanoval rakouské Nizozemí.

Válkou touto divoké vášně v lidu francouzském rozníceny jsouce měrou přílišnou obrátily se proti rodině královske; Ludvík XVI. popraven jest guillotinou (21. ledna 1793) a ještě téhož roku i Marie Antonie.

Těmito událostmi a přičiněním anglického ministra Pitta pozdvihla se proti Francii téměř veškerá Evropa, přede vším opět Rakousko, jehož vnější záležitosti vedl od r. 1793 svobodný pán František Thugut. Dumouriez poražen byv u Neerwind uchýlil se do Francie, Prusové vzali Mohuč a přešli s Rakušany do Elsassu. Na-

proti tomu Carnot, tehdy správce věci vojenských ve Francii, povolal všechn svůj národ do zbraně. Takto Francouzové nabylí nad spojenci převahu, zatlačili vojsko rakouské i pruské opět za Rýn, a Jourdan i Pichot vzali zase Nizozemsko (1794). Tu král pruský učinil o své ujmě mír v Basileji, kteréhož příkladu i jiné některé mocnosti následovaly (1795), a všechna moc zbraní francouzských obrátila se proti Rakousku. Boj zuřil hlavně v severní Italii a v jižním Německu. V Italii na slovo braný velitel Napoleon Bonaparte, tehdy 26letý, poraziv císařského vojevůdce Beaulieua ve čtyřech bitvách zahnal i jeho nástupce Wurmsera do Mantua; vojsko za vojskem spěchalo osvobodit mužstva v Mantui sevřeného, leč Bonaparte porazil chrabrého jejich vůdce Alvinyho v třídenní bitvě blíž Arkole a v lednu 1797 u Rivoli, a vyhladověná posádka musila konečně kapitulovati (1797). V Německu výtečný velitel arcikněže Karla, bratr císařův, tehdy 25letý, zapudil zatím francouzské voje vedené od Jourdana a Moreaua za Rýn; ale když se obrátil potom proti Bonapartovi, vzal i on značné ztráty, a Francouzové vtrhli bez překážky až do Štýrska. Když Bonaparte zrušil ještě také republiku Benátskou, smluvěný mír v Campu Formi 1797, jimž Rakousko postoupilo Francouzům Nizozemsko a Lombardie, nabyla však Benátska, části Istrie a celé Dalmacie s Dubrovnickem i Kotorem. Vévoda modenský vydal svou zemi Francouzům a dostal za ni od Rakouska Breisgavsko. Z nabytého území v severní Italii Bonaparte zřídil republiku Cisalpinskou; německé věci měly srovnány být na kongresse v Rastattě.

Malá republika Dubrovnická vynikala vzdělaností tou měrou, že nabyla jména jihoslovanských Athén; její rozkvět padá do konce XV. a do XVI. i XVII. věku. K básníkům nejvíce vynikajícím patří Ivan Gundulić († 1638), od něhož pochází epická báseň Osman, nejkrásnější květ poesie dubrovnické, a Junius Palinotič († 1657), jehož nejlepší dílo jest Kristiada. Strašlivé zemětřesení 7. dubna 1667 pohřbilo slavný život Dubrovníka navždy, byl město samo cizím přispěním znova bylo zbudováno a obchod jeho zase počal se ujímati.

[Druhé a třetí rozdělení Polska 1793 a 1795.] Za války této Prusové a Rusové osvojili sobě opět některé části říše Polské l. 1793. Tohoto dělení Rakousko se neúčastnilo; ale když násilí ruské Polákům znova do ruky meč vtisklo a branný odpor řízený Kościuszkiem po všech částech někdejší říše Polské se rozšířil: všechny tři mocnosti poslaly vojska do země a druhdy mocné říši třetím dělením učinily konec 1795. Rakousku dostalo se tehdy »Západní Halič«, t. j. zbytku Malopolska s Krakovem a nynější ruské gubernie Lublinské — úhrnem 44.000 km².

[Druhá válka francouzská 1799–1801.] Brzy po míru čamboformijském vláda francouzská násilím proměnila stát Církevní v republiku Římskou a Švýceary v republiku Helvetskou a vypravila generala Bonaparta, aby se znočnil Egypta. Tyto a jiné přechvaty byly příčinou, že Anglie, Rusko, Neapol, Turecko a císař František II. opět ujednali spolek proti Francouzům.

Válku otevřely voje neapolské vedeny jsouce rakouským generalem Mackem; jsou však poraženy a království Neapolské učiněno republikou Parthenopskou (1799). Brzy potom arcikníže Karel s pomocí ruskou pod Korsakovem poraziv Jourdana ve dvou bitvách zahnal jej za Rýn a obrátil se proti Francouzům do Švýcar zvítězil nad nimi u Züricha. Zároveň Kraj a Melas, vůdcové císařství, a Suvarov, náčelník vojska ruského, zvítězivše nad francouzskými generály Macdonaldem při Trebbii a Moreauem u Novi, vytiskli je z Italie krom Janova (1799). Nazprávu o těchto ztrátách Bonaparte vrátil se do Francie sám postavil se v čelo republiky s titulem prvního konsula. Krátce potom císař ruský Pavel, nepohodlnuv se s Rakouskem, odvolal vojsko své domů, tak že tiže další války spočinula opět na jediném Rakousku. Bonaparte vypravil se s novým vojskem do Italie; císařství pod Melasem poraženi jsou ve hlavní bitvě u Marenga 1800, jež zmařila všechny jejich předešlé pokroky. Později Moreau zvítězil nad vojskem císařským u Hohenlind v Bavorsku 1800, vtrhnul do Rakous, dobyl Salzburka i Lince a zaměřil k Vídni. Sklíčen jsa tak těžkými nehodami František II. učinil mír v Lunevilli (1801). Rakousko podrželo skoro všecky své posavadní země; ale velkovévoda toskanský Ferdinand postoupil panství svého ke království Etruskému, jež nově zřízeno pro knížete parmského náhradou za Parmu, jež přivtělena k republice Italíské. Ferdinand obdržel arcibiskupství Salzburské jako kurfürství a proboštství Berchtesgadenské; František II. za Breisgavsko, již r. 1797 postoupené, biskupství Tridentské a Brixenské. Náhrady tyto staly se v následcích výroku říšské deputace (1802 a 1803 v Řezně), jímž tehdy v říši Německé skoro všecky země duchovních a menších světských knížat i říšská města zbaveny jsou své samostatnosti a obráceny v náhradu knížatům, kteří některou část panství svých donuceni byli dátí Francouzům a jich spojencům.

[Rakousko císařstvím 1804.] Po mnohých krvavých převratech, jež se ve Francii staly za těchto válek, Bonaparte uvedl zemi v nový, trvalejší pořádek a dal se konečně korunovati za císaře I. 1804 (Napoleon I. 1804–1815). František II. vida hynoucí stav říše Německé, od níž měl titul císaře římského, a chtěje předejít, aby si Napoleon

z nového důstojenství neosoboval přednosti nějaké, přijal také sám titul dědičného císaře rakouského 10. srpna 1804 (František I.), přiměřený rozsálosti říše své, při němž uznán jest od všech mocností evropských.

[Třetí válka francouzská 1805.] Nepřátelství Francie k sousedním mocnostem brzy po míru lunevillském ještě vzrostlo, neboť Napoleon vzal si právo užívat vojenské moci švýcarské, za války s Anglií (1803) porušil neutralitu Německou obsazením Hanoverska a z republiky Italské učiniv království přijal i jeho korunu. Aby tudiž další šíření jeho moci předešli, Angličané, Rusko a František I. vešli proti němu ve spolek 1805.

Napoleon získav pro sebe Badensko, Württemberk i Bavory vytáhl osobně do Němec; sklíčil a zajal polního vůdce císařského Makka i s vojskem bliž Ulma (1805) a bez odporu přiraziv až k Vídni obсадil hlavní město rakouské. Pak obrátil se na Moravu, kde stál malý sbor rakouský, k němuž mezitím přitrlhal císař Alexander I. s veškerým pomocným vojskem svým. V bitvě tří císařů u Slavkova Napoleon dobyl úplného vítězství (2. pros.) 1805. František musil učiniti mír v Prešpurce 1805, s velikými obětmi na zemích i penězích. Kromě 100 mill. zlatých náhrady za válečné útraty postoupil Benátska i s Dalmacií ke království Italskému, Tyrol, Bavorům a všech zemí Venkovských Bavoršku, Badensku a Württembersku; Badensku jmenovitě připadlo tehdy Breisgavsko, jehož vládce arciknifže Ferdinand d' Este nedostal žádné náhrady. Rakousko ohdrželo toliko Salzbursko, jež posavadnímu držiteli arciknifžeti Ferdinandovi nahrazeno biskupstvím Würzburgským.

[Konec císařství Německého 1806. Další vzrůst moci Napoleony.] Hned po míru prešpurském Napoleon daroval svým bratrům Josefovi království Neapošské, Ludvíkovi království Hollandské a povýšiv Bavoru i Württembersko na království, Badensko na velkovévodství, učinil konečně se 16 německými knížaty spolek Rýnský, jímž se tito od říše Německé docela odtrhli. Proto František II., prohlásiv právní svazky mezi svými zeměmi a Německem za zrušeny, vzdal důstojenství císaře německého (6. srpna) 1806, neboť nehodilo se již ke skutečným poměrům. Když pruský král Fridrich Vilém III. (1797—1840) ostatní knížata německá chtěli sloučiti v podobný spolek, Napoleon zvedl proti němu válku a zvítěziv u Jeny i Auerstädtta (1806) přinutil jej a pomocnou jeho císaře Alexandra I. po novém vítězství u Fridlandu k míru v Tylži (1807); Rusko vešlo s Francií v přátelství, ale Fridrich Vilém III. ztratil dobrou polovinu svých zemí. Z některých částí jejich a z Hanoverska Napo-

leon upravil království Westfalské pro bratra svého Jeronýma, z pruské části někdejšího království Polského zřídil velkovévodství Varšavské, jež daroval kurfürstovi saskému, jejž zároveň povýšiv za krále přijal do spolku Rýnského. Z Berlína vydal pověstný dekret o kontinentálním systému, jímž ve všech zemích Francii poddaných anebo s ní spojených zapověděn všeliký obchod i dopisování s Anglií. Odtud šíření mocí francouzské s ujmou téměř všech států evropských nemělo cíle ni konce.

Čertová válka francouzská. 1809.] Když Napoleon zmocniv se Portugalska, že nechtělo uvnitř Angličanům své přístavy, mnil úskokem i Španělsko opanovati, způsobil si obecné povstání na Pyrenejském půrostrově a živou mocí udolati je nestačil. Vhodné této přiležitosti užil František I. a zdvihl na radu svého kancléře Filipa Stadiona, jenž se domníval, že by se i jiní národové, předem Němcí, k podobnému nadšení dali povzbudit, ve spolku s Anglií válku proti Napoleonovi a spolčenci jeho Alexandroví I. Vojna začala se s dobrým prospěchem zbraní císařských; v Týrolsku udatný lid selský vedením Ondřeje II. se vzbouřil proti Bavorům a vypudil vojsko jejich ze země; v Itálii arcikníže Jan a v Haliči arcikníže Ferdinand Toskánský statečně vedli si proti nepříteli. Ale Německo krom několika málo nadšenců zůstalo netečno a hlavnímu vojsku arcikněžete Karla Napoleon připravil v Bavorích několik porážek, jmenovitě blíž Eekmühl a, dobyl potom i Vídň. Arcikníže Karel stáhnut mocnější vojsko kolem sebe podstoupil Napoleona novou bitvou blíž Asper (21. a 22. ky.) a porazil ho na hlavu, tak že nepřemoženému dotud vítězi ucouvnouti bylo na dunajský ostrov Lobavský. Zatím však místokrál italský Eugen Beauharnais, pastorek Napoleonův, vzmohl se proti Janovi v Itálii, stíhal jej skrze Korutany a Štýrsko do Uher, porazil tam u Rábu a překazil tím spojení jeho s Karlem, kdožto sám silné oddíly vojska vypravil na pomoc svému otčímovi. Tím skutkem válka rozhodnuta. Napoleon přešel přes Dunaj, přemohl vojsko Karlovo krvavou bitvou u Wagram a stíhal je až ke Znojmou; tu chvíli také v Haliči štěstí válečné opustilo prapory rakouské, a císař František I., ačkoliv arcikníže Karel počal u Znojma novou bitvu, o jejímž výsledku nebylo ještě rozhodnuto, učinil mír ve Vídni (14. ř.) 1809. Rakousko ztratilo 110.000 km^2 s $3\frac{1}{2}$ mill. obyvatel; Salzbursko se sousedními končinami Horních Rakous postoupilo Bavorům, Západní Halič vévodství Varšavskému, část Haliče s Tarnopolskem Rusku; část Korutan, Kraňsko Istrii, Terst, Gorici a Charvátsko od moře až po Savu Napoleonovi; nad to přistoupilo k systému kontinentálnímu. Z posléze dotče-

ných zemí Napoleon, přidav k nim Dalmacii a někdejší benátskou Istrii, utvořil nový stát, »provincie Illyrské«.

Za přímčí po bitvě wagramské Francouzi údusili povstání v Tyrolsku, a když po míru vídeňském opět propuklo, Ondřej Hofer jest zajat a v Mantově zastřelen (1810); Tyrolsko roztrženo: sever zůstal Bavorům, Tridentsko připojeno ke království Italskému.

Po válce této sily mocnářství Rakouského nad míru byly vyčerpány; státní dluh vzrostl na výši nikdy před tím nebyvalou, tak že papírové peníze »černé bankocedule« r. 1811 sníženy jsou na pátý díl své jmenovité ceny. Naproti tomu Napoleon dospěl tehdy vrcholu své moci; chtěje pak nabýti lesku z příhuzenství se starobylým rodem panovnickým, dal se rozvésti s manželkou svou Josefínou a zašnoubil se s Marií Ludovikou, dcerou císaře Františka I., a když narodil se mu syn, udělil mu hned v kolébce název krále římského. Tím zdálo se, že vyplněna jsou přání jeho všecka.

Avšak nenasytnost jeho v šíření panství a lichovále, s jakou vystupoval i proti Alexandrovi, svému spojenci, v zálepě měly válku s Ruskem, jež připravila zlý konec jeho slávě.

[Válka Napoleonova proti Rusku 1812. Bitva u Lipska 1813.]
 Donutiv i Rakousko a Prusy ke spolku Napoleon vytáhl s armádou asi 500.000 mužů do pole proti cárovi; avšak nesmírné toto vojsko zahynulo téměř všechno zbraněmi a mrazy ruskými. Rusové postoupili za poraženým Napoleonem až do Němec, kde Prusko k nim se přidal. Napoleon novým vojskem ohnovil válku s novým úsilím a šestním (1813). K radě svého kancléře Klimenta Metternicha František I. podal se za prostředníka míru, leč marně. Tedy František I. spojil se s Rusy a Prusy a kázal knížeti Karlu Schwarzenberkovi vytrhnouti přes pomezí české; ale Napoleon porazil velké vojsko spojenců u Drážďan, a maršál jeho Vandamme stíhal jeden proud prchajících do Čech. Tou chvíli však štěstí se obrátilo. Vandamme na hlavu byv poražen u Chlumce sv. od Teplice 1813, zajat jest s největší částí svého vojska, a také ostatní generalové Napoleonovi před tím i po tom ztratili krvavé bitvy proti spojencům; zároveň vojsko rakouské, podporováno jsouc domácím obyvatelstvem, obsadilo provincie Illyrské a král bavorský odpadl od Napoleona. Po sléze přišlo k rozhodnému boji u Lipska dle plánu hraběte Radetského a vrchním vedením Karla ze Schwarzenberka (16—19. ř.) 1813. Napoleon jest poražen a stíhan až k Rýnu. Dne 31. pros. 1813 voje spojených mocností přešly přes Rýn a zanesly válku na půdu

francouzskou. Krutými boji proklestily sobě cestu až ku Paříži a dobyly ji (31. bř.) 1814. Napoleon smlouvou ve Fontainebleau donucen vzdáti císařství a odejít na ostrov Elbu, jenž mu spolu s důchodem 2 mill. franků vykázán k výživě. Na trůn francouzský dosazen bratr nešťastného Ludvíka XVI. Ludvík XVIII. s nímž smluvěn mír pařížský, dle něhož Francii ponechány hranice r. 1792.

[Kongress vídeňský. Návrat Napoleona 1815.] Vyslanci všech mocností evropských sešli se potom na kongress ve Vídni (září 1814 — 11. června 1815), aby nově uspořádali Evropu. Prve však než perná tato práce dokonána, Napoleon se pokusil obnoviti své panství; nenadále připlul z Elby do Francouz (1. bř. 1815), zapudil Ludvíka XVIII. ze země a zmocnil se vlády. Leč vojska všech mocností evropských obrátila se proti němu a učinila panství jeho konec již po 100 dnech bitvou u Waterloo. Od Angličanů Napoleon za vezen byl jako vězeň evropský na ostrov sv. Heleny, kde zemřel (5. kv.) 1821. Tělo jeho (l. 1842) přeneseno do Paříže.

Mocnářství Rakouské ustanovením kongressu vídeňského pozbylo Nizozemska, zemí Venkovských a Západní Halíče, nově pak nabyla Lombardsko-Benátska, Tridentska, Brixenska, Salzburska, benátské druhdy části Istrije a Dalmacie s Kotorskem i Dubrovnickem; Toskana vrácena arciknížeti Ferdinandovi, Modensko synu předešlého držitele Františkovi d' Este, Parma dána Marii Ludovice na čas života. Císař František zřekl se vrchní moci lenní nad pruským dílem Lužice, vyhradiv toliko koruně české nápad po vymření rodu Braniborského, a přistoupil se zeměmi starorakouskými i českými k novému »spolku Německému«, jenž nastoupiti měl na místo bývalého císařství s panovníkem rakouským v čele.

[Svatá aliance 1815.] Aby nadále vespolek žili ve bratrské svornosti a národům vládli dle nauky náboženství křesťanského, mocnářové rakouský, pruský a ruský ujednali svatou allianci; ale sliby panovníkův jen tak jsou prováděny, že úzkostlivě odmitány všecké žádosti národův, aby správa státní ve shodu uvedena byla s rozvojem národního života, probuzeného revolucí francouzskou. Ten účel měly potomní časté sjezdy dílem předních mocnářův evropských, dílem jejich ministrův, při nichž slovo Metternichovo mívalo rozhodnou platnost; ale zároveň rostl již také vliv Ruska, zejména na Balkánském poloostrově, odkudž vzcházel zase ohrožování důležitých zájmův obchodních Anglicka i Francie, a především Rakouska.

[Domácí poměry za Františka I.] Sněmy zemské zhaveny byly veškery své moci a všecka správa státní dána do rukou císařského

úřednictva, ježto však libovalo si v pohodlí a v jakém takém odbyvání věcí běžných.

Zákládání nových ústavů k zvelebení věd, umění, živnosti i k účelům dobročinným vycházelo buď od stavů buď od osob soukromých. L. 1796 vznikl v Čechách soukromý spolek vlasteneckých přátel umění, jenž brzy potom založil akademii uměleckou v Praze; l. 1798 stavové čeští zřídili divadlo zemské v Praze vystavené prve (1784) soukromým nákladem hraběte Františka Antonína Nostice; l. 1802 založili vyšší technický ústav nákladem zemským, první v Rakousku; soukromým spolkem založena l. 1810 vysoká škola hudební pode jménem konservatorium; péci učených hrabat Kašpara Šternberka a Kolovrata Libšteinského zřízena l. 1818 společnost musea království Českého se sbírkami vědeckými a při něm přičiněním Františka Palackého, hraběte Františka Šternberka a zvláště Josefa Jungmanna l. 1831 Matice česká k vědeckému pěstování jazyka českého. Takto vzdělání duchovní čnilo přece jakýsi pokrok; že však hlavním prostředkem vzdělávacím byla němčina, vzdělaná třída zůstávala cizí národům jiných jazyků než německého. Nicméně národní literatura česká brala již tehdy nové začátky, křísená jsouc muži nadšenými láskou k mateřskému jazyku; ve kterežto přičině nesmrtelné zásluhu sobě získali patriarcha Josef Jungmann (+ 1847), zakladatel novočeské literatury, otec vlasti František Palacký (+ 26. kv. 1876), historiograf království Českého, a P. J. Šafařík (+ 1861), původce »Slovanských starožitností« a slavný jazykozpytec; nález pak rukopisu Zelenohorského a Králové vorského poslív české vědomí i hrdost, probudil také veliké pěvce národní, jakými byli nadšený Jan Kollár (+ 1852) a spanilomyslný Fr. Lad. Čelakovský (+ 1852). I stalo se, že němčina na školách nejnižších v českých městečkách a vsech ustupovala jazyku mateřskému, zvláště péci duchovenstva, pod jehož dohled dány jsou školy národní již r. 1804.

Touž dobou také Slovinci vzchopili se k novému životu, jehož křisitelem jest Valentin Vodník (+ 1819); po něm literární činnost nalezla rychle přečetné pracovníky, z nichž vyniká František Prešern (+ 1840), nejznamenitější básník slovinský, a soudruh jeho Stanko Vraz, básník charvátsky ale rodem Slovinec.

R. 1797 složil Josef Haydn úchvatný nápěv k rakouské národní hymně.

(Dne 2. března) l. 1835 zemřel císař František I., a v panství Rakouské nastoupil prvorozený syn jeho Ferdinand.

§. 57. Ferdinand I. Dobrotivý 1835—1848 († 29. června 1875).

[*Povaha vlády.*] Ferdinand I. byl pán dobrotivý a šlechetný, jenž hrzy nachýlil sobě nelíčenou lásku svých národů; jsa však tělesné povahy slabé a chorobné, zanechávati musil vrchní správu na větší díl předním rádcům někdy otce svého, a tudíž nehybnost ve vnitřním rozvoji Rakouska potrvala i za vlády jeho. Z nejdůležitějších příčin zjevu toho byla i neobyčejná nesnadnost vnitřních poměrů Rakouska, jehož obyvatelstvo různo jest národností, věrou, vývojem historickým i vzdělaností.

Avšak v takovémto stavu Rakousko nesmělo dlouho setrvati, předně proto, že mezičím značně změnily se poměry k státům jiným, především k Německu, kde Prusko zmohutněvši vnitřní svou organizaci zjevně bažilo po prvenství a již první krok k cíli tomu učinilo, dokonavši r. 1833 jednotu celní spolku Německého, k níž Rakousko nepřistoupilo; za druhé proto, že nastal povážlivý úpadek ve všech odvětvích vnitřní správy, proti němuž ozývalo se již veřejné mínění rok od roku mocněji, ukazujíc také na nesamostatnost zahraničné politiky Metternichovy za války paše egyptského Mehmeda Aliho proti Portě jako na následek onoho úpadku. Z těch důvodů vláda uznávala potřebu oprav, ale provedla je toliko ve vojenství, při čemž nejvíce zásluh získal si Karel hrabě Clam z Martinic.

[*Poměry domácí před r. 1848.*] V Čechách za volnějšího, ruchu, jenž při dobrotivosti panovníkově po celém mocnářství poněháhu nastal, národní uvědomění českého obyvatelstva prospívalo čím dálé tím patrněji, vzbudilo však již tehdy nelibost a sočení mnohých cizích a domácích, kteří byli zvykli považovati Čechy za zemi německou. Tím býly se rozmišky mezi českými a německými obyvateli země, jižto jinak neměli žádné příčiny k nenávisti proti sobě; neboť jedny i druhé vedla táz touha, polepšiti neblahý stav všem veřejným, a stejným způsobem chtěli toho dosíci, tak zvaným zřízením konstitučním. Tehdy pokusili se, ač marně, stavové čestí jeně jednou o nabytí práv svých, jež se zdála býti již navždy zrušena a neplatna; znamenajíce však, že málo zmohou, nebudou-li podporování veškerým národem, počali se ujmáti netoliko svých práv, nýbrž i prospěchův obecných a chystali na r. 1848 nutné toho směru návrhy sněmovní.

V Uhrách od času Leopolda I. panovníci rakouští usilovali sloučiti zemi těsněji s ostatní říší, ale marně; zejména germanisační záměry Josefa II. měly ten opačný následek, že zvítězila snaha Ma-

darův, aby jejich jazyk zaveden byl do škol, v úřady a veškeren veřejný život na místo latiny dotud výhradně užívané. Od té chvíle maďarský národ rychle se probouzel k sebevědomí a plodné činnosti; v čele jeho křisitelů stáli Štěpán Széchenyi († 1860), František Deák i Aurelius Desewffy, jižto usilovali na sněmích vždy ještě pravidelně svolávaných o důraznou opravu správy zemské i národního vzdělání, Alexandr Petöfi († 1849), Josef Eötvös, Alex. a Karel Kisfaludy, Michal Vörösmarty a mnozí jiní, jejichž zásluhou maďarské písemnictví vyspělo v nejkrásnější květy. Na sklonku l. 1847 postavil se v čelo maďarské opposice Ludevík Košut, veliký řečník, jemuž dobře bylo známo, že »revoluční propaganda připravuje převrat na mnohých místech v Evropě zároveň. Ale para-novační snahy maďarské vzbudily odpor v ostatních národech uherské koruny, tak že i oni rychle k národní uvědomělosti se probírali. Mezi Slováky působili v tom směru Jan Hollý, Jan Kollár, P. J. Šafařík, K. Kuzmány a později zvláště L. Štúr, a J. M. Hurban; mezi Charváty Tomáš Mikloušič a nejvydatnější Ludevít Gaj († 1872), mezi Rumuny Tomul Aron. Podobně vzpírali se Slované v krajích přímořských proti nadvládě jazyka italského a Malorusové proti Polákům.

R. 1846 vypuklo povstání mezi Poláky v některých částech Polska i Haliče, ale brzy bylo přemoženo a Krakov, jenž od r. 1815 byl obcí svobodnou, připojen k Rakousku.

V Italii po pádu Napoleonově tajný spolek Karbonarů, již za francouzské doby založený, přičinoval se proti vlivu rakouskému nejen o to, aby zavedeny byly poměry ústavní, nýbrž také, aby kde které obyvatelstvo italského jazyka sloučeno bylo v jediný stát; ale přičiněním Metternichovým všechny tyto snahy utlumeny a vliv rakouský ještě utužen.

[*Vliv revoluce únorové na Rakousko.*] Za všeobecného tohoto ruchu národnostního v Rakousku propukla dne 27. ún. 1848 ve Francii revoluce, kterouž ústava zavedená po pádu Napoleonově jest vyvrácena, král Ludvík Filip vypuzen a prohlášena republika.

Ve valné části Evropy a zvláště také v zemích rakouských vzniklo z toho veliké pohnutí myslí. Národové rakouští všichni jedno- svorně si přáli pádu Metternichova; sotva však Metternich v násled- cích vídeňského hnutí dne 13. března propuštěn z úřadu a baron Pillersdorff jmenován ministrem vnitřních záležitostí, snahy začaly se ihned rozcházeni. Obyvatelstvo německé chtělo samo vstoupiti a všeckny spolkové země rakouské přivésti v nejužší spojení se sjedno- ceným Německem, což by vedlo k nepředvídaným zápletkám, kdyby

císař rakouský nebyl zároveň císařem německým; ale nejen Němci, lež i Vlaši, Poláci a Maďaři vystupovali s požadavky, které podlamovaly dílem samu bytost státu Rakouského, kdežto Čechové odpírajíce jednak suahám německým snažili se zároveň přetvořiti stát na základech foederativních.

Italiáni a Maďaři naplnění svých požadavků měnili vynutiti zjevným odbojem.

/V království Lombardskobenátském/ propuklo obecné povstání majicí ten účel, aby provincie ona byla od Rakouska odtržena; vzpouru dychtlivě podporoval Karel Albert, král sardinský, zamýšleje zvětšení svou říší se škodou Rakouska; avšak pochodił zle. Polní maršálek hrabě Radecký, výtečný velitel a otcovský přítel vojska, poraziv jej u Custozzy 1848 obsadil i Milán a donutil jej ku přiměří a k vyklizení Lombardie, sám pak obsadil Parmu i Modenu; jediné Benátky trvaly tehdy ještě v odporu. Avšak italská strana republikánská vedena jsouc Mazzinim způsobila povstání v Toskanskou i v Římě, před jehož hrůzami papež Pius IX. uchýlil se do Gaety pod ochranu krále neapolského.

/V Uhrách/ Maďary únorová revoluce povzbudila k požadavku, aby jím dáno bylo samostatné ministerstvo a země koruny uherské jen osobní unii s ostatním Rakouskem byly spojeny; a Košut splnění věcí těchto skutečně vymohl, ano způsobil, že prohlášeno výhradné panství jazyka maďarského ve školách a ve všem životě veřejném na úkor jiným národnostem. Ale když císař Ferdinand žádal, aby Uhři žě státního dlugu, obnášejícího tehdy asi 1000 millionů zlatých, na sebe přijali aspoň 200 mill., oslyšen jest ve své žádosti. Avšak Charváti, Srbové a Rumuni žádali sobě samosprávy a rovnoprávnosti s Maďary; Charváti vymohli si na vládě rakouské jmenování Josefa Jelačiče za bana charvátského, Srbové zvolili si Josefa Rajačiče za patriarchu a Štěpána Šuplikce za vojvodu, a oba národové pozdvihli se vedením Jelačiovým k hoji proti nadvládě maďarské v létě r. 1848. Ferdinand s počátku přál Maďarům, později však postavil se na stranu Srbovů a poskytl tím pešťskému ministerstvu přiležitost ke krokům rozhodně nepřátelským; a rci kníže Štěpán, dosavadní palatin musil útěkom vybaviti se z Uher, hrabě Lamberg; jenž po něm ve jménu císařově vládnouti měl v Uhersku, jest zavražděn, a ministerstvo uherské vedlo správu země v něčem neohlížejíc se na krále. Košut, vůdce vzpoury této, doufal, že do spěje vítězství pomocí revoluce, která z jeho přičinění vypukla ve Vídni, a zřídil rychle vojsko dílem z bývalých vojínů císařských, dílem ze zemské hotovosti.

[Země slovanské a německé l. 1848.] Zatím ve Vídni, i když dne 15. března udělena konstituce, nespokojenosť obyvatelů zvrhovala se vždy zřejměji v revoluci, tak že císař byl přinucen uchýlit se na nějaký čas do Innsbrucka; ve Lvově a v Krakově konaly se přípravy k obnovení bývalého království Polského, a konečně vypuklo v Praze a ve Lvově povstání, ježto však potlačeno jest rychle od generalů tam velicích, v Praze jmenovitě od Windischgrätze o svátcích svatodušních 1848.

Za těchto příběhů sešel se říšský sněm ve Vídni, leč bez poslanců za země uherské. Jeden z prvních a nejdůležitějších jeho skutků bylo zrušení roboty, za niž statkářům povolená přiměřená náhrada (7. září). Další práce sněmovní byla přerušena výbuchem vášní revolučních, jejž připravila ve Vídni strana demokratická; tato souhlasila se vzpourou Maďarů doufajíc, že jejich pomocí snáze provede obmyšlené sjednocení s Německem, a zaměnila tudíž vojskům císařským odchod do Uher všeobecným povstáním (6. ř.) 1848, při čemž ministr vojenství Latour zavražděn. Tu pravice sněmu říšského opustila Vídeň a císař uprchl do Olomouce; Jelačič a Windischgrätz ohlehli pak vzbouřené město a pokořili je i přes pomoc maďarskou v několika málo dnech. Tím přemoženy revoluce v západních částech říše, a k radě poslanců českých svolán říšský sněm do Kroměříže a zároveň obnovenou ministerstvo, v jehož čele postaveni kníže Felix Schwarzenberg, ministr věcí zahraničních, a hrabě František Stadion, ministr záležitostí vnitřních, s tím úkolem, aby zavedeno bylo klidné urovnávání sporných věcí. Ale málo dní potom, dne 1. pros. 1848, císař Ferdinand I. vzdal vládu ve prospěch arciknězete Františka Josefa, nejstaršího syna svého bratra Františka Karla, jenž se byl také trůnu zřekl.

Doba ústavního rozvoje od r. 1848 až po naše dny.

S. 58. Císař František Josef I.

[Konec vzpoury maďarské 1849.] Františka Josefa I. bylo nejpilnější snahou, aby zjednán byl mír po veškeré říši. Windischgrätz a Jelačič pokořivše Vídeň obrátili se do Uher, kamž zároveň také jiná menší vojska vnikla; revoluční vláda v Budíně, vidouc se v nebezpečí být zaskočenu, přeložila své sídlo i svou hlavní moc do Dejvice, a Budín upadl v moc Windischgraetzovu (5. ledna 1849).

1850 / Počátkem účasti v Rakouském povstání. 1851 / Rakouská porážka v bitvě u Vídně. 1852 / Rakouský povstání v Itálii.

Teprve na sklonku února svedena s Dembinským, vrchním vůdcem vojska povstaleckého, vítězná hlavní bitva u Kapolny, ale se ztrátami tak velikými, že Windischgraetz couvl zase až ke Komárnu, kteréto pevnosti jal se dobývati. Průtahu toho použivše povstalci k značnému sebe sesilení donutili Rakousky k novému ústupu, a Görgey, přední z vůdců maďarských, vzal opět Budín (20. kv.). Po tomto úspěchu sněm uherský v Debrecině prohlásil rod Habsburský sesazeným a zvolil Košuta za zemského gubernatoria-praesidenta. Rakousko majíc právě tehdy valné obtíže v Německu s rostoucí mocí pruskou a zároveň v severní Italii, obrátilo se o pomoc k círi Mikulášovi I., jenž obávaje se, aby samostatný stát Uherský nevedl ku pozdvížení Poláků, vypravil do Uher 130.000 vojínů za vedení Paskievičova; když pak i vojsko rakouské pod Haynauem zmohutnělo, odvrátilo se válečné štěstí od Maďarův. Košut pozbyv dřívěj složil svůj úřad a prchl do Turecka, a Görgey, jenž na místo jeho nastoupil, již po dvou dnech vida se od nepřátele obstoupena u Világosče vzdal se s veškerým vojskem (13. srpna) 1849.

[Konec vzpoury lombardskobenátské 1849.] K žádosti papeže Pia IX. vláda rakouská strojila se za přiměří po bitvě u Custozzy na pomoc jemu i velkovévodě Leopoldovi Toskanskému. Karel Albert nechtěje dopustiti nového vzrůstu moci rakouské v Italii, vypověděl opět válku (20. března), ježto však již po čtyřech dnech skončena skvělým vítězstvím Radeckého u Novary (24. bř.). Král sardinský postoupil vládu synovi svému Viktoru Emanuelovi II., s nímž Rakousko učinilo mír za náhradu peněžitou; vzbouřeným zemím bylo se vrátili pod žezlo pánu svých předešlých.

[Válka krymská 1853—1856.] L. 1853 cír Mikuláš žádal s důrazem na Portě, aby uznala ochrannou moc Ruska nad svým obyvatelstvem pravoslavným, a když byl oslyšen, vypověděl Turkům válku, ježto se proměnila brzy ve válku Rusů proti Francouzům i Angličanům jakož ochránce Turecka. Rakousko, zachovávajíc s velikým nákladem peněz brannou neutralnost, donutilo Rusy k ústupu z Multan a Valašska a obě ty země obsadilo samo, ale v míru pařížském, jímž válka skončena, nedostalo nižádné náhrady.

[Válka sardinská l. 1859.] Snahám vlády rakouské kladly nejtužší odpor Benátsko a Lombardie, podtají podněcovány jsouce od Sardinie, jež záštitu měla v císaři francouzském Napoleonovi III. Ve válce, která z toho vypukla, rakouský generál hrabě Gyulay odhodlaností francouzského generála Mac-Mahona poražen jest u Magenty (4. čvna) 1859; když pak armáda rakouská po rekognom od-

poru za vedení samého císaře Františka Josefa I. znova přinucena k ústupu u Solferina (24. čna), příměří smluveno ve Villafrance, jímž Rakousko postoupilo Lombardie králi sardinskému; ustanovení toto potvrzeno mírem v Zürichu 1859. Dvě léta potom sardinský král Viktor Emanuel, zmocniv se veškery Italie kromě Říma s okolím a Benátska, přijal název krále italského (1861—1878).

[*Válka s Pruskem a Italií.*] Soupeřství Rakouska a Pruska o prvenstvo v Německu mělo v zápetí vzájemné na sebe nevražení obou státův. R. 1863 Rakousko podalo návrh, aby ústřední moc ve spolku Německém svěřena byla šestičlennému ředitelstvu s předsednictvím Rakouska, ale pruský král Vilém I., jenž nastoupil na trůn 1861, odepřel účastenství v této věci; i strojilo se již k válce mezi oběma soupeři.

V tom však dánský král Kristian IX. prohlásil ústavu, kterou země své, Dánsko i Šlesvík spojil v jedinou nerozlučnou říši. Rakousko a Prusko nechtice dopustiti, aby německé obyvatelstvo ve Šlesviku ovládáno bylo Dány, spojily se k válce proti Kristianovi a přemohše hrdinný jeho odpor donutily ho k míru vídeňskému, aby jim vydal Šlesvík, Holštýn a Lauenburg 1864. Po delším obtížném vyjednávání, jak s těmito zeměmi naložiti, oba státy sjednotily se v konvenci gastýnské (14. srpna 1865) tak, aby Rakousko vedlo prozatímnou správu v Holštýně, Prusko ve Šlesviku; podílu svého v Lauenburku Rakousko postoupilo Prusům za $2\frac{1}{2}$ mill. tolarův.

Než konvence gastýnská neodstranila nepřátelství mezi oběma velmoci, poněvadž král Vilém I. veden jsa hrabětem Bismarckem válce s Rakouskem nikterak se nevyhýbal; příležitost pak k ní naskytla se brzo. General Gabelenz, místodržitel rakouský v Holštýně, svolal tamnější stavy, aby sami rozhodli o způsobě budoucí vlády zemské; Prusko prohlásilo čin tento za porušení konvence gastýnské a brannou mocí vytláčivši Rakušany z Holštýna začalo r. 1866 válku, k nížto spojilo se s drobnými státečky německými a s Italií. Rakousko mělo za spojence všechny větší státy německé, ale bylo u velikém neprospěchu tím, že musilo vojska svá rozděliti na dvě strany.

Proti Italii válka vedena šťastně. Arciknúže Albrecht porazil krále italského u CustoZZY (24. čna) 1866, a několik neděl po tom zvítězil kontreadmiral Tegetthof nad italským lodstvem u ostrova Visa (20. čvce).

Proti Prusku válka dopadla nešťastně. Armáda pruská, vedena jsouc od princů Fridricha a Fridricha Viléma dle plánu, jejž upravil Moltke, vtrhla v síle 278.000 mužů do Čech, kde se jim opřela armáda rakousko-saská vedená Benedekem, počtem 271.000

vojínů. Rakušané v několika menších a krvavých bitvách (u Skalice Trutnova, Mnichova Hradiště, Jičína a j.) po hrdinském odporu zatlačeni jsou nazpět, ve hlavní pak bitvě na Chlumu u Sadové nedaleko Hradce Králové 3. čce 1866 úplně poraženi a s ohromnými ztrátami přinuceni k ústupu do Dolních Rakous a do Uher. Císař František Josef povolal největší část jižní armády z Italie k Vídni, čímž Benátsko otevřeno vojům italským; ale i s touto posilou bylo těžko obnoviti boj s lépe ozbrojenými Prusy. Císař František Josef marně vyhledával prostřednictví císaře francouzského, nabízeje mu Benátsko; Napoleon III. na rychlé pokroky zbraní pruských nebyl připraven a proto mohl raditi jen ku příměří, jež mezi Rakouskem a Prusy skutečně zjednáno v Mikulově (22. července).

Mezitím Prusové porazili také spojence rakouské v Němcích. Král hannoverský Jiří učinil kapitulaci, dle které vojsko jeho odzbrojeno a jemu návrat do Hanovera zakázán; generálové pruští Vogel von Falckenstein a nástupce jeho Manteuffel zamezili spojení ostatních sborů a zatlačili je na zpět. Dalšímu válčení v Německu učinilo konec příměří mikulovské.

Rakousko dosáhlo příměří jen s tou podmírkou, že vystoupí ze spolku Německého a zaplatí 20 mill. tolarů válečné náhrady. Tyto podmínky zůstaly hlavním obsahem i míru v Praze smluvneného. Italii mírem ve Vídni (3. října) přenecháno Benátsko.

/Věci ústavní a správní 1849—1879./ Již 4. března 1849 císař František Josef I. z vlastní moci vydal ústavu platnou pro veškeru říši, ani Uher nevyjímajíc, a tři dny potom rozpustil sněm kroměřížský; později však ústava z r. 1849 byla zase odvolána, veškera moc soustředěna v rukou mocnářových a zavedení poměrův ústavních odloženo na dobu pozdější. Ale již po nešťastném výsledku války sardinské císař František Josef I. zamítl dosavadní soustavu vládní a dne 5. bř. 1860 vydal patent, dle něhož jednotlivé země dostati měly nových zastupitelstev, z nichž voliti se měl jistý počet členů k rozmnovení rady říšské. Pokud zastupitelstva zemská nebyla zřízena, císař jmenoval sám důvěrníky jednotlivých zemí do rady říšské, jež hned potom jest svolána, aby především finanční stav říše vzala v úvahu. Téhož roku (dne 17. čce) zavázal se František Josef ze své vůle, že nebude zvyšovati daní aniž bráti půjček, leč se svolením rozmnovené rady říšské.

Většina též rady prohlásila, že zřízení Rakouska spočívati má na šetření historického práva jednotlivých zemí, na rovném právě všech národův a na živé samosprávě. Této radě císař František Josef poprál sluchu a vydal r. 1860 říjnový diplom, jímž zásadám

oném platnost měla býti zjednána; avšak za několik neděl po tom rytíř Schmerling přejal řízení veřejné správy, a vydán jest patent únorový (26. ún.) 1861, jenž neuspokojil Slovanův a Maďarův. Tato ústava byla na čas zastavena r. 1865 za nástupce Schmerlingova hraběte Richarda Belcrediho.

Po míru pražském bývalý ministr saský baron Beust povolán byl od císaře Františka Josefa za ministra vnějších záležitostí říše Rakouské. Po jeho radě země uherské vyňaty jsou z dosavadního svazku s ostatním Rakouskem a nový svazek obou částí říše, Rakouska totiž a Uherska, upraven na způsob dualistický l. 1867 tak, že každá z nich obdržela své zvláštní ministerstvo. Změna tato vyznačena i ve jménu monarchie, jež odtud nazývá se *monarchia Rakousko-Uherskou*. V Rakousku základem správy jest ústava únorová (1861), doplněná zákony prosincovými z r. 1867, v Uhrách stará ústava zemská, proměněná zákony z l. 1848; společné záležitosti vyřizují se v delegacích složených ze zástupců Uher i Rakouska.

Novým tímto rádem v Rakousku Němcí, v Uhersku Maďaři nabýli rozhodné převahy nad ostatními národy. Čechové nespokojenosti své s tímto stavem vči dali výraz trpnou opposici, neúčastnice se v jednání parlamentárním. R. 1870 za ministerstva Potockého a l. 1871 za ministra hraběte Hohenwarta počalo se pracovati o vyrovnaní sporů národních a ústavních, avšak snahy ty, sotva se objevily, překaženy jsou zase politikou zahraničnou a vlivem tehdejšího říšského kancléře Beusta a nástupce jeho Andrassyho. Odtud při vládním vesle zůstala německá strana která zvala se ústavovérnou, a ministerstvo její s knížetem Adolphem Auersperkem v čele (1871—1879).

[Rakousko-Uhersko ujme se vlády v Bosně a Hercegovině 1878.] S nezřízenou správou tureckou jsouce nespokojeni Hercegovci odvážili se povstání l. 1875, jež rychle rozšířilo se do Bosny; rok potom také Srbové a Černohorci chopili se meče proti Turkům, jižto podobný pokus Bulharů téhož léta v krvi udusili. Když Porta zamítla návrh rakouského kancléře Andrassyho, jímž poměry na Balkánském půlostrově měly býti uspořádány, Rusové vypověděli Turecku válku (1877), jež se skončila s úplnou porážkou Turecka. Na berlínském kongresse všech hlavních mocností evropských (v červenci 1878) poměry na Balkánském půlostrově jsou nově upraveny, jmenovitě dán mandát Rakousko-Uhersku, aby ve vlastní správu přeyzalo Bosnu, Hercegovinu a sandžak Novopazarský. Tomuto úmyslu mohamedánské obyvatelstvo odpornovalo

brannou mocí, a rakousko-uherská vojska musila se oněch zemí zmocnit bojem 1878. Turecko vidouc nezbytí posléze přijalo k onvenci, kterou Andrásy s ním ujednal (21. d.) 1879; sultani ponechána svrchovanost nad zeměmi od Rakousko-Uherska zahránými, ale s tou podmínkou, když zaplatí všechny útraty okupační a správní, jež říší Rakousko-Uherské odtud vzešly a vzejdou.

[Věci ústavní po r. 1879.] Když výlohy na země okupované ukázaly se býti daleko většími než se očekávalo, strana ústavověrná vedena jsouc bývalým ministrem (1867—1870) doktorem Herbstem jala se v politice východní dělati vládě nejprudší opposici, čímž nejen ministerstvo ale i sebe samu svrhla s výše dosavadní. V únoru 1879 propustil František Josef I. ministerstvo Adolfa Auersperka a svěřil vedení věci vniterních v Rakousku hraběti Taaffeovi uloživ mu zároveň, aby zjednal mír mezi národy rakouskými. Na základě toho Čechové vstoupili do říšské rady (7. října) 1879.

[Osvěta.] Za vlády císaře Františka Josefa I. rakouští národové činí rychlé pokroky v každé stránce života duchovního i hmotného. Otcovskou péči věnuje panovník především školství, první podmínce všeho pokroku. Obecné školy nabýly pevného základu zákonem školním, o rozkvět škol středních a vysokých získal si již v prvních letech vlády císaře Františka Josefa největší zásluhy hrabě Lev Thun. Všecky školy starého způsobu posunuty tím na dráhu, na níž mohou lépe prospívat, a rozmnoženy spolu u velikém počtu, jmenovitě obecné a střední, jež zřizují se, kdekolи ukáže se jich potřeba; z vysokých škol založený nově: universita česká v Praze, maďarská v Kluži, charvátská v Záhřebě, německá v Černovicích a technika česká v Praze. K nim druží se nové akademie vědecké v Záhřebě, v Praze a Krakově; pražská akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, umění a slovesnost založena štědrým nadáním mecenáše Josefa Hlávky. Kromě škol starého rázu zařizují se hojným počtem nové školy odborné, nižší, střední i vysoké, jež mají účelem zvelebení hospodářství ve všech jeho větvích, řemesel, průmyslu i obchodu; témuž účelu slouží c. k. museum pro umění a průmysl ve Vídni. Blahodárný vliv škol jeví se utěšeným pokrokem vzdělanosti v užším slova smyslu a velikolepým rozkvětem všech živností. Na vysoký stupeň povznesl se zvláště průmysl tovární a obchod, jemuž pořizují se nové a nové železnice, pošty, telegrafy, telefony, lodi parní i plachetní; ze železnic vyniká nákladnou a nádhernou stavbou zvláště dráha přes Semerink, přes Brenner a skrze Arlberk. Dráha semerinská, dokončená r. 1853, jest první horská železnice v Evropě a z nejskvělejších prací nové doby.

V umění vyniká obzvláště stavitelství, jež trvajíc při stylech starších jednak udržuje, obnovuje a dokončuje umělecké stavby z minulosti, zvláště chrámy, a buduje nové nádherné a účelné stavby, nejnákladnější v lidnatých městech, v nichž soustředuje se průmysl, obchod i jmění a jež bývají sídlem úřadův a četných škol, nejvíce ve Vídni a Buda-Pešti, sídelních městech mocnářových; k nim řadí se hlavní města zemská, jmenovitě Praha, Štýrský Hradec, Terst, Lvov a j. Leč také mnohé venkovské město, ano i vesnice ozdobily se úpravnými budovami, zejména radnicemi a školami. Z budov výdejníkých vynikají votivní chrám, universita, radnice, arsenal, palác říšské rady, různá musea a divadla; z pražských národní divadlo, museum a četné budovy školní.

Se stavitelstvím rovným krokem postupuje sochařství, řezbářství a malířství. Z památek nejslavnější jsou ve Vídni: císařovny Marie Terezie, arciknížete Karla, Eugena Savojského, Karla Schwarzenberga, Tegethoffův, Radeckého a j.; v Praze: Radeckého, Jungmannův, v Štýrském Hradci arciknížete Jana, v Terstu císaře Maxmiliána. V hudbě vynikl zvláště Bedřich Smetana.

Také výzkumných cest zámořských účastnili se Rakušané: Paye r a Weyprecht objevili polární zemi císaře Františka Josefa, Holub prozkoumal značnou část jižní Afriky.

Skvělým svědectvím obecného pokroků všech národů rakousko-uherských byla světová výstava ve Vídni r. 1873 a zemská výstava v Pešti, Praze a Lvově.

Za žádného panovníka nebylo založeno tolik dobročinných ústavů a učiněno tolik lidumilných odkazů jako za císaře Františka Josefa I., neboť národové rakousko-uherské vědlouce, že šlechetné srdece mocnářovo a štědrá jeho ruka rády polevují bídě lidské, snaží se humanitní skutky dávat na jevo svou lásku k císaři a dynastii, oslavujíce ušlechtilým tímto závoděním všechny důležité události v rodině panovnické. Jak hluboce dotýká se radost i žalost mocnářova všech srdeč jeho poddaných ukázal všeobecný zármutek po veškeré říši, když r. 1895 rozhlásila se truchlivá zvěst, že zemřel arcikněže Albrecht, vítěz u Custozzy a reformátor vojska.

Organizační sbor.

Zákon o základních právech a svobodách.

do 1866 byly jen několik Českých jednotek

zpracování

v roce 1868, za vlády Těšínského

zpracování

O B S A H.

Doba první.

Od nejstarších zpráv do konce stěhování Slovanů
(600 př. Kr. — 630 po Kr.).

	Strana
§. 1. O nejstarším obyvatelstvu	1
Keltové, Thrakové a Slované	—
Řekové a Římané	—
§. 2. Záhuba Keltův. Říše Marabudova. Dakové	2
§. 3. Kulturní obraz provincií římských na půdě rakousko-uherské	3
§. 4. Stěhování Germanů 166—568. Hunnové 375—453	4
Válka markomanská 166—180	—
Gotové	5
Hunnové 375—453	—
Záhuba Markomannů a Kvadův k. 1. 451. Konec říše Západofinské 476.	6
Ostrogotové 489—553.	—
Longobardi 550—568.	7
§. 5. Slované. Avaři	—
Stěhování Slovanů	—
Čechové	—
Moravané	8
Malorusové a Slověné	—
Avaři, Korutané (Slovinci), Srbové a Charváti	—

Doba druhá.

Od konce stěhování národů po bitvu moháčskou (630—1526).

Část I.

Od konce stěhování národů po záhubu Velké Moravy 630—906.

A. Nejstarší říše slovanské.

§. 6. Říše Srbov a Charvátův 630—850.	9
§. 7. Říše Samova 623—662.	—

B. Děje říší vzniklých z království Samova.

1. Knížectví Korutanské. Avarští.

	Strana
§. 8. Knížectví Korutanské 662—788.	10
§. 9. Záhuba Avarův (791—800)	11
§. 10. Zřízení zemí alpských za Karla Velikého	—

2. Knížectví České 662—830.

§. 11. Doba pověsti. První Přemyslovi	12
---------------------------------------	----

3. Osudové Čech a Veliké Moravy. Maďaři. 830—906.

§. 12. Mojmír I. 830?—846.	13
§. 13. Rostislav 846—870	14
§. 14. Svatopluk 871—894.	—
§. 15. Mojmír II. 894—906.	17
Záhuba Veliké Moravy 906.	—

Část II.

Dějiny říše Madarské, zemí alpských a panství Českého od záhuby Vel. Moravy po vymření rodu Lucemburského 906—1437.

A. Říše Madarská 900—1240.

§. 16. Válečné pleny Maďarův	18
§. 17. Chagan Géza 972—997. Král Štěpán Svatý 997—1038.	19
§. 18. Různice o trůn 1038—1205. Charvátsko sloučeno s Uherskem 1091. Zlatá bulla 1222.	20

B. Země alpské 906—1246.

§. 19. Vznik politických území alpských	22
Vznik Stýrska	—
Kraňsko	—
Vévodství Korutanské	23
Tyroly	—
Rakousy za Babenberkův	—
§. 20. Vzdělanost zemí alpských za Babenberkův	25

C. Říše Česká 907—1437.

§. 21. Spytihněv, Vratislav, Svatý Václav	26
§. 22. Doba Boleslava I. a II.	27
Boleslav I. 935—967.	—
Boleslav II. 967—999.	—
§. 23. Boleslav III. Jaromír, Oldřich, Břetislav I.	29
Břetislav I. 1035—1055.	30
§. 24. Doba válek domácích (1055—1179)	31
* Pr. Šolc; Děje mocn., Rak.-Uheršt. 4. vyd.	10

	Strana
1. Povýšení Vratislava II. na království	31
2. Záhuba Vršovcův 1108	32
3. Vláda knížete Soběslava I. (1125—1140)	—
4. Vláda Vladislava II. (1140—1173)	—
5. Roztržení koruny české	33
§. 25. Změny vnitřního stavu říše České do konce XII. stol.	—
§. 26. Přemysl Otakar I. 1197—1230	36
§. 27. Václav I. 1230—1253.	37
Nával Mongolských 1241—1242	—
Rozbroje v Čechách	39
§. 28. Přemysl Otakar II. 1253—1278. Říše Českorakouská 1251—1276	—
Unie Českorakouská	—
První válka s Rudolfem I. Habsburským 1276	41
Druhá válka s Rudolfem I. Habsburským 1278.	42
§. 29. Václav II. (1278—1305). Václav III. (1305—1306)	—
§. 30. Boje o českou korunu. Nastoupení Lucemburkův	45
§. 31. Jan Lucemburský 1310—1346.	46
§. 32. Karel I. Otec vlasti 1346—1378	48
§. 33. Václav IV. 1378—1419	50
Jan Hus (1369—1415)	53
§. 34. Zikmund (1419—1437)	57
Války husitské (1420—1434)	58
1. Doba Žižkova (1420—1424)	—
2. Doba Prokopa Holého (1424—1434)	61
3. Mír jihlavský 1436. Následky válek husitských	64

D. Království Uherské 1242—1437.

§. 35. Králové z rodu Anjoušského (1301—1382)	66
1. Karel Robert (1301—1342)	—
2. Ludvík I. Veliký (1342—1382)	—
§. 36. Zikmund Lucemburský (1382—1437)	67

E. Země rakouské 1276—1437.

§. 37. Albrecht I. (1283—1308) a jeho synové	68
§. 38. Rudolf IV. Zakladatel (1358—1365). Dilčí smlouvy	69

Část III.

Osobní unie obojích Rakous s Čechami a Uhrami 1437—1457.

§. 39. Albrecht II. (1437—1439)	70
§. 40. Ladislav Pohrobek (1439—1457)	71
1. Stav věci za vlády poručnické	—
a) V zemích habsburských	—
b) V králu. Uherském	—
c) V králu. Českém	72
2. Samostatná vláda Ladislava Pohrobka	73

Část IV.

Země habsburské, Čechy a Uhry v l. 1457—1526.

	Strana
§ 41. Fridrich V. Jiří Poděbradský. Matiáš Korvinus	74
Nástupcové Ladislava Pohrobka	—
Poměr krále Jiřího k poddaným a sousedům	—
Jednota českých bratří	75
Spory a válka náboženská	—
Vnitřní poměry v Čechách	78
Vnitřní poměry v Uhrách	79
§ 42. Maximilian I. Vladislav II.	—
Vznik osobní unie Českouherské	—
Vzrůst moci Habsburské	80
§ 43. Ferdinand I. Habsburský. Ludvík II.	82
Ferdinand pánem zemí rakouských	—
Nepořádky v Čechách a v Uhrách	—
Válka turecká	83

Doba třetí.

Říše Rakouská od r. 1526 až do našich dnův.

Část I.

Osobní unie Čech, Uher a Rakous od bitvy moháčské až do bitvy bělohorské 1526—1620.

§. 44. Ferdinand I. 1526—1564	84
Ferdinand I. králem v Čechách a v Uhřích	—
Dosah osobní unie	—
Války se Zápolským a s Turky 1528—1533	85
Vznik pašaliku Budinského a vývodství Sedmihradského 1541	86
Království České dědičným v domě Habsburském 1545	87
Válka šmalkaldská	—
Sesílení moci královské v Čechách	88
Válka o Sedmihradsko	89
Mír augspurský	—
Zařízení církevní	—
§. 45. Maximilian II. 1564—1576	90
Poměry církevní	—
Válka turecká	91
Zápletky polské	—
§. 46. Rudolf II. 1576—1612	92
Povaha Rudolfova	—
Poměry kulturní	—
Válka turecká	93
Vzpoura uherská	94
Rozepře Rudolfova s Matiášem	95
§. 47. Matiáš 1612—1619	96
Poměry politické a náboženské	—

Válka třicetiletá 1618—1648.

1. Povstání české	97
§. 48. Ferdinand II. 1619—1637	98

Část II.

Od bitvy bělohorské až do vymření Habsburkův po meči 1620—1740.

2. Utíšení bouří a pokuty	101
3. Válka dánská. Edikt restituční	103
4. Válka švédská	105
a) Válka s Gustavem II. Adolphem	—
b) Valdšteinova zrada	106
c) Mir pražský	107
§. 49. Ferdinand III. 1637—1657	—
5. Válka se Švédy a Francouzi. Mír westfalský	108
6. Stav zemí českých po válce třicetileté	—
§. 50. Leopold I. 1657—1705	109
Povaha vlády	—
První válka turecká	140
Dvě vzpoury uherské a druhá válka turecká	—
Příčina a počátek války o španělské dědictví	112
§. 51. Josef I. 1705—1711	113
Pokračování ve válce o španělské dědictví	—
§. 52. Karel VI. 1711—1740	114
Konec války o španělské dědictví	—
První válka turecká	—
Spolek čtyř mocností	115
Pragmatická sankce	—
Spor o trůn polský	—
Druhá válka turecká	116

Část III.

Doba osvíceného absolutismu 1740—1790.

§. 53. Marie Terezie 1740—1780	116
Válka o rakouské dědictví	—
Válka sedmiletá	118
Rodinné smlouvy o Toskanu a Modenu	119
Halič a Bukovina připojeny k Rakousku	—
Válka o dědictví bavorské	120
Reformy	—
§. 54. Josef II. 1780—1790	122
Reformy	—
Spor o Nizozemsko	124
Válka turecká	—
Nespokojenost v Uhrách	125

Část IV.

Doba reakce 1790—1848.

§. 55. Leopold II. 1790—1792	125
Utištění nepokojův	—
První léta francouzské revoluce	—
§. 56. Císař František I. (II.) 1792—1835	126
První válka francouzská	—
Druhé a třetí rozdělení Polska	127
Druhá válka francouzská	128
Rakousko císařstvím	—
Třetí válka francouzská	129
Konec císařství Německého. Další vzrůst moci Napoleonovy	—
Čtvrtá válka francouzská	130
Válka Napoleonova proti Rusku. Bitva u Lipska	131
Kongress vídeňský. Návrat Napoleonův	132
Svatá aliance	—
Domácí poměry za císaře Františka I.	—
§. 57. Císař Ferdinand I. Dobrotivý 1835—1848 (+ 1875)	134
Povaha vlády	—
Poměry domácí před r. 1848	—
Vliv revoluce únorové na Rakousko	135
V království Lombardském	136
V Uhrách	—
Země slovanské a německé	137

Část V.

Doba ústavního rozvoje od r. 1848 až po naše dny.

§. 58. Císař František Josef I. od 2. pros. 1848	137
Konec vzpoury maďarské	—
Konec vzpoury lombardskobenátské	138
Válka krymská 1853—1856	—
Válka sardinská 1859	—
Válka s Pruskem a Italií	139
Věci ústavní a správní 1849—1879	140
Rakousko-Uhersko ujme se vlády v Bosně a Hercegovině	141
Věci ústavní po r. 1879	142
Osvěta	—